

T A R T A L O M

▶ 3	FEKETE VINCE	
	Stairway to heaven, CTRL, ALT, SHIFT, DELETE, Áradás	(versek)
▶ 6	ELEK TIBOR	
	„Hihetünk az irodalom erejében” – Beszélgetés Fekete Vincével	
▶ 14	VÖRÖS ISTVÁN	
	Az írástudók fontossága, Az ikertornyok Nagymaroson	(versek)
▶ 17	SZABÓ T. ANNA	
	Megfeszített, Köszönet. Zene	(versek)
▶ 19	ZENTAI ADÉL	
	Szitakötők, Királyom, királyom, Matt	(versek)
▶ 22	NOVÁK NOÉMI	
	tévedések (Dulcinea saját udvarában), ouverture, Csorba, távirat	(versek)
▶ 24	EGRESSY ZOLTÁN	
	Lila csík, fehér csík	(regényrészlet)
▶ 27	TŐZSÉR ÁRPÁD	
	Úrsarc, A forradalmakról és a lélekről faggatják	(versek)
▶ 30	TÓTH LÁSZLÓ	
	Szeretkezések	(versek)
▶ 35	VARGA IMRE	
	Menj tovább!, Az új holdnak, új királynak, Más név, más arc alatt	(versek)
▶ 37	POTOZKY LÁSZLÓ	
	Éles	(regényrészlet)
▶ 43	FECSKE CSABA	
	Meggyötört tél, Külön, Elpirult a nyár, Őszi reggel	(versek)
▶ 46	DUDÁS SÁNDOR	
	Képesíték, Alföldi képek	(versek)
▶ 49	LÁZÁR BENCE ANDRÁS	
	Nóta, Egyszer csak, A fekete kiskabát	(versek)
▶ 53	UNGVÁRI LÁSZLÓ ZSOLT	
	Káprázatok az álom átjáróin	(versek)

		MŰHELY
57	MARKÓ BÉLA	
	Egy félbemaradt kultusz története	
66	– Sütő András helye a romániai magyar kisebbségpolitikában	(tanulmány)
	FILEP TAMÁS GUSZTÁV	
	„Az ember sok mindent nem választhat meg az életben, [...] s mégis úgy kell viselje, mintha ő választotta volna” – Megjegyzések Szabó Gyula életművéről	(tanulmány)
	*	
72	KISFALUDY MÁRTA	
	Kreatív minimalizmus és technológia mesterfokon	
75	– Bányai Inéz öltözképtervező iparművészről	(esszé)
	NOVÁK ATTILA	
78	Varrótű tangó – Csuba Anita öltözképtervező iparművész munkáiról	(esszé)
	NAGY EMÍLIA	
	Kállai Júliára emlékezve	(esszé)
		FIGYELŐ
81	PETHŐ ANITA	
	Egy ká-európai költő versei 2014-ből – Fehér Renátó: Garázsment	(kritika)
84	BRANCZEIZ ANNA	
	Nem is négyszög, hanem sok – Kiss Judit Ágnes: Négyszög	(kritika)
87	KOLOZSI ORSOLYA	
	A brutális üresség regénye – Totth Benedek: Holtverseny	(kritika)
89	GYÓRFFY ÁKOS	
	Kilépés az emberi világból – Szilasi László: A harmadik híd	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

FEKETE VINCE ◀

STAIRWAY TO HEAVEN

Hirtelen megtorpan az egykori
helyszíneken, utcákon, tereken,
kavézókban, ahol jöleső fáradtsággal
a tagjaikban reggelijüket kötötték
nem is olyan régen még,
a nagstemplom barokk színpéke
előtt, a templomtorony körkerélyére
felpillantva, ahová azokon a meredek
falépcsőkön felmártak valamelyik
nyáron, és ugyanazokat a
szobákat kereni, ugyanazokra a székekre
ül le a sarokban, a borbélyvontatú
padokra a központ közelében,
ugyanazokat a zenéket hallja,
ugyanazokra a helyekre megy vissza,
mint ahol együtt jártak az erdőben,
a gombokat, nőienyeket vizsgálja,
a tavakat figyeli, ahol nem is olyan
régem még... hát igen,
és városokban jár, amelyek
már nem
ugyanazok többé, a
parkokban, bistrokban, vendéglőkben,
az üres csatornában, kis gammiszállók,
motelek és panziók falai között
kapja fel – hiába – egy-egy ismerős
hangra a fejét...

Fekete Vince

CTRL, ALT, SHIFT, DELETE

Megszokni már hogy is lehet vajon?
Csak téblábol, tesz-vesz az udvaron,
mint akinek valami fontos dolga van,
pedig nem lesz semmi, csak hogy
elfoglalja, lekösse magát, hogy terelődjön
a figyelem, a figyelme el, el, onnan el...

Ősz lesz akkor, épp muratúrát tesz el,
nézi a kertet, besétál véges-végig
az ösvényen, érnek az almák, kékül
a szilva, be kell takarítani lassan
mindent, majd kihordani a karókat a
paradicsomok, a fuszulyka mellől,
keresi az ösvényen a hegyes cipősarkak
puha földben hagyott nyomait,
már nincsenek sehol, mint ahogy
eltűntek a csizmái negatívjai is
tavasszal a hóval együtt az pázsitról.

Becsukja maga mögött a kertkaput,
látja, kiszáradt a fű is az udvaron,
s arra gondol, amit egyszer, álmában
egy pólón látott valahol: ctrl, alt, shift,
delete. Hogy ennyi, s ami volt, az mint
egy kiemelt nagybetű, eltűnik, kitörlődik.
Csak a fehér monitor lesz már. Delete.

Áradás

Mert mindehhez mintha többé nem
is volna semmi közünk. Egy valamilyen,
akármilyen késő őszi délelőtt. Ragyog a
kék ég, a kerítések deszkáiból és a tetők
cserepeiről pára száll. Az égen kósza
báránnyfelhők. Lehet, újra beborul.
Lehet, tovább melegszik majd az idő.

Tehenek körme pufog az úton, disznók
visítoznak a kapuk mögül, báránnyok
jajveszékkelnek, lópaták dobognak az
istállóknak, előttünk nagy lepényekkel
tele a főút.

Aranybarna dombok úsznak szembe,
a napsugarak lába törékeny, port nem
ver, a szélvédőn úgy szaporáz. Zöldes
meg sárga mezőben az épületek: mint
piros hófoltok nyája.

És hiába ismerősek a házak, a fák, az
emberek, hiába még az árnyékuk is,
furcsa idegenség veszi körül őket, mely
nem jó, nem rossz: csak más, új, szokatlan,
és elképesztően szabad.

Szél fúj, az ég kék, fehér felhődarabok
rohannak odafent. Sodródnak valahová.

Milyen nap van ma – hiába gondolkozik
rajta.

Bányai Inez: „Kis fekete ruha” variációk (2007; fotó: Perness Norbert; modell: Györgyi Zsuzsanna)

► ELEK TIBOR

„Hihetünk az irodalom erejében”

Beszélgetés Fekete Vincével

– Körülbelül három évtizedes költői pálya után, még mindig úgy gondolod, hogy „A költőnek a legnehezebb” – ahogy a *Fa című, egyik korai versedben írtad?*

– Megragadni, megfogalmazni, kimondani a világot, valami ilyesmiről van szó abban a versben, vagyis a kimondhatóság nehézségeiről. A fehér lap előtti tusakodásról, hogy ami papírra kerül, az vajon pontosan az-e, amit én, és éppen így akartam leírni. Egy kezdő költő, ezt tapasztalom, amint megírt egy verset, könnyedén kiadja a kezéből. Később aztán sokkal óvatosabb lesz, gyakorlottabb, rájön, hogy nem éppen szentírás az, amit a szerkesztők mondanak, és inkább ő méri meg, ő dönti el, hogy mikor van teljesen készen. Amikor már nem kell semmit változtatni rajta. Minden művészet – állítólag Oszip Mandelstam mondta, én Báthori Csabától tudom –, minél inkább előrehaladunk a gyakorlatban, annál nehezebb hivatás. Ilyen értelemben a költőnek (is) a legnehezebb. És nem csak a költőnek, hanem mindenkinek, aki nagyon komolyan veszi azt, amit csinál.

– *Miért is húzódtok el annyira a Te pályakezdésed? Korábbi interjúidból lehet tudni, hogy már tizen-nyolc évesen volt egy kötetnyi versed, de aztán több mint tíz évvel később, 1995–1996-ban jelentek meg csak az első köteteid egymás után* (Parázkönyv, Ütköző). *Mit csináltál eközben és mi lett azokkal a versekkel?*

– A nyolcvanas években, Romániában, önálló kötet előtt még szerepelni kellett minimum egy antológiában. Ez volt a belépő. Azt hiszem, erre gondolhatott Boér Géza, néhai költő-tanár barátom, amikor érettségi táján javasolta, hogy a középiskolás évek alatt neki odaadogatott, és ott kötetnyire felgyűlt anyagot adjuk le a kiadóhoz; menet közben majd, a várakozás ideje alatt, ha kell, ki lehet aztán cserélni a verseket; változtatni lehet még rajta. Úgyhogy a kézirat, egy dossziényi vers Egyed Péterhez, a Kritériumhoz került. És itt elfektetődött. Érettségi és sikertelen felvételi után, nyár közepén munkába álltam. Kezdetben egy faipari vállalatnál dolgoztam; gázolaj- és petróleumszagú irodákban üldögéltem, vagy vágtereket jártam egy kluppával; cserefák átmérőjét mértem, gondosan feljegyezve az adatokat, hogy megsaccolhassák majd, kábé hány köbméternyi faanyag jön ki az illető terület kitermelése után. Világoszöld Ukrajna biciklimmel egyik helyről a másikra, vágterétől vágteréig, erdészháztól vágterkezelői irodáig, a favágók egyik szálláshelyétől a másikig karikáztam, táskámban a szalonna, hagyma, túró és kenyér mellett Márquez, Karinthy, Szerb Antal, Szilágyi Domokos kötete, mikor melyik. Tapasztaltam, hogy olvasni lehet a cserefák árnyékában, a rőt vadak bőgését hallgatva; később az előre gyártott faelemeket szárító kamráknál éjszaka; ötezer literes hordók tetején; delegációban, jéghideg bukaresti szállodában; mázsaházban, kabanákban, erdészházakban; szemet rontó lámpa- és gyertyafénynél, a füstölő kanóc és a zavaros petróleum fejfájdító bűzénél is. Aztán egy mezőgazdasági termelőszövetkezetben, pityókaszedésnél asszisztáltam. Később feketeribizli-bor lefejtésénél felülvigyzó „lógósként” ügyködtem, azaz ültem a hordó tetején, olvastam és jegyzeteltem; készültem a felvételre. Közben öt-hat idősebb falusi ember fejtette a jó vastag, olajos bort; nekem pedig arra kellett (volna) figyelnem, hogy ne lopják nagyon, de nem nagyon sikerült. Naponta hármát-négyet is fordultak ilyen-olyan ürüggyel a nénikék és a bácsikák; állatokat ellátni, ezért-azért ugrottak haza, és vitték minden egyes alkalommal a teli demizsonokat. Mi több, második vagy harmadik estére a *felülvigyzónak* is fel volt akasztva egy ötliteres kanna a biciklije kormányára. Este, hazaindulás előtt tanácstalanul nézett szét az a tizenkilenc

éves fiatalember, aki voltam, hogy mi ez itt, amikor vagy harminc méterre tőle megpillantotta az éppen őt „figyelő” munkásokat, nevetve integettek, vigye csak, vigye, az a magáé. Az őszi szezon után aztán egy lakásgazdálkodási vállalatba kerültem szektoristának. A még kiadatlan, üres lakásokban is elég jól lehetett olvasgatni. Közben meg, hétvégenként fociztam, C osztályos (NB III-as) labdarúgóként a kisváros csapatában, majd otthon a falusiban. Olyan vasárnap is volt, hogy délelőtt Kézdin, délután a szülőfalumban is lejátszottam egy-egy mérkőzést. Na és udvaroltam (csajoztam) kitartóan. Nyolcvankilenc nyarán jutottam be aztán az egyetemre, innen még a dicső forradalmon, egy évfolyamra Lakatos Misivel, Sántha Attilával, Tompa Andreával, Vida Gáborral. Jöttek az egyetemi évek, irodalmi körök, kinyílt, vagy másképp nyílt ki a szemem előtt a világ; azokat a verseket pedig elsodorta az idő, illetve újabbak keletkeztek, újabb kötetnyi vers, és az első kötetemet aztán már azokból állítottam össze.

– *Úgy tartanak számon, mint a kilencvenes évek első felében indult erdélyi költő-, írónemzedék egyik vezéralakja, talán azért is, mert a Helikon Serény Múmia mellékletének is a szerkesztője voltál. Én azonban az akkori verseid többségét is másnak látom, mint a hangadó, OJD–Sántha korabeli verseit, jóllehet valamiféle igazodási törekvés jelei is felfedezhetők. Hogyan láttad belülről azt a csapatot?*

– Amikor Kolozsvárra kerültem, kezdetben elég nehezen találtam fel magamat. Az, hogy első év végén meghalt édesapám, az az élmény számomra nagyon meghatározta ezt az időszakot. Első kötetem tele lett borús, szomorú, tragikus hangszerezésű versekkel, noha én igazából nem olyan ember voltam, vagyok; mégis egy-két évemre, és pont az első kötetre ez teljesen rányomta a bélyegét. Ki akartam írni magamból, ki is írtam, jól, rosszul, többnyire azonban olyan nyomott, tragikus hangulatú versekben, amelyekből még most is futkározik a hideg a hátamon. Súlyos, komor dolgokról írni, magasztos eszméket tolmácsolni, lehetőleg patetikusan, azt gondoltam, hogy az az igazi költészet – akkor. Hogy ami nem életről, halálról, sorsfordító dolgokról, tragikumról és drámáról szól, az nem is lehet komoly dolog. Közben persze a játékos én is létezett, csak az valahogy visszaszorult. Néhány ilyen verset adtam az akkori *Echinax* nevű diáklapnak, mint csak olyan játszadozós, komolytalan firkálmányt, és nagy visszhangja lett az egyetemen, és a Bretter György Irodalmi Körön. Emlékszem, Jánoska, OJD miként terjesztette és népszerűsítette is őket. Aztán jött a Bretter György Irodalmi Kör, éppen idejében, és jöttek azok a társak, akikkel hetente összejártunk, és akikkel nagyon sokat segítettünk egymásnak a fejlődésben. A fő ideológus – persze – Jánoska volt, és Sántha. Ők találták ki az egész transzközépet, ezt a később bevallottan is állati nagy blöfföt, de ami jó volt arra, hogy felfigyeljenek ránk, mint nemzedékre. Néhányan: Kelemen Hunor, László Noémi, és Lakatos Misi, amíg el nem ment Magyarországra, amolyan nehezekeknek számítottunk, ellensúlyozóknak a mérleg másik serpenyőjében, hogyha Jánoskával, Sánthával nagyon elszaladt volna a ló. Azt a friss szellemet, azt az újító energiát azonban, amit akkoriban a nemzedék jelentett, OJD és Sántha fecskendezték a csapatba. Nélkülük nem ez lett volna ez a társaság, ami lett. És hát, akaratlanul, nyilván hatottunk egymásra, nemcsak a szilaj vadságnak, a polgárpukkasztásnak lett szerepe mindannyiunk munkáiban, hanem a féknek, a visszafogottabb, el nem kapkodott teljesítményeknek is. Olyan performansz (is) volt az egyik Bretter Körön, beszervezett verekedéssel, telt ház előtt Onán Mester mímelésével, hogy az senkit nem hagyhatott semlegesén. Felfigyeltek ránk a tanáraink is, a kritika is, a lapok is; sokan támogattak, segítettek, de velük is jobbra OJD és Sántha tartották a kapcsolatot. Komoly-

talán, heccelődő, intrikus, bolondos társaságnak tűnt ez a csapat, csak hogy jöttek a lapok (a *Serény Múmia*, majd az önálló folyóirat, az *Előretolt Helyőrség*), és jöttek a verseskönyvek, s ahogy megjelentek a kötetek (OJD, László Noémi, Sántha, Lakatos, Kelemen Hunor, és az én könyvem), láthatták a kételkedők is, hogy komoly is tud lenni ez a társaság. Sokat nyomtak a latban a hetenkénti, pénteki irodalmi körökön (és utánuk) a beszélgetések, amikor úgy tanítottuk egymást, hogy állandóan tanultunk is egymástól. A belépés a *Helikon* tagjai közé már azt jelentette, hogy egy emelettel fennebb jutottunk. Még a pipázást is átvettük az akkoriaktól; a történeteiket, anekdotáikat magunkévá tettük. És még annyi mindent, hogy hirtelen fel sem tudnám most sorolni. Amit Szilágyitól, Királytól, Mózesztől, K. Jakabtól, Lászlóffytól kaptunk, az azt az érzést keltette, aztán erősítette, táplálta bennünk, mintha együtt lettünk volna velük is fiatalok, egyszerre koptattuk volna a szerkesztőségi és kocsmaasztalokat és székeket. Bevettek, befogadtak maguk közé, segítettek az indulásban, nyesegették a szárnyainkat, aztán továbbadtak, utunkra engedtek. És amikor visszaléptek, visszavonultak, a helyüket is átadták nekünk. Kolozsvár pedig a kilencvenes évek elején-közepén olyan közeg volt, amely a huzatánál fogva vitt. A sok költő, író, a lapok, folyóiratok inspiráltak, stimuláltak. Mondogatta is Szilágyi akkoriban, hogy Kolozsváron keményebb a munka a fennmaradáshoz, és kisebb az esély arra, hogy önelégült megyei vezető költővé váljon valaki; és hogy ebben a légkörben egy ifjúembernek meg kell mártóznia, végig kell ezt a pár esztendőt csinálnia, s akkor már hazamehet a maga kisvárosába, mert fel van vértézve rendesen minden ellen.

– A kilencvenes évek második felében számos paródiát írtál a társaidról, amelyek aztán a Lesz maga juszt is címmel 2004-es kötetében is megjelentek. A paródiák sorozatában valamiféle kanonizációt elősegítő szándékot is sejthetünk, de némi távolságtartást, kritikát is akár...

– Ezek a paródiák, azon túl, hogy kanonizációt elősegítő darabok lehettek volna (azok is voltak – de csak Erdélyben), valójában kritikák, csipkelődések, jó értelemben vett provokációk, amolyan szellemi párbajra való kihívások. Mindig is jellemző volt erre a társaságra, hogy ugratja egymást, és a csipkelődésre szellemesen próbál válaszolni – ha tud. Ez olyan volt, mint gyermekkoromban a szópárbaj, ha meg tudtál rögtön felelni, sikered volt, ha nem, rajtad röhögtek a többiek. Markó Béla is említi a vele készült interjúban, ezt, mint amolyan székely sajátosságot. Állandó szellemi készenlétet jelent, hogy a magas labdát le tudjad ütni, és nagyon frappánsan, humorral tudjál válaszolni. Gyorsan kellett reagálni, keresni az ellentéteket, az összefüggéseket. És ez egyfajta módszer is arra, hogy élénkké tedd a gondolkodásodat, nyitottá az intellektust. És már gyerekként is megvolt a szabályrendszere, illetve benne volt az is, hogy nem illett megsértődni, hogyha szellemesen mondta meg neked valaki az igazat.

– A paródiakötet állatmeséket, La Fontaine-átiratokat is tartalmaz, amelyeknek nem igazán látom a helyét, funkcióját még a korabeli irodalomban sem. Miért tartottad szükségesnek, hogy állatmeséken keresztül beszélj aktuális, vagy örök dolgokról?

– Ki akartam próbálni magam ebben is. Mint egyébként annyi mindenben. Egyszerűen érdekesnek tűnt eljátszani azzal, hogy amikor nem kell már a sorok között olvasni, akkor az ember elkezd ilyen fabulákat írni, mai hősökkel, mai környezetben. A változások nyerteseivel és veszteseivel, az ügyeskedőkkel és a tisztességes gürcölőkkel. Párttitkárokkal és biznisszelőkkel. Igen sikeres darab lett ezek közül egy-kettő. Még országos szavalóversenyt is nyertek a *Holló és a rókával* akkoriban. Talán ez lelkesített fel, és írtam mellé még néhányat. Én sem látom sem a helyüket, sem a funkciójukat; igaz, nem is keresem, és nem is próbálkoztam elhelyezni őket sehol. Aztán később nem nagyon láttam fantáziát bennük, és pár darab után abbahagytam.

– Az állatmeséktől már csak egy ugrás a gyermekirodalmi szövegek alkotása, gondolhatja az ember, de tudom, hogy neked (is) a gyermekeid születése, illetve a szemed előtti felcseperedésük hozta meg inkább a kedvedet a gyermekversekhez (Csigabánat, 2008, Piros autó lábnyomai a hóban, 2008). Úgy tűnhet, mintha „egyszeri”, rövid ideig tartó alkotói megnyilvánulás lett volna ez részedről, de én azt is tudom, hogy később is születtek gyermekszövegek, s hogy valami nagyobb mű már hosszabb ideje készülődik a műhelyedben...

– Valóban az történt, ami általában történni szokott, hogy a gyerekeim születése után kezdtem el foglalkozni a gyermekszövegekkel. Abban az időben szerkesztettünk Ferenczessel egy antológiát is erdélyi költők gyermekverseiből, és időnként, a sok gyermekvers-kötetet olvasva, el-elindult a kezem. Ekkor

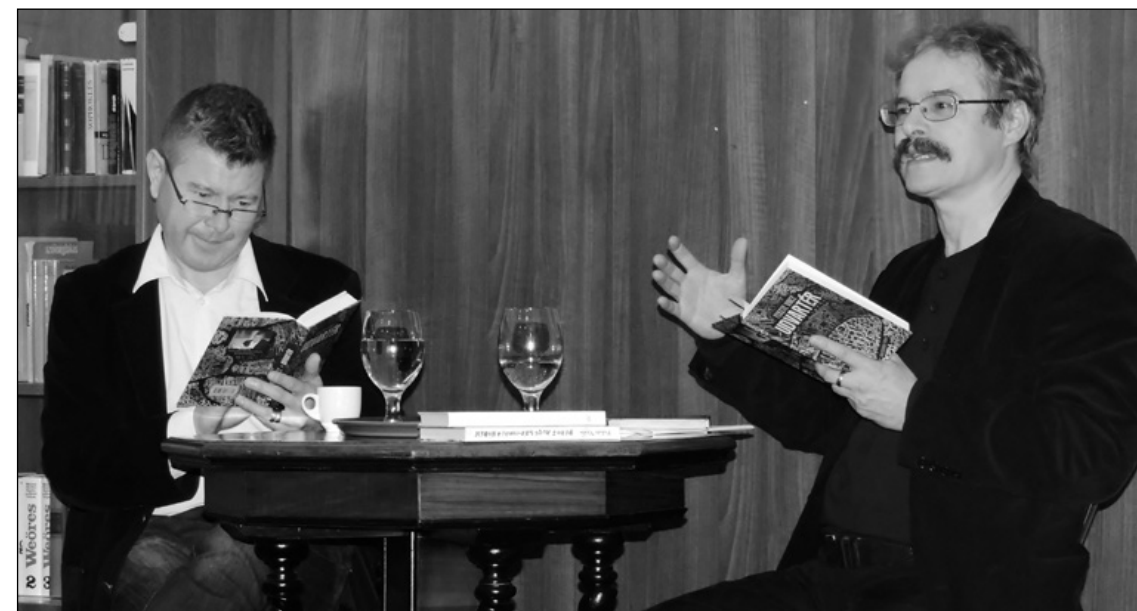
születtek meg a *Csigabánat* versei (mindössze tizenvalahány), ezek a Weöres-i hagyományba illeszthető költemények. De az igazi kihívást a másik kötet, a *Piros autó lábnyomai a hóban* jelentette, amikor prózában, prózaversekben írtam meg mindazt, ami – két kisgyerek bőrébe bújva, az ő szemükkel látva és láttatva – már korábban is kikívánczolt belőlem. És valóban, *Cincogósi Elemér* címmel készen van egy felező nyolcasban írt verses regényem. Tizennégy *Cimből* áll, Előhanggal, Utóhanggal, ahogy kell. Hajdu Áron, a Bookart Kiadó igazgatója épp a napokban (február végén) kérte el a kéziratot.

– Költészetedbe, ha nem is radikális fordulatot, de mindenképpen valamiféle változást, leginkább talán elmélyülést hozott a harmadik, válogatott és új verseket tartalmazó köteted (A Jóisten a hintaszékből, 2002) két új ciklusa, A Gazda bekeríti és a Leveleskönyv. Innentől érzékelhető a metafizikai kérdések, a transzcendencia, az emberi egzisztencia alapkérdései iránti érdeklődésed fölerősödése, ami igazán a Védett vidékben (2010) teljesedik majd ki. Jól látom-e ezt?

– Jól látod, én is így gondolom, annyit tudok hozzátenni még, hogy ennek jól kivehető nyomai, a keresgélésnek mondjuk, visszatekintve, már megtalálhatók az első kötetben is. A *Jóisten...* című kötetet, mint a *Védett vidéket* is, OJD hegedülte ki belőlem. Az elsőnél, a válogatott és új verseknél nem nagyon értettem, hogy miért van szükség harminchét évesen válogatott és új versekre, de János barátom – úgy látszik – nagy meggyőző erővel rendelkezett. Mert azt a kötetet aztán kicsit megbántam, jobban szerettem volna később, ha csak a *Leveleskönyvből* állítok össze egy teljesen új verseskönyvet. Ha nem jelenik itt meg ez az anyag, talán még hozzáírok néhányat, és egy külön könyv lehetett volna belőle. És másképp rakom össze, másképp szervezem, mit tudom én. Agyalog még rajta, megpróbálok többet kihozni belőle. Mondom, ezt fájlaltam később. Nem bántam meg viszont a *Védett vidék*-et. Ez az a könyvem, és most a *Piros autót* nem számítom, mint főleg gyermekvers-kötetet, amelyikkel legjobban meg vagyok elégedve. Ez áll legközelebb, eddig, a szívemhez. Amit sajnálok, hogy hiába írtak róla tucatnyinál több kritikát, recenziót, egy kivételével pozitív mind, mégse lett az, ami lehetett volna. Magyarországon – kivéve azt a két-három folyóiratot, ahol szinte hivatalból figyelnek az erdélyi irodalomra – már észre sem vették; igaz, nem is terjesztették a könyvet sehol.

– Három fohász-os versedet is találtam: az első kötetedben, a Parázskönyvben a Fohász címűt, a Védett vidékben a Nem engedni el a fohászt címűt és a csíksomlyói Szűzanyához forduló, kötetben még nem olvasható, szintén Fohász címűt. Ezek különböző korszakaidnak a versei, s másként, másnak is láttatják a viszonyodat a Fennvalóhoz. Tudsz-e, akarsz-e beszélni a hátterükről?

– A legelső vers a lázadásé, a pörlekedésé. Az elégedetlenség hangján, a számonkérésén szól. A második darabnak a falu a helyszíne, a gyermekkor az ideje. A vers alanya este az udvaron rója a köreit, és

imádkozik. El szeretne kerülni onnan, és az Úrhoz fordul közbenjárásért. A harmadik pedig egészen közeli élmény, a fenyegető kór által próbára tett ember tapasztalata, aki hinni akar, bízni, magában, Istenben, az újrakezdésben. Együttal az életszeretet darabja is, az Istennel megbékült halandó, a végességére döbönt ember hangján.

– Az ember eredendő magányának feloldásával próbálkozik az Istennel való kapcsolatteremtésben és a Szerelemben is. Verseidben egyik törekvés sem látszik problémamentesnek. Valaki Másik, vagy éppen a hiánya, szinte mindig ott van a versekben, a Védett vidék tájverseiben is, vagy éppen a jelenlétének a problematikussága. Miért nem sikerül vajon harmonikusabbra a kapcsolatteremtés?

– Ha harmonikus volna, az unalmas, túl steril, túlonatúl tökéletes volna, amilyen fajta tökéletesség, érzelmi sterilitás szerintem nem is létezik. A Valaki Más hiánya szinte mindig ott van bennünk. Amikor csak a másikkal kapcsolatban tudjuk meghatározni magunkat. Noha nagyon szeretjük, és nagy szükségünk van a magányra, az alkotóira aztán különösen, hogy hagyjanak békén, amikor elvonulunk, ne zavarjanak. A Másik hiánya, vagy a Mások hiánya. A Valami Más hiánya. Mert ez sok minden lehet, nemcsak Ő, vagy Ők, hanem a Fennvaló, egy táj, egy érzés, egy hang, egy íz, ami Őt vagy Ezeket előidézi bennünk.

– A Védett vidékben hangsúlyos törekvésként érzékelem a létezésünk alapkérdéseivel történő illúziótlan szembenézést. Ennek részeként van jelen, a keretversek által még inkább felerősítetten, „a körforgásos örület” szorongató és elfogadhatatlannak tűnő élménye. Érdekes, hogy Markó Béla nagyjából egyidejűleg kibontakozott újabb szonett- és haikuköltészetében is hangsúlyosan jelen van az örökös ismétlődés, körforgás és újrakezdés létélménye, de mindez, s a mulandóságban lévő állandóság tudata, inkább örömteli, de legalábbis megnyugtató érzéseket kelt az ő versei lírai énjében. Mivel magyarázod a te verseid „nem lehet”-jét?

– Hát nem szorongató, elfogadhatatlan, pimasz, szemtelen, megmagyarázhatatlan a teremtés utáni lét gépies és monoton körforgása? Hát nem kíméletlen teher az ember haláltudata? Az, hogy a semmiből a semmibe megyünk, porból porrá leszünk, az anyaméh óvó húsburkából (jó esetben) az anyaföld agyagos vagy homokos rögei közé kerülünk? És ez a kérlelhetetlen, megmászhatatlan menetrend, akármit csinálunk. Mi lehet vajon az a valami, ami e két stáció között az ember döbbenetét, rettenetét (fel)old(hat)ja? Mi lehet a vigasza Babits „Oh jaj, meg kell halni, meg kell halni!” kétségbeesett feljajdulását átérző, és a szintén babitsi „miért nő a fű, hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?” létkérdések hullámverésében vergődő embernek? Tudjuk, megválaszolhatatlan kérdések ezek, mégis újra és újra feltezzük magunknak. De ha már nem tudjuk megválaszolni, akkor legalább valamilyen hozzáállást, viszonyulást alakítsunk ki, hogy valamiképpen felfoghassuk, elfogadhassuk, megérthessük. Nem fogjuk felfogni, elfogadni, megérteni. Hogy elviselhessük. Nehezen fogjuk elviselni. Csak belenyugodhatunk abba, hogy egyszerűen nyomok vagyunk a... hóban, mondjuk, vagy akár a homokban, mindegy. És ezért ilyen „jéghideg”, „gépies”, „monoton”, „megmászhatatlanul zakatoló”, ismétlődő, valamilyen felsőbb cél által működtetett valami ez az egész, amibe nincs, és nem is lehet beleszólásunk. A költő számára – életében – talán egyetlen viszonylagos nyugalmat kínáló „megoldás” létezik, ha az „örült körforgásban” föloldódhat a tájban, „s ekként válhat (már itt), egyszeri mulandóként a mindenség múlhatatlanjává” (Pécsi Györgyi). Ha – mondjuk – a természetben való átlényegülésben (örömben) találja meg a folytonosságot e kétféle létállapot között, és így próbálja meg felfüggeszteni az itteni és a túlnani közti óriási zökkenést. Mintegy halálgyakorlatok ezek. Együtt élni ezzel a tudattal, olyanként fogadni el a világot, amilyen, és olyanként lenni része ennek a világnak, amilyen az; és nyilván valamilyen harmóniát teremteni az elviselésére. Az anyaföldbe kerülve pedig egyetlen esélyünk a vers. Jó esetben pár darab, éveken, évtizedeken, esetleg századokon átívelő költemény lehet a remény arra, hogy – a génjeink továbbadott kódjain kívül – valamilyen üzenet mégiscsak továbbít(hat)ó. Tudom, persze, megbékélve kellene szembesülni a végességünkkel, s a halált nem hiányként, hanem a nagy körforgás természetes részeként venni tudomásul. Aki tudja könnyedén ezt csinálni. Én egyelőre csak kísérletezem. Hogy haladok, jelzi az általad említett keretvers kötetbeli második visszatérése (a könyv elején és a legvégén), hogy ott már nem a rettenet, hanem – ha csak finomítottabb ecsetvonásokkal is –, de már a bizakodás hangja szól.

– A Védett vidék kapcsán írta Ilia Mihály: „Azt hiszem, hogy Áprily óta senki nem hajolt ilyen figyelemmel és szeretettel az erdélyi tájhoz versben, mint Fekete Vince.” Mit jelent számodra az erdélyi, azon belül a háromszéki táj? A transzszilvanizmus táj-haza mitológiájával érzel-e mindebben rokonságot?

– Nagyon örülök Ilia tanár úr észrevételének. És boldog vagyok, hogy leírta ezt velem kapcsolatban. Az erdélyi táj nekem legalább annyira fontos, mint másnak a város, a belváros. Ismerem ezt a környéket, mint a tenyeremet, rengeteget járok erdeiben, mezőin, hegyein-völgyein. Hozzá tartozik az életemhez. Erdőben, fák között, a természetben érzem legjobban magam. Ezt a semmivel össze nem hasonlítható kellemes érzést próbáltam meg a Védett vidék verseiben is kifejezni, a megsemmisülés boldogságáét, a feloldódását a tájban, amikor szinte együtt lélegzel a fákkal, a hegyekkel, a füvekkel, majdhogynem átfolysz, átlényegülsz a természetbe. Magyarországi barátaimat, költőket, írókat is el szoktam vinni kedves helyeimre. Volt közöttük olyan is, aki az én – hogy úgy mondjam: kultikus – vidékemre, ahová évente többször is visszajárok, azt mondta, hogy a világot összejárta már, de ez versenyben van a legszebb helyekkel. És nem kedveskedni akart. A Szent Anna-tó környéke számomra ilyen. Azokban az években, amikor a kötet verseit írtam, ennek a táj-haza érzésnek (legalábbis tudatosan, tudat alatt nem tudom) nem sok köze volt a transzszilvanizmus táj-hazájához. Nem nagyon gondolkodtam ezen én akkor. Csak mostanában jött elő hangsúlyosabban ez a kérdés. A regionális identitás problémája. Hogy hol lehet a hazája annak, akinek sem ez az ország, sem az az ország nem haza. Nos, hol van, teszem fel magamnak újra és újra a kérdést.

– Nemzedéked indulásakor a transzszilvanizmus látványos tagadásával is tüntetett. Az erdélyiség mond-e ma számodra valamit? Van-e valamilyen sajátos jelentése például az erdélyi költő szókapcsolatnak számodra?

– A mi nemzedékünk először az úgynevezett messianisztikus transzszilvanizmussal szakított, a szenvedő és szenvedő ideológiával. A megmaradásózással, a sorok közötti olvasással, az olvasóval való cinkos összekacsintással. Valami egészen mást, valami újat akartunk, és mindezt úgy, hogy egyaránt fontos volt számunkra mind az elődökre való építkezés, mind az a határtalan nyelvi kincs, amit Erdély és az Erdélyben születő irodalom nyújtott és nyújtani tudott. Bár ez a csoportosulás nem volt híjával a polgárpukkasztó gesztusoknak, a szabadszájúbb megnyilvánulásoknak, a durvább, obszcénebb nyelvhasználatnak, a merészebb megfogalmazásoknak, azért köztünk – amint említettem – megvoltak a jelentős különbségek. Volt, aki egy bizonyos határt nem lépett át soha, ez beállítottság, alkat, neveltetés és gyomor kérdése is volt. Mások pedig ennél tovább merészkedtek, de ha jó lett valami, nem ettől lett jó, és ha rossz volt, nem ezért volt rossz. Viszont mindannyiunk munkáira jellemző volt a többkevesebb játékoság, a különböző formai játékok, a komikum és a tragikum ötvözése.

Az, hogy mi, erdélyiek, mi, magyarországiak, sajnos, ez egy létező, furcsa helyzet. Itt is, és ott is megvannak a rangsorok, irányzatok, műfaji csoportosítások. És ez a kettő nem mindig passzol egymással. Az erdélyiek sokan azt szeretnék, ha a nagy magyarban, összmagyarban lennének valakik. De ott már ki vannak alakulva a hierarchiák, csak nagyon kevesen kerülhetnek be oda. És nem mindig azért, mert nem volnának ugyanolyan jók, mint azok. Én egyébként, ha már rákérdeztél, erdélyi költő vagyok, ennek minden előnyével és hátrányával egyaránt. Előnye ez a szép vidék, ez a táj, ez a környék, hogy itt élek, ahol élek; hogy ott dolgozom, és azt csinálom, amit szeretek; olyan kollégákkal, akik a barátaim; hogy itt a lapok, folyóiratok, írók, költők között nincs meg az a szét-húzás, az a megosztottság, ami máshol viszont elég keményen megvan. Előnye a határon túliság, hogy mi, hála Istennek, felülről, kívülről nézhetjük a dolgokat. Egyszerre vagyunk kint és bent; íróként, szerkesztőként éljük és ismerjük a magyar irodalmat, de nem kötődünk olyan szorosan a helyi (pesti, debreceni, pécsi stb.) viszonyokhoz, hogy azok megköthetnének, befolyásolhatnának. Hátránya, hogy bizony eléggé a végeken élünk, jó távol a „kontinentstől”, provinciában, kisebbségi helyzetben, nem is sorolom tovább, és a szakma szemétől is eléggé félre- vagy messzire eső helyen (tisztelet a nem nagyszámú kivételnek). De – ami kárpótolhat –, hogy erdélyiként, kívül levőként az irodalmi belterjességek, klikkesedések nem kell zavarjanak, sem a szakma elfoglaltsága(i), sem a kánonok működése, a méltán vagy méltatlanul piedesztálra emeltekkel, vagy az elhallgatottakkal. És kimaradunk mindenféle csatározásokból is. Azonban hihetünk az irodalom erejében, a magyar nyelvben, és – ilyen szempontból is – Erdély különlegességében. És ehhez nem kell sem egyik, sem másik oldalhoz tartoznunk.

– *Jól fogalmazok-e, ha azt mondom, hogy az udvarterek világa is Fekete Vince védett vidékei közé tartozik?*
 – Igen. Jól. Védett vidék számomra mindaz, ami egy ember saját, különbejáratú világa: a világlátása, a világszemlélete, a gyerekora, ifjúkora, a szerelmei; az ő egyszeri és megismételhetetlen élete, mindaz, amit ő valahonnan magával hozott, amiből ő áll, amiből sejtjeiben, génjeiben, minden ízében összetevődik, a hagyományaitól el egészen az emlékeiig. Védett vidék, ami történt vele az élete folyamán (vagy akár már megszületése előtt is); a tágabb tájaktól, a helyektől, helyszínektől, amelyeket ő belakott vagy be fog majd lakni, a szűkebb helyekig, helyszín(ek)ig, ahol – mondjuk – jelenleg él; és az udvarterek nagyon érdekes világa is ide tartozik.

– *Miért jelentetted meg a 2008-as Udvarter című tárcanovella gyűjteményedet 2014-ben újra, és hogyan döntötted el, milyen szempontok szerint azt, hogy mely írásokat cserélsz ki másokkal?*

– Ez a könyv is hasonlóképpen járt, mint a *Védett vidék*, vagy a *Piros autó lábnyomai a hóban*. Ezt például csak itt, egy pár négyzetkilométeres területen, főleg Kovászna megyében terjesztették. Amikor az első kiadás 2008-ban megjelent, hatszáz példány egy-két hónap alatt mind elfogyott. Sokan keresték, tőlem is érdeklődtek, hogy hogyan juthatnak hozzá. Aztán amikor tavaly szóba került a Sétatér kiadójával beszélgetve, hogy mit tudnék adni nekik, rákérdeztem, mit szólna hozzá, ha ezt a kötetet, most már nagyobb szórásban, újra kihoznánk. Benne volt, én pedig nekiálltam, és újraolvastam az egészet. Láttam az előző gyenge pontjait, úgyhogy most nekiállhattam, és kidobhattam azt a majdnem tucatnyi írást, amivel nem voltam maximálisan megelégedve. És javítottam, és csinosítottam, és korrigáltam. És hát sokkal feszebb szerkezetben, sokkal odaillőbb, és remélem, sokkal jobb darabokkal pótoltam.

– *A kötet végtelenül humoros és szórakoztató írások gyűjteménye, de a „derűn, a poénokon átdereng egy régió múltja és jelene, olykor gyomorszorító, fájdalmas realitása” – írta Pieldner Judit épp itt a Bárkában megjelent kritikájában. Egyetértés-e ezzel, s ha igen, akkor mivel magyarázod ezt „gyomorszorító, fájdalmas realitás”-t?*

– Nézd, ez az én világom, a gyermekkoromé, de a mindennapjaimé is; ezek az emberek, helyzetek, történetek így élnek bennem. Itt együtt van a fekete és a fehér. Nem szépítettem semmit, nem idealizáltam, azt írtam meg, akik és amik vagyunk. Belülről, sírva vagy vigadva, mindegy. Ilyen ez a nép, nem rossz és nem jó, ilyen. Esendő. De van közöttük persze ilyen is, meg olyan is. Mint más népek között is amúgy. A székely emberekről szól, belülről, őszintén, takargatások, kozmetikázások nélkül; kritikával, nevetve, kacagva, de mindig szeretettel, és gyomorszorítóan fájdalmas realitással is. Joggal megtehettem, mert egy vagyok én is közülük. És Erdélyről, ezen belül a székelységről, hogy székelyesen mondjam, bizony eléggé hamisacská a kép még napjainkban is. Ezek az írások pedig nem egyébről szólnak, hanem – Bodor Ádám találó szókapcsolatát kölcsönvéve – a „hely közérzetéről”. Lehántva minden díszet, minden sallangot róla, és levéve a rózsaszín szemüveget, keserűen, rossz szájjal, és nem túl rózsás kilátásokkal.

– *Az új Udvarternek van egy mottója: „Vargaváros. Előfutamok egy verseskötethez”. Miközben a vargavárost, Kézdivásárhely régebbi évtizedeit már részben megírtad a Védett vidékben (Vargaváros. Századelő, Vásárváros, Rózsapiac). Jól értem, hogy ez a mottó azt akarja jelezni, hogy készül egy újabb verseskötet, aminek az Udvarterben megjelenített világ képezi a prózai háttérvilágát?*

– Igen, pontosan erről van szó. De nem csak az Udvarterben megjelenített világ képezi a háttérét, hanem szinte minden eddigi prózai írásom, a blogok, naplók, emlékezések adják az egésznek a nyersanyagát. Ez az itt-ott szétszóró, nem túl bőséges prózaanyag, na meg az Udvarter novellái a legfontosabb adatbázisom nekem ehhez a kötethez. Ezeket a szövegeket „írom szét”, ha úgy tetszik, ebben a készülő verseskönyvben. Amikor az Udvarter tárcáit, és a blogjaimat is írogattam, már akkor éreztem, hogy ott van bennük egy-két kötetnyi vers ötlete. Többnyire szabadversek, vagy prózaversek lesznek ebben a könyvben. Az eddig elkészült anyagok dísztelenek, eszköztelenek, hiányzik belőlük a metaforák sziporkázása, inkább nyerseks, metonimikusak; nem színes fotók, hanem fekete-fehér felvételek. Még olyan darabok is vannak köztük, amelyeket én, jobb híján, egy merész ötlettel versnovellának neveztem el, annyira epikusak, és hát olyanformán épülnek fel, mint egy-egy novella: kihagyásos szerkezet, fokozatos kibontás, ütős befejezés akár, és tanulság nélkül abbahagyott kerek egész mégis. Ezt a formát kívánja leginkább ez a könyv, a prózait. Igaz, úgy vagyok a prózaversekkel, hogy több ilyen után, időnként írnom kell egy-egy rímes-ritmusosat, a versek mellé egy-egy „költeményt” is, hogy egy kicsit helyrebillenjen a szépérzésem, meg a lelki egyensúlyom.

Hogy érezzem, a mesterségbeli tudást alkalmazva, mint egy jó ácsemler, akár a földről is meg tudom csinálni – nem kell ahhoz a tetőre felmennem – a zsinórpadrást. Én egyébként mindenik verssel újrakezdem. Teljesen előlről. Mintha soha nem írtam volna semmit addig, ugyanazzal a várakozással, kilátástalansággal és bizonytalansággal. És reménykedéssel. Amikor aztán végre befejezek egy-egy verset, és meg is vagyok elégedve vele, ott van mindig a szorongás, hogy lehet, ez volt a legutolsó. Mert soha nem lehet senki biztos abban, hogy tud még igazi, önmagából sugárzó, nagyon jó (Isten bocsá: nagy) verset írni. És – tegyük fel – nem saját epigonjaként ismételteti azokat a sémákat meg kliséket, amelyek egyszer már „bejöttek”, a végtelenségig. Amit pedig már megírtam, ami kész van, az már annyira nem érdekes. Csak az, amit a semmiből fel kell építeni újra, amit a legelső betűtől meg kell csinálni, fel kell emelni, létre kell hozni. A versből, versírásból, versolvasásból, a vers szeretetéből, népszerűsítéséből, fejlődésének, változásainak, alakulásának figyelemmel követéséből pedig – úgy gondolom – egy költőnek nem szabad kiesni soha. A vers ma már – tudjuk – nem ugyanaz, mint száz, de akár tíz-húsz-harminc évvel ezelőtt volt. Noha bizonyos szempontból nem sokat, szinte semmit sem változott.

Csuba Anita: Trendi menyecské III. / Diplomamunka (2005; fotó: Wollmuth Krisztián; modell: Yasmine Al Mashri)

Az írástudók fontossága

1 Jézus elnéző mosolya.
Tudtam, megbánjátok,
hogy olyanok és csak olyanok
vagytok, amilyenek.
2 Bocsássuk meg nekik a pártoskodást!
3 Farizeusok, szadduceusok,
most akár ti is megbocsáthattok
egymásnak.
4 De miattuk azért nem szabad
haragudnunk az írástudókra.
5 Sokan megpróbálnak majd
az írás ellenségének feltüntetni
engem, a tudás gyűlölőjének,
tudatlannak írnának le,
hogy a maguk tudatlanságát
mentsék.
6 Nem tudok se
többet, se kevesebbet,
mint amennyire szükségem van,
mint amennyire szükségetek van nektek,
mint amennyire szüksége van a világnak.
7 Hadd fussanak a pártoskodók, akik
nem méltók az írástudó névre,
hiába olvasnak könyveket,
nem olvasnak a betűk
között, nem merítik
pillantásuk hálóját
a szavak alá.
8 A szavak alatt, a szavak alatt
valami hánytorog és készülődik,
valami dübörög és mozdul,
krisztusi erők, ha érzitek.
9 Ha valaki ezt egyszer majd leírja,
ne az legyen ott, hogy én kígyót-békát
mondtam az írástudókra.
Maga az írás szólalt meg.
És egy óvatlannak a betű
viperaja megmarta a kezét.

Az ikertornyok Nagymaroson

Ahogy most a német költők
antológiáját olvasom, elejétől
a végéig, égbekiáltó a különbség
a címlapra is kiírt nagyok, és az
érdekesség kedvéért, vagy egyéb
okokból betett többiek között.
Ezeknek a többieknek mindig van
valami mondanivalójuk.
Borítékolható, derék, fölösleges.
Aztán jön a nagy költő, és csak leír,
de olyan részletesen, ahogy látni
se látjuk a világot. Mert látni sajnos
általában nem egy nagy költő,
inkább egy sportriporter szemével
látunk. Egy földművelő és egy
meteorológus hasonlót vesz
észre a világban, egy bokszoló
inkább elhajol a nyugtalan
mozdulatok elől, de rést keres
a nyugtalanságon és átnyúl.
A bűnöző megismeri a kollégája
tevékenységét tévedhetetlenül.

A nagy költő versének nincs
hasznos jelentése, vagy ha akad ilyen is,
az mellékes, mint a csomagtartóban
hányódó égősor és szerelődoboz.
A nagy vers szétrobbantja a saját
tervét, úgy nő ki, mintha egy ötemeletes
irodaház építés közben kettéhasadna,
és kihajtana belőle egy kacsalábon-
forgó vár, akár valami óriás, beszélő
őzlábgomba. És mennyi anatómiája
van a gombának? A pöfetegnek
például egyáltalán nincs.
Vastag gombabőr a kerek
pofáján, aztán bent a gombapép.

A verset nem lehet kicsontozni,
és okos tanárok hiába nézik a tervrajzát,
amit a költő persze úgyis eldugott, elégetett,
vagy megevett, belefőzve a kidobott

versekből készült, alaposan
megsózott és borsozott gombapörköltbe.
A tervrajz talán soha nem is létezett,
de az okos kitalálja, és szinte mindig
el is találja, milyen nem volt soha.
Megtalálja a sohát a versben, a nem
ügy-ot, az ez-nem-jót. Ezen a helyen
egy unalmas háznak kellett volna
állnia, most meg itt van ez a kétszáz
emeletes torony, ami lenyalja az égről
a naplementét, körbeköpködi cseresznyemaggal
a csillagokat, és a nappali kéket úgy issza,
mintha iskolába iratkozott volna,
és bejönne neki, amivel annyit riogattak
óvodásként, a tintaleves papírgaluskával.

Jaj, nem a tanárokat akarom bántani,
a nyári szünet rájuk dől, mint a rosszul
felállított sátor, nem is az okosakat.
Amikor az ikertornyok
összedőltek, azt terveztem, hogy
a nagymarosi telkünkre felépítem
őket újra. Akkorában, amekkora az
ötszáz négyszögölön elfér. Mondjuk,
így is ötven méter magasra emelkedtek
volna legalább, gyönyörű lett volna
onnan a lelátás a visegrádi várra,
a kilátóra a Hegyes-tetőn, föl a Börzsönyre,
ahol a sűrű erdőben mindig
észrevettem volna a vonuló
szarvascsapatot. A ház égbefutó,
kecses acélvonalai fölött kíváncsian
imbolyogtak volna a FERIHEGYEN
leszállni készülő, Berlin és Prága
felől érkező, már alacsonyra ereszkedett
repülők, az épület tele lette volna könyv-
és vattacukorügynökök irodáival,
meg persze nekünk is jutott volna
pár szoba. Annyi minden elfért volna ott,
halhotel átutazó cápáknak, oroszlán-
kozmetika, butaságleszívó,
borzmegőrző, agykonditerem.
De nem kaptunk építési
engedélyt a repülők miatt.

Megfeszített

Németi Rudolfnak

Megfeszített
figyelem.
Halálverejték,
zihálás, üressé táguló pupilla.

Ez a perc
óra, nap, élet. Ez a semmi
minden.

Csak fókuszálni folyton.

Itt. Hogyan?

Menni a boltba. Emberek közé.
Úgy tenni, mintha. Jelentéstelen
beszélni. Enni. Gyertyát gyújtani este.

A forró viasz folyik az ereken,
rebbenő szemből lefele az arcon,
az ujjak rácsai közt kicsepeg.

Figyelem? Elég.
Idő? Elfolyik.
A lázas láva megdermed, kihűl.

Halálverejték.
Értünk. Mint a csonk.

Köszönet. Zene.

Tiszai Katalinnak a hetvenedikre

Beszélni nehéz. Bármit mondani.
A tettek ennél többet mondanak.
Szavak harangja tanul kongani,
harangzúgással kell kimondjalak.

Ünnepi bongás. Egy galambcsapat
surrog fel a gótikus bolt alól,
hussanva fel, fel, most a napba csap –
elég, elég, elnémul, aki szól.

Zene köszöntsön, időtlen zene,
Téged, ki köztünk táncolsz és forogsz,
mindennapjaink konok üteme,
ki csak adsz, adsz, és mindig adni fogsz.

Annyi éven át. A makacs derű.
A viszonzást nem kérő ölelés.
Látszólag könnyű, laza, egyszerű.
De visszaadni minden is kevés.

Hetven galamb kap égre, magasan
keringenek, és súlyuk sincs soha,
de szárnyuktól az égnek hangja van,
s az embernek a földön otthona.

Ne legyen nehéz. Emeljen tovább
a kezdetektől röptető erő.
Szárnyat kaptunk, a röptőd adtad át,
és nem fog rajtunk többet az idő.

Repül, suhog, bong, minden zeng, lobog,
harang, galamb: a létével emel,
ki köztünk táncol, suhog és dobog:
fel, fel, a szárnyas téren túlra, fel!

Család. Ünnepe. Szárny. És harmónia.
A csend muzsikál. Emel. Rajta át.
A vers dalol csak – nem kell szólnia.
Érted te úgyis. Azt zengi: VIVÁT!

ZENTAI ADÉL ◀

Szitakötők

Mondd, hová tűntek a szitakötők,
káprázatos, selyemcsontú vadak?
Ugye, mi nem tűnünk majd el, csak mert
te engem, s én téged választalak?

Zörgő szél támad, s lobog a világ,
az örökkévaló is elszakad, de
mit nekünk pár zajos évtized, ha
te engem, s én téged választalak?

Mondták, nem változunk, s majd a holnap
után jönnek a tegnapok hamar,
szebbek is, jobbak is, könyörögjünk,
te engem, s én téged válasszalak.

A horizonton túl hajnalodik,
éjibábunk felégeti a nap,
s míg göndör kávéfőző, álmodd csak az
álmod, én téged választottalak.

Hozzád képest ma este még a hold
üvegkaréja is karnyújtásra
van, valaki velünk lélegzik, csak
kérd, s én újra téged választalak.

Király, királyom

Kívül meleg, barna szemű eső
esik, csak a mi paplanunk alá
fészkelte be a fagy, a hó már olvad,
fél lábbal itt van a göndör tavasz,
s mint akinek semmi mása nem volt,

s nem is lesz, úgy szorítalak, te már talpon is vagy, egyetlen elegáns, miértről mit sem sejtő mozdulat.

Állsz a ferde fényben, káprázatos, örökkévaló, ostoba, tudom, hogy én e létre sem jött képletben ki vagyok, már nem tudom meg soha. Tested és inged közé a szokott, szép rendben beékelődik a nap, megsimítom gallérod, valamit tennék, de elhagy erőm, s elmarad.

A nagyszoknyás ruhámba öltözöm, léptemben perdül az egész város redői alatt, vállam meztelen, számon sötét kontúr az alkonyat, bejárom újra a tarka utcákat, fakó arcot tükröz egy kirakat, sokszor eljöttem ide már érted, s most először megyek vissza magam.

Lemezborító-falú étterem, étlapján ismeretlen halak, körül üres tányérok, enyémben az elmúlás pálcikája matat, odaát pikkelyes templomtorony, karimáján vízköpők sorfala, üzeneted pont akkor érkezik, mikor éjfelet kongat a harang.

Ellobban a világ, de a világ számomra csak egy kártyalap, néhány percnyi pihenő, s ha van még a pakliban, újra osztanak, de benned, büszke, üvegarcú király, kiben sosem nyugszik, csak kel a nap, ezüst szilánkként, lüktet majd, s vele mindörökké én is, a bűntudat.

Matt

Sósan csordogál át rajtunk az élet, sár, harmat, veríték, kit, mi az, mi talál, hajunk kajlán göndörödik az égen, bőrünkéről fehérén pereg a délután.

Itt állok most éppen, fityegő belű nagykabát, ami mögé bújhatok csupán, elmúlt már a tél, rám mégis hull a hó, és helyette nincs se tavasz, se ős, se nyár.

Bámulom az utcát, néhány csavargó a sarkon önfeledten, guggolva piál, körülzsongja őket a forró város, bennem régóta némán gubbaszt a világ.

Törékeny szitakötő, úgy ragyog a foszló jelenlétben a hiány, előtte csüng a semmi, mögötte arcunk íve, s a le nem töltött idő lassan poroszkál.

Azt ígértem, játszom, s ha a nyugvó nap talpon egyetlen fehér harcost sem talál, akkor is játszunk, mert királynő vagyok, s te árnyékként követsz, a fekete király.

tévedések (Dulcinea saját udvarában)

álomhiányos lett. éjszakáihoz szeszmeművel lyukasztott jegyet.
pedig kétszeresen teremtett lélek, akinek lényegében illik élni.
két szál kolbász közt a hentes diszkrét szalonspiccel rámered:
mi ez a törpe varázslat, furán szagló bűbáj, nem érti.
kézfejen kidagadó erek, kantárt vág puffadt esőfelhőkre.
konkrét kérdései vannak. darálja, gyűri, míg a szája feldagad.
alsószoknyája vasalt vitorla, csillogó szemmel evez a porban.
hátsó kertje mögött árnyékszéki vígság, szűk ösvények burjánzanak.

minden csapás végén zsíros bajsát törölve várja középkorú hőse.
de sose megy hátra. és mindegyik barátja csak az ismerőse.

ouverture

emlékszel még imrére
néha jóska volt alkalomadtán Emil
szerintem alatta tört össze a járda
nem bírta tekintete súlyát
mikor délutáni álma nyomait kereste
micisapkája szárbaszökkent a tavaszon
két szárnya munkásköpenyből varrva
elszállt mert Emil ilyenkor költözik el
vele ment kedvenc égdarabkám
mostan Emil csapáját követem
szívem háromszáztizenhét kiló
és összetörtem a járdát

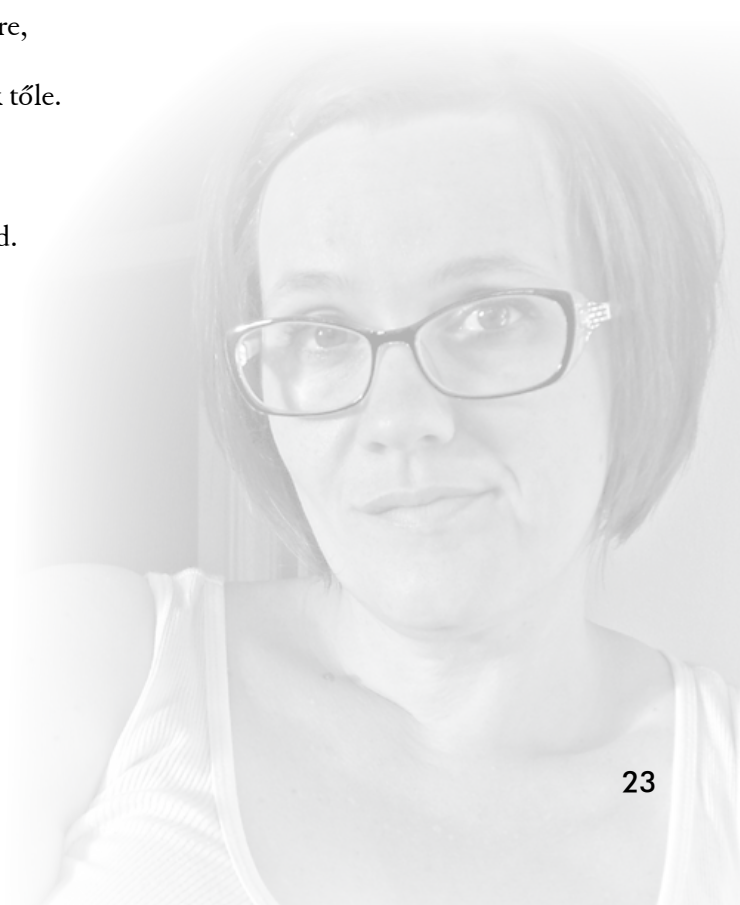
Csorba

Kurta vasakat ereszt a tél
langymeleg, sárfoltos utakba.
Hosszút vonyít öreg, sárga eb,
csonk foga lágyéket harapna.

Üresen kaffant az állkapocs.
(Ordítottam én is, hogy halljad.)
Vöröslő teapárnán úszom,
szemeim csorba csészéaljak.

távirat

szép idő van. ideje mulatni.
engem szíven ütött egy kontraposztó.
ülök magamban pityangok tövén,
keserű szárú bóbitán lefosló
fehér ernyő-esőben. morzéznek
virágok, hajthatatlan a mindig előre,
sebes fénye cukros felhőknek,
cukros nézésnek. most is elpirulok tőle.
fejem kattog, élő telegráf lettem:
fogaim közt lyuggatott szalagok.
soha többé nem mondok semmit.
jobban teszed te is, ha elmutogatsz.

Lila csík, fehér csík (részlet)

Nem tudom, hanyadszor nézem újra, századszor, vonul le, sebzett bika, nagyon fáj, de nem akarja, hogy látsszon, büszke, mindemellett hanyag, mintha csak rossz kedve lenne és unná a dél-amerikai hosszú estét, másról van szó persze, az első igazi nagy törés borzalmas pillanatai ezek.

Nem először állították ki pályafutása során, nem is utoljára, de ez teljesen más, mint a többi, ebben a levonulásban gyakorlatilag minden benne van, a személyisége, sorsa, a szeretnivalósága és a keserű ízü csalódottság is, amit rendszeresen okozott; tizenegy évesen, egyenes adásban láttam először a képsorokat, már-már halálközeli élményt jelentettek, késő este volt, kora éjszaka, 1978 júniusa, a nagy magyar remények világbajnokságának első meccse, argentin–magyar Buenos Aires-ben, ez itt a 87. perc.

Pár másodpercnyi a felvétel, a youtube-on elég komoly a nézettsége, ezek szerint jó néhány rákereső fájtatja a szívét időnként a hatalmas, melankolikus nemsikerülés mementójával. Meglepően hosszan mutatja a kamera a sértetten, makacsul vonuló kilences hátát, meggyipiros mez, rajta nagy 9-es, a riporter eközben a teljesítményét értékeli, mérges rá, haragszik, fel van háborodva, ettől már akkor ideges voltam, nem értettem, miért nem érti, mi történt, hogyhogy nem látja, nem érzékeli, ezek szerint biztos más se fogja, csak én.

Azt mondja egy lány – nem az utánafutós, nem is a kis-balatoni –, miután megmutatom neki a felvételt: a hátát írom meg. Ahogy a hátban benne van az ember. Abban benne lesz minden. Bár a levonulásban nincs szabadság, csak rettegés. A szabadság elvesztésétől való félelem. Azt meg én ismerem a legjobban szerinte. Elég egyetlen éjszakára gondolnom. Bármelyikre.

Ennyi idő távlatából, a meccset újranezve ma már azt mondom, talán mégsem a világ igazságtalansága manifesztálódott akkor és ott, de valamelyest azért mégis; nem egyszerű fájdalom volt, egy azóta szokásossá vált magyar vereség, sokkal több annál, és nemcsak a tét miatt, vagy mert világbajnokságon történt, nyitómeccsen ráadásul, ezügyben nincs dilemmám magammal, ami pedig ritkaság, ezt nem tudom relativizálni, nem bírálom felül tizenegy éves önmagamot.

Az érzés nagyjából ugyanaz, miközben az első sokk persze nem élhető át újra, az egyszeri és megismételhetetlen, másfelől azonban mi ez, csak egy meccs a sok közül, szenvedély, de játék, ne vicceljünk, a Föld forgott tovább, vesztettünk, na és, más haldoklott akkor, vagy épp a keze szakadt le, ráadásul ki se estünk ezzel a vereséggel, javíthattunk volna, adódott két további lehetőség, két másik meccs, még ő is talpra állhatott volna, egy hónappal múlt huszonhárom éves, mi az, semmi, a világ ismerte a nevét, ha valaminek, ennek erőtt kellett volna adnia, menni kellett volna tovább, ez az este nem sikerült, legközelebb majd nagyobb szerencséje lesz.

Nézem újra és újra, figyelmesen, szigorúan, mintha nem tudnék az előzményekről és a következményekről, ezt a pár pillanatot kellene megfejteni, mitől nyilvánvaló, hogy nagyobb a baj, mint amekkorát a képek sugallnak, miért estünk ki mégis ebben a pillanatban, nem matematikailag, hanem lélekben, hogy képes még mindig ennyi érzelmet kavarni a villanó piros lap, szinte diadalmasan mutatja fel Garrido, a portugál bírót. Az ekkorra már világos volt, hogy kikapunk a későbbi világbajnoktól, a második argentin gól eldöntött mindent, idő ugyan lett volna még, de a hősiesség helytállás megtört, a bekapott gól letaglózott mindenkit, fel sem merült az egyenlítés lehetősége, se szurkolóban, se játékosban, az akkori érzés itt van bennem tisztán, tart még a meccs, de tudom,

hogy már kikaptunk, objektíven nézve talán nem érdemtelen a vereség, de objektíven ezt a meccset lehetetlen értékelni.

A legkisebb királyfi, a *kedves kis szőke srác, kilencessel a hátán* mégiscsak elbukik, lesöpri őt az agresszivitás, a nagy hajú, vad, erős izmú kék-fehér csíkosok és a gyáva portugál elveszejtik őt, nézem megint, hogy történt, nálunk a labda, jön felé, megjátszhatná, de most kivételesen nem azt figyel, hanem a védőt maga mögött, nem látni jól, mi történik, csak sokadik újranezésre, akkor se tisztán, mintha hátrárúgna, pillanatnyi rossz ötlet lehet, benne az előző nyolcvanhét perc és az imént bekapott gól miatti düh, normál esetben a labda felé mozdul ilyenkor, bármilyenkor, a labdát figyelő két éves kora óta, most nem, az se biztos, hogy eltalálja az argentint, a mozdulat azonban kétségtelenül sportszerűtlen, és szándékot is lehet büntetni, ráadásul a védő, biztos, ami biztos, elterül, Törőcsik a lendülettől hátrál pár lépést, megáll, síp harsan, kétszer is, tudja már, hogy baj van, indulatosan előrelép, aztán megtorpan, a bíróra néz, az argentin látványosan fetreng, a lap még nem villan, de Vitray Tamás már közli a nézőkkel, mi következik, jelen időben mondja, ami még csak jövő, pár tizedmásodperccel megelőzi a bírót, korábban állítja ki Törőcsiket, mint Garrido, büszke rá, milyen nagyszerű jósnak bizonyult, elégedett a bírót is, megoldotta a feladatát, a szőke srác csípőre tett kézzel álldogál, látszólag nyugodt, de érzem, ahogy megy ki a vér belőle, együtt megy ki belőlünk, tehetetlen, mint egy rossz gyerek, aki bajt csinált, bűnöző, pilinszkys pillanat, üveges lehet a tekintete, fegyences, bár nem mutatják közelebről, vége, tudja jól, Kempes lép oda hozzá és két másik argentin, tolják, lökdösnék a partvonal felé, ő elrántja a kezét, amikor hozzáérnek, ez tetszik, mit képzelnek ezek, hogy mernek hozzáérni, nem engedi, indul le, Ardiles már nem vele foglalkozik, Kempest húzza vissza, nyugi, megvan, amit akartunk, addig hergeltük, míg elvesztette a fejét, sikerült, hadd menjen, megy, szembejön Nagy Laci, megpaskolja a jobb vállát, a kamera követi, jelentéktelen játékost nem mutatna ennyi ideig, halad komótosan, lehajtott fejjel, elfáradva a harcban, megy kényelmes tempóban, aztán megáll, a bíróra néz, az áldozat még mindig a földön fekszik, mindjárt szólnak neki a társai, hogy meggyógyulhat, kiállították a kis magyart, minden rendben, Törőcsik még mindig Garridót nézi, van egy pillanat, amikor úgy tűnik, azon rágódik, nekimenjen-e, a portugál most határozottan felé lép, mutatja, hogy húzzon le, megint elindul, de visszafordul, magyaráz Garridónak, nem tudom leolvasni a szájáról, mit mond, csak remélem, hogy nagyon csúnyákat, remélem, megkönnyebbül kicsit tőle, mert ezer tonnát cipel, tudja, hogy az egész világ őt nézi, nem vesztes, nem hajlandó szégyellni magát, mert igaza van, akkor is, ha nincs, Vitray sóhajtva mondja ki a nevét, *Törőcsik Andris...*, a nagy, fehér, csíkos 9-es virít a meggyipiros háton, bal karján gyászszalag, ahogy a többi magyar játékoson – pár napja halt meg Bozsik, miatta –, hetvenhétezeren fütyülnek fülsüketítően, flegmán lépked, pont ahogy az Eötvös Loránd utcában szokott a Liesinger felé, kiírják a nevét a képernyőre, *Torocsik*, így, ékezetek nélkül, hirtelen kocogni kezd, mintha eszébe jutna, hogy hátravan még két perc, egyenlíthetünk, ne rajta múljon, de hét lépés után már újra sétál, átgondolta, dehogy egyenlítettünk, ebben is igaza van.

Úgy is értelmezhető, hogy azt sugallja a testbeszéddel, mintha semmi különös nem történt volna, ezért is lehet majd szidni, gyűlölni, meg a „méltatlan” viselkedéséért persze, de nem, ő ilyen, nem játssza meg magát, ezért meg szeretni lehet, ki-ki eldönti, nagyjából mindegy neki szerintem, viszont engem nem ver át, hiába vagyok kicsi, hiába látom, mennyire laza, tudom, hogy most dőlt össze benne a világ, beszélhet később akármit, elkönyvíthatja az egészet a nyilatkozataiban, ott egy vagyok vele, tudom, mi történik belül, most bizonyosodik be, hogy a világ nem igazságos, egyszerre nőünk fel, ő a saját bőrén tapasztalja, én az ő példáján.

Később majd megtudom, hogy ekkor még bőven otthon lakik Zuglóban, a szüleivel, pedig világsztár, vagyis hát most válhatott volna igazán azzá, ezen a világbajnokságon ez már nem jön össze, négy év múlva meg késő lesz, a viselkedése ettől felemelő, hogy ezt elviseli, a magatartás ugyanis soha nem a helyzetet minősíti, hanem azt, hogy az ember milyen módon vél megoldani egy problémát, így, jól, helyesen, később nem haragszik az argentinokra, csak a bíróra, amiért engedte, hogy gyilkolják őt egész meccsen, róla részemről csak annyit, hogy nincs az emberi érzékelésnek olyan szegmense, amely ne kéne átbasznom ahhoz magamban, hogy jót feltételezzek róla, hiába portugál, hiába beszél a virágok nyelvén.

Mindazonáltal valamivel óvatosabban gyaláznám mostanság már, mint akkoriban, megnéztem nemrégiben a teljes meccset, eredeti közvetítésben, spanyol kommentátorral, ebben a verzióban egy bizonyos *Toroszsics* játszott nálunk kilencessel, és pályára lépett többek között *Nagi* is, összességében azt mondhatom, hogy reálisan nézve balszerencsés vereséget szenvedtünk, de kicsit tényleg jobb volt az ellenfél, lehetett volna bármi, ez igaz, azt azonban érdemes leszögezni, hogy Pintért simán ki lehetett volna állítani, Nyilasit többször is, a végén nem játszottunk szimpatikusan, semmit nem értkelnek át, de ezek tények, „Toroszsics”-ot nem rúgták fel annyiszor, ahogy emlékszünk, nem egészen úgy volt, ahogy él bennünk, odáig merészkednék, hogy Garrido talán nem is csalt, egyszerűen csak félt, semmi jelentősége nincs, nem fog kiderülni soha.

Van, amiről nem lehet beszélni, van, amiről igen, csak majdnem lehetetlen, nagyon nehéz, Fitzgerald azt írja, *nemcsak szavakat kéne kitalálni, amelyekbe a gondolatokat bele kell öltöztetni, hanem öltöztetésre váró gondolatokat is*, a világ igazságtalanságáról gondolkodom, miközben a rendjéről kellene, Törőcsik egész pályafutása során, az összes meccsén épített, a vele szemben állók, a mindenkori ellenfelek pedig rombolták őt meg az építményét, ez volt a játék, amelynek mindenki ismerte a szabályait, így, együtt van a kettő, az igazságtalanság maga a rend, ez a szomorú végkövetkeztetés, ugyanakkor nem lenne ekkora élmény ez a kudarc, ha nem lenne ennyire traumatikus, ha simán kikapunk 3–0-ra, ha nem állítják ki a két magyart, be kell vallanom, valahol nagyon mélyen tetszik nekem ez a fájdalom, a szomorúság, az elveszettség, a saudade, tetszik, hogy nem sikerült, mert van szívdobbantó ereje a bánatnak is.

A teljességhez, a katarzishoz kell a sértett flegmasága is, amely persze rettenetes csapást leplez, kell, hogy épp vele történjen, ami történik, tanulságképpen, vagy csak precizitásból idemácsolom Vitray riporter monológját, ott kapcsolódunk be, hogy a csatár hátrarúg, és megszólal a portugál síp, *Törőcsik megkapta azt, amit mondtam, a pirosat. Mondtam, hogy ez lesz a vége. Bár, bár ne lennék ilyen jó jó, és Törőcsik lenne fegyelmesebb. Láthatóan szándékosan belesarkalt az ellenfélbe. Minek kell? Törőcsik Andris... Hát nem volt valami szerencsés világbajnoki bemutatkozás. És ezzel az eredménnyel változtatni, fordítani nem lehet. Végig rettenetesen ingerlékenyen, ingerülten játszott, igaz, magára hagyatva, egyedül, de erről a játékezető, az ellenfél nem tehet. Hiszen ez volt a dolga, hogy próbálja, ha amennyire tudja, tartani a labdát és zavart kelteni, így hangzik a tiráda vége, hogy „ha amennyire”, játszunk el a gondolattal, még egy játékost ki kellene választanom a csapatból a tragikus hős szerepére, ha így volna, mindenképpen Nyilasi lenne az, a másik sztárjelölt, és mit ad Isten, ő a következő kiállított, dramaturgiailag tökéletes a képlet, a nagy fájdalomból így lesz még nagyobb, pillanatokon belül, Törőcsik feltehetően szándékosan teszi, amit tesz, Nyilasi viszont egészen biztosan nem mérlegel, vagy igen, és botrányt akar, lila köd lebeg előtte egy ideje, nem, inkább zöld, az mérgezőbb szín, egyébként is fradista, kiállították a barátját, menne utána, mintha percek óta erre játszana, réges-rég le kellett volna cserélni, igaz, Törőcsiket is, de akkor nem tudna megtörténni, aminek meg kell, szegény Baróti Lajos, miért nem küldött be két játékost helyettük, lefagyva ül a kispadon, utólag könnyű okosnak lenni, pár másodperc lehet hátra, jó lenne túl lenni három, nekünk bánatos sípszón, nem hozzuk le elegánsan a meccs végét, elkezdünk ámokfutni, az argentinok ügyesen húzzák az időt, csetepatékba nem mennek bele, adogatják a labdát, Tarantini kapja meg az oldalvonal mellett, Nyilasi szemből fut felé, így nem szokás, baj lesz, amikor odaér, ismét átadom a szót Vitray Tamásnak, *még egy cédula. Piros! Jól megy ma nekünk. Jól megy ma nekünk. Nyilasit is kisorsolta!**

Űrsarc

Az űrküzdelemben az Ember-Én: szeplő,
folt volt-hold-arcon, mellék-égen.
Csillaglovak közé dobva a fénygyeplő:
megfut a színről a főszereplő.

A világszellem küzd s elveszíti
az anyaggal folytatott harcát:
zsugorodik, térrel fizeti ki a sarcát.
A sorvadó agy éli így meg kudarcát,

Keresi a tengelyt, mely kiforogná, mi jó,
s hol nyí az űrben a zérusnak tűnő
határozatlansági reláció. –
Kirágott héj a hold, s nem cipó.

Fúj a csillagszél, s majd megint kikel
a nap, a hold, a sikk, a – siker. –
Herceg, a világügyeket sem elintézni,
azokat is túlélni kell.

A forradalmakról és a lélekről faggatják

Hajnalodik – mint régi költők a tollszár végét, legszívesebben
megrágnám a klaviatúrát: nem megy az írás,
az Éjszaka nevű cukrosbácsi az utolsó csillagokat
gombolja be a kabátján, vége a mutogatásnak, s nekem
nem megy a mérlegelés: mennyit nyomhat a lélek
a forradalom mérlegén, így szól az interjú-kérdés,
amelyre a válasz nem megy, illetve nem jön.
A lélek abszolút súlya 21 gramm (ennyi a test
súlykülönbsége a halál előtt és után),

de hol van olyan mérleggé képzett ágy, amelyen
a haldokló forradalom súlya mérhető?
Lukács Györgynek állítólag sikerült a lírában és a forradalomban
szereplő azonos szókép súlykülönbségét lemérni,
csak hát én nem vagyok Lukács, sőt lélekmérnök sem.
A lélekről tehát csak annyit, hogy én már
1968-ért sem igen lelkesedtem...

Lelkesedni? Az az igazság (igazság!?, hát nem lehet
egyetlen szót leírni a közhely veszélye nélkül?,
egyébként a közhely és a szókép között sokkal intimebb
a kapcsolat, mint a lélek és forradalom között),
szóval az az igazság, hogy lelkünk, az akkori pozsonyi harmincasoké,
egyre hazajárt: még 68-ban is valahol az 1956-os fikciónk (történetünk)
utcáin bolygott, a lábunk olyan vérben gázolt, amelyben
bebizonyosodott mi is?, a másik, a jóval nemesebb közhely,
hogy *nem sokaság, hanem lélek*... S amikor mégsem a
niklai Dániel úrnak, hanem a néhai kamonci papoknak
lett igazuk, s hosszú évekig az volt a történelmi igazság, hogy
a *lélek: szellem*, a társadalom jelszavai előtt örökre
bezárultunk. Szóval a Prágai Tavaszra
én már csaknem lélektelenül néztem:

Jó, jó!, de miért a szocializmus legyen emberarcú,
s miért nem az ember? Akkor már sokan tudtuk, hogy aki
másban akarja megmosni tulajdonképpeni-létét, annak az
arcán örökre ott marad a nem-tulajdonképpeni-lét, a politika
sara, a bélsár. S az idő a mi pudingunkat ette meg, minket
igazolt: a hetvenes s nyolcvanas években nem Dubčeket,
hanem Havelt zárták börtönbe évente, menetrendszerű
rendszerességgel. Husák számára nem az emberarcú teoréma
réme, hanem a lélek volt veszélyesebb. S a történelem
komikuma, hogy 1989 nem Havel és nem a lélek műve lett,
hanem – az istenek, hősök s emberek után – a bábok játéka.

Ha 1789 Isteni Színjáték volt, akkor 1989 rossz utánzata
volt ennek az Isteni Színjátéknak, vaudeville, amelyben egy
Ceașescu játszotta XVI. Lajost, s egy analfabéta némben
Mária Antóniát. Vaudeville-jük viszont döbbenetes volt, a
tévé világot jelentő üvegszemének köszönhetően az egész
világ számára volt egyszerre ripacsjáték és véres dráma. –
De a szellemnek, a léleknek nem sok köze volt hozzá, mint
ahogy lélekben az egyéb 1989-es forradalmak is szűkölködtek.

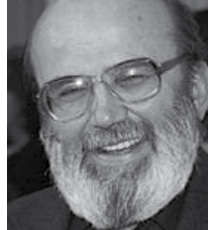
Színpadjaikon a sokaság már a *hanem*-ig sem jutott el.
A tankok a szokatlan környezetben, őskori szörnyek, óriás
tagjaikkal nem tudtak mit kezdeni, s elvonultak; a magukra
maradt ellenfelek pedig a tüntetések tömegjelenetei s
Ceașescuék lélektelen lemészárlása után tanácstalanul
néztek egymásra. A történelem rúgóí elfáradtak, a felhúzott
bábok hada leállt. – Meg kell mondanom, a szememet e

látványos darab fölöttébb szórakoztatta, de a lelkem,
a lelkem, az érintetlen maradt. S a tanulság?
Aki három átélt forradalomban
sem épített lelkéből társadlombiztos bunkert, az magára
vessen. Rám meg az vessen követ, aki még mindig követ,
az isten, a hős, s az ember eszméjének követe, s nem a magáé.

P. S.

(A P. S. itt csak véletlenül *postscriptum*, egyébként
Philippe Sollersnek, a párizsi 1968
apokrif költőjének a szignója;
Párizsról, Prága fura palinódiájáról majd máshol!)
Szóval P. S. mondta (igaz, akkor még
nem hordott ötgombos s négyzesebbs Mao-mikádót):
Az igazságot a fikcióból kell kivonnunk. Remélem,
sikerült forradalomról és lélekről olyan fiktív történetet
összehordanom, amelyből kivonható a történelem
diadalittas közhelye: *Az az igazság*...

(2004, 2014)

Szeretkezések

Egyszer barátjánál...

Ádám egyszer barátjánál aludt
Késő este esett be hozzá
Egy lány volt nála
de nem küldték Ádámot el
Ágyuk mellett a földön kapott helyet
egy felfújható gumimatracon a szűk szobácskában
Amikor azt gondolták már elaludt
nekiálltak bár igyekeztek diszkréten
A sötétben Ádám nem is hallott mást
csak barátja fojtott fújtatásának basszusát
s ünöje szoprán sóhajait
és a rogyant vászonredőny résén beszűrődő fényben
égnek meredő lábának kalimpálását látta még
Mozdulni se mert
lélegzetviasszafojtva feküdt
nehogy megzavarja őket

Néhány évvel később
a lány az ő ágyába is beesett
De nem mondta el neki
hogyan akkor éjjel nem aludt
Az ünö lába ugyanúgy kalimpált
s a szoprán is ugyanaz
Ádám becsukta a szemét
mintha nem vele történt volna meg most se

Egyik szeretőjének...

Ádám egyik szeretőjének dög nagy macskái voltak
Sose szerette a macskákat
de a gazdájukkal szeretkezni igen
Így kénytelen volt elviselni azokat is
Egyszer akciózás közben az egyik fenevad

odasomfordált hozzájuk
és rágni kezdte Ádám lábujjait
aki hiába rúgott felé szabályos időközönként
a bestia nem tágított
Ádám szeretője nem vett észre semmit
vele volt elfoglalva
miközben ő a macskával

Amikor Ádám elköltözött tőle
sokáig mosta ruháiból
a macskaszagot
Még hetek múlva is érezte
pedig az már csak az öblítőszer lehetett

Egy éjjel barátnője...

Egy éjjel Ádámot barátnője azzal ébresztette
hogy ő is hallja-e
A férfi mérges volt amiért a lány felébresztette
de azért felült s fülelt Semmi
Aztán valami motoszkalást mintha mégis
Igen Ádám aranyhörcsögei engedelmeskedtek épp
a természet szavának kalitjukban
melyeket lányai kedvéért hozatott Rózsikával
a mázsás taxisofőrnővel aki csalárdul elhallgatta
hogy jegyespár a két szerzemény
Ezért nem volt érdemes
morogta most a lánynak s már fordult volna be a falnak
amikor hirtelen egyre erősödő motoszkalást észlelt ágyékánál
nyilván barátnőjét is szólongatni kezdte
a természet szava
aminek aztán már Ádám sem tudott ellenállni

A mérge is egyszeriben elszállt
s a végén már hálás is volt Rózsikának
a hörcsögpárért

Egyik éjjel szomszédasszonya...

Egyik éjjel Ádámot szomszédasszonya –
közös folyosón laktak
a férfi sohasem zárta ajtaját –
azzal ébresztette hogy fél
az égdörgéstől
és a villámlástól

amiből ő semmit nem vett észre
 odabújhat-e mellé kérdezte
 autóbuszsofőr férje – nagydarab macsó ha ráfúj Ádámra
 az elszáll mint a szösz különben jámbor lélek
 s nagyon szereti a feleségét – szolgálati úton
 nem lett volna szabad ilyen ítéletidőben magadra hagynia
 engedte be Ádám ágyába a szomszédasszonyát
 ezt még nagyapjától tanulta aki szerint rendes ember
 mindig megszánja a vigaszra szorulókat
 és nem tagadja meg tőlük magát
 reggelig van időnk mondta később a nő
 pedig akkor már egy ideje a vihar is elmúlt

Attól kezdve Ádám lefekvés előtt szorgalmasan hallgatta
 az időjárás-jelentéseket s ha vihart jósoltak éjszakára
 mindig gondosan kulcsra zárt az ajtót

Barátnőjével mindkettőjüknek...

Ádámnak barátnőjével ugyanaz volt a kedvenc
 költőjük akinek ugyanazokat a verseit szerették
 s akinek szegényes emlékszobájába úgy léptek be egyszer
 mintha szentély küszöbét lépték volna át
 Ahogy járkáltak a költő kopott tárgyaival
 kézírataival könyveivel telepakolt tárlók között
 és áhítattal nézegették a falakon a fotókat festményeket
 a költő egyik műzsájának arcképéhez érve
 akihez legszebb verseit írta
 barátnője átszellemülten közelebb húzódott Ádámhoz
 aki szorosan magához húzva átkarolta a lány derekát
 amikor pedig kedvenc versük kézírata elé értek
 lejjebb csúszott a keze s keményen belemarkolt
 a lány feszes fenekébe
 majd – kettesben lévén a szobányi mindenségben –
 kezét alaposan a két félteke közti járatba mélyesztette
 mire barátnője még szorosabban simult hozzá
 s nadrágján át arany kezével mohón megragadta
 Ádám éledező önérzetét
 Azt hiszem akkor hosszú percekig mindketten
 a költő ugyanazon versét szavalták hangtalan
 miközben azért fél szemmel az ajtóra sandítottak
 nem zavarja-e meg felizzó légyottjuk a teremőr

Ádám barátnője azóta messze már
 s ő is messze attól
 ki a barátnőjével volt ott

de kedvenc költőjük szegényes emlékszobáját
 magányában azóta is felkeresi néhanap

Elnézi az idős asszonyt...

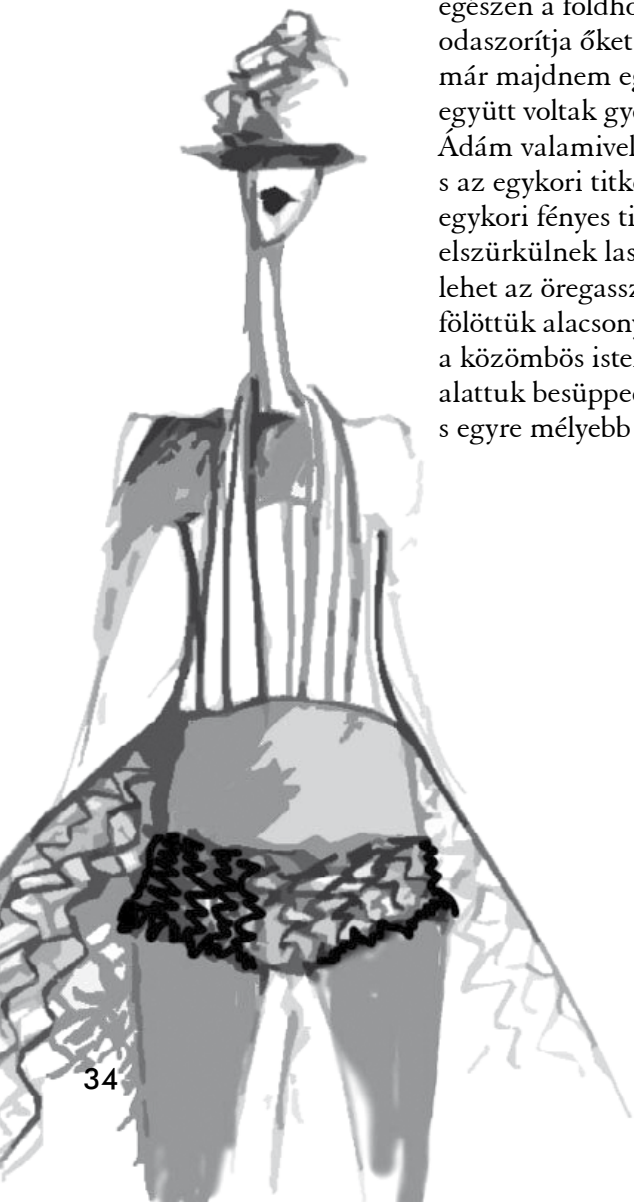
Elnézi Ádám az idős asszonyt
 együtt voltak gyerekek igaz
 kettőjük közül ő az idősebb néhány évvel
 akinek akkor már derengett valami
 hogy miféle közös játékokra is serkentheti
 a fiúkat és a lányokat a természet
 a másik viszont még nem gyanított semmit
 bent a szobában a szüleik kanasztáztak
 mialatt ők a konyhában doktor bácsist játszottak
 természetesen Ádám volt az orvos
 s a rokon kislány a beteg
 ártatlanul feküdt hősünk vaságyán
 akinek csak a konyhában jutott hely
 szülei szobája a titkok kamrája volt számára
 a tisztaszoba meg nem arra volt
 hogy lakják
 elnézi most Ádám az öregasszonyt
 aki tízévesen ott feküdt – mintha terítéken –
 vaságyán a konyhában
 akinek óvatosan felemelte a szoknyáját
 és lejjebb húzta pöttöm bugyiját miközben az –
 „csak a kép maradt meg”¹ – alétan pihegett
 mint a valódi beteg s aggodalmaskodva
 nézett Ádámra aki ahogy kell föléje hajolt
 ujjával kicsit széthajtotta a szeméremajkak rózsaszirmait
 s mintha ismeretlen világot tárna fel
 bátortalan matatott ujjával milliméterről
 milliméterre tovább csúsztatva a kezét
 mintha nem akarta volna hogy a lány
 bármit is észrevegyen az egészből
 doktor bácsi hallotta később nagy a baj?
 semmiség nyugtatta meg páciensét
 fél szemmel az ajtót vizslatva
 nem nyitnak-e be hozzájuk a szüleik
 azután cseréltek a lány lett a doktornő
 s Ádám a beteg akinek akkor már pelyhedzett
 itt-ott igaz nem egészen értette még
 – „csak a kép maradt meg”² – a végén
 miért nem fért már el a kis kezekben

1 Marno János: Gobelín.

2 Marno János: Gobelín.

pedig az elején még békésen tűrte hogy orvosa
tenyerébe véve alaposan megvizsgálja
– hogy te milyen nagyra tudsz nőni
mondta a kislány a múlt ködén át,
s Ádám el is hitte
hogy egyszer milyen nagyra nő majd
az egész világ a *csodájára jár*
elnézi most az idős asszonyt a temetőben
a közelben rendezgeti szülei sírját
mialatt Ádám az övéit súrolja tisztára
együtt voltak gyerekek egy másik időben
s egy másik térben is talán
az ég hatalmas volt fölöttük
föllemelte őket magához
és súlytalanul lebegtek a magasban...

Most alacsonyan nehezedik rájuk
egészen a földhöz nyomja –
odaszorítja őket szüleik sírjához
már majdnem egészen belesimulnak a márványlapokba
együtt voltak gyerekek
Ádám valamivel idősebb mint a másik
s az egykori titkok –
egykori fényes titkaik is
elszürkülnek lassan szemükben
lehet az öregasszony nem is látja Ádámot
fölöttük alacsony egekből bámulják őket
a közömbös istenek
alattuk besüpped a föld
s egyre mélyebb lesz a világ.

Menj tovább!

Bolyongva szavak erdejében,
deres zöldjük, kérgük ér.
Késő őszben már pereszke, fű s gyökér.
Épp egy bogyó pirosát tapintod.
Ízlelgeti a szem. Roskadnak koromba
a barnák, sárgák és sáros zöldek.
A kis domb helyhézkedik; iromba.
Hull a szőre, hull a tolla.
Érzed a talpad, érzi a földet.
S a múltból ez annyi, mit is? fölvet.
Emlék? Dallam? Üzenet? Köz-kép?
Képe szűk térnek, bűnnek?
A fagyott sáron túli ünnep?
Sejtelek inkább? Sejtelenység?
Az erő? Megteremt vagy -szüntet?
Nem érted. Nem tudva járod a titkát.
Túllépve a tudottat, a mintát.
Beletalál a lépted; és elhagyod.
Járod az időt, járja a *vagyok*.
Fogynak lépteid; csend havazik.
El-elolvadnak szavaid.
S egy töredék-készítés

*lehír nyírától
szagos virágtól*

hogy menj tovább!
Minden *túl*, minden homály.
Közelítsz, s így *tétovább*.
Ha elérted, s nem érted,
ha ellened, s nem érted,
lépd tovább,
menj tovább!

Az új holdnak, új királynak

Ráolvasás

Hívnak engem vendégségbe,
de én oda nem megyek,
elküldöm magam helyébe,
dühömet, rossz kedvemet.

Az új holdnak, új királynak
tegyék tiszteletüket,
az ég fénylő asszony-lánya
bontsa *mássa* mindüket.

Hódoljanak meg előtte,
legyenek: kedv, vigalom;
bomlik az ígézet-szötte.
Tér a helyén, nyugalom.

Más név, más arc alatt

Lehet, hogy idült halogatása közben éri
halaszthatatlanul. Aki most leírja,
ezt a *kicsodát*.
S kiderül a fény zászlói alatt, hogy nincs *saját*.
Élet? Vers? Sors? Halál?
Hiába kérdezzeti,
honnán s hová viheti agymenése
e végtelen létezésben?
Merre is a *mindig-helybenléttel*?
Miért és kinek szereplőivel (szeplőivel?)
sok szerepem?
S marad majd az üres tér?
Másoknak? Nekem?
Gazdátlan lesz sok
párhuzamos életem?
Marad a jel, hogy így már
tovább nem mehet?
Marad? Nem marad? Szavak. Szavak.
Ebben a hamuban üldögélek.
Tél van a számban.
Ha eltűntem is megmarad
egy felhősáv vagy mészdarab,
más név és más arc alatt
az időtlen pillanat.

POTOZKY LÁSZLÓ ◀

Éles

(regényrészlet)

Beárnyékoltam a szemem és belestem az ablakon, a falon sorakozó, kézzel festett tányérok színesen virítottak a csöndben, zárva volt a Szoptató. Visszamentem az udvarra, dörömböltem egy sort az ajtón, de semmi se moccant odabent, egyedül a porszemek kavargtak a redőnyökön felszeletelő-dött fényben, én meg arra gondoltam, vajon tényleg ennyire siettek, hogy máris elutaztak nászútra? Most már bármilyen irányból kezdtem agyalni Katje szökésén, rögtön beleütköztem Rojálba és abba, hogy valójában kezdettől fogva tudtam, mire játszik az ingyen fogyasztással meg a tányérfestősdivel, a seggfogdosással, az egész önsajnálató kamuzással a dizájnerdrogos rokergyerek meg a félrekúrogató színészbarátnő kapcsán, és hogy csak azért adtam a pancsert, a naiv idiótát, mert jó ideje semmi se érdekelt igazán: van mocskok, amit már nem lehet levakarni, és hiába hunyod be a szemed, úgyis érződik a szaga, a legjobb minél távolabb sündörögni tőle, aztán lesz valahogy. Most viszont be-beszólt egy másik hang is valahonnan hátulról, és azt mondta, magyarázkodhatok magamnak gebedésig, a lényeg úgyis a tömény szégyen lesz, amiért egy nagytatakorú, érszűkületes exmaffiózó akadály nélkül begurult az életünkbe és módszeresen kitúrt onnan engem a sörhasával, ami pedig még szomorúbb, hogy meg se próbáltam tenni ellene semmit, mintha féltem volna attól, hogy nyílt színen leverhetnek, hogy viagrás papi fog herélni ifjú kant – jobb balfasznak lenni, mint megalázottnak.

Kint az utcán tolatásjelző csipogott, nemsokára ott füstölt a szemeteskosci a kapu előtt, *mi a helyzet, nincsenek itthon?* szólított meg az egyik kukás. Beakasztotta az emelőszerkezetbe a konténereket, csörömpölve ömlött a zúzóba a mindenféle szemét, megráztam a fejem, *nincs itt senki*, mire félrelegezte arca elől a port, *kár*, mondta, *a főnök úr minden héten szokott adni egy féldecit, nagyon rendes ember, ismeri? Ismerem. Hogyhogy ma nincs itt, vajon valami baja lett szegénynek? Őszintén remélem*, mondtam, és faképnél hagytam a Szoptató előtt, ha Rojál elbújt egyelőre, jó lesz Pip is. De csak amikor elővettem a telefonom és végigpörgettem a névjegyzéket, jöttem rá, hogy nincs meg a száma, eldöntöttem hát, hogy megkeresem. Soha nem mentem még ennyire magamnak az utcán, végigjártam az egész belvárost, de se az edzőteremben, ahová zumbázni járt, se az egyetem környékén nem találtam; minden harmadik lánnyal összetévesztettem hátulról, a portások már röhögtek rajtam, annyiszor érdeklődtem utána, *megint a barátnőjét keresi? Igen*, mondtam, *ő*.

Visszamentem még párszor a Szoptatóba, zárva volt továbbra is, ezért végül az egyetlen olyan helyen cövekeltem le, ahol előbb-utóbb muszáj volt felbukkania Pipnek, tudtam a címét, egyszer tőlünk hívott taxit, megjegyeztem. Annyit ücsörögtem kora délutántól a tömbháza előtti padon, hogy a galambok is teljesen megszoktak, ott sétáfkáltak a lábam körül és ráérősen szedegettek, s csak akkor szaladtak arrébb, amikor néha felálltam, odamentem a kaputelefonhoz és beütöttem Pip apartmankódját, de hiába, mindig a végeérhetetlen kicsengésekkel maradtam. Lassan teltek az órák és gyorsan hűlt az idő, minimum a fél lakóközösség elsétált az orrom előtt, egy kerekesszatyrot húzó néni többször is. Az a fajta magányos özvegyasszony volt, aki napjában többször is lenyikorog unalmában a piacra, és akinek a végtelenségig van ideje üresen bámészkodni, éreztem, hogy engem is figyel, aztán a ki tudja hányadik körnél megállt és megszólított, *vársz valakit? Nem*, mondtam. Egy-két másodpercig még nézett, majd továbbindult, de néhány méter után ismét megszakadt a kerekék nyöszörgése. Felpillantottam, és amint ott állt előttem enyhén reszkető fejjel, rájöttem, hosszú ideig ez lesz az utolsó barátságos arc, amit a világ felmutat nekem, *ne félj, fiam*, mondta, *vissza fog jönni*.

Az utolsó porcikáimig átfagytam, mire Pip befordult az utcasarkon. Az hittem, megpróbál majd elmenekülni előlem, ahogy egy jó cinkoshoz illik, de az arca inkább meglepett volt, nem értette, mit keresek ott, *hát te?* kérdezte. *Hát én beszoptam,* mondtam. Felhívott a lakására, elmeséltem neki az egészet, meg hogy remélem, Rojál minél hamarabb meg fog rohadni, a konyhában ültünk, Pip bólogatott és nem tudott semmiről semmit, *voltak ilyen lelkiizós, privát beszélgetéseik, amikbe engem sose avattak be,* mondta, és *Rojál szakítás este óta amúgy se voltam a Szoptatóban, túlságosan depresszív az egész hely meg benne az öreg. Amúgy tényleg olyan kis cukor volt, nem gondoltam volna, hogy a nyalizással a korkülönbséget akarja kompenzálni. Pláne ilyen poszával,* mondtam, *esküszöm, ha én ekkora vén szardarab volnék, rég felhúztam volna magam a gázcsőre, hát hogy merészelt egyáltalán rámozdulni?* Ja, mondta Pip félszájjal, és rögtön utána elhallgatott, *mi az?* kérdeztem. *Semmi,* mondta, mire én, hogy *dehogy semmi, halljam!* Vállat vont, *csak annyi, hogy talán nem is volt olyan nehéz Rojálnak a terep. Micsoda? Á, hagyjuk,* mondta Pip. Szinte kirúgtam magam alól a széket, *ne mondd azt, hogy én löktem oda neki, jó?!* Pip odalépett a csaphoz, megtöltötte a teafőzőt, feltette a kályhára, *oké, nem mondom, csak azt hittem, tisztán akarsz látni. Miért, mi történt?* Vacakolt egy darabig a gázzal, *hát a rendőrséges téma meg ami utána volt. Bazmeg, te tudsz a rendőrségről?!*

Katje mondta el neki. Azt, amit nekem nem mert, azt, amit nekem nem lehetett. Hogy a cucliszájú az autóban egy szót se szólt, tele volt a szája azzal a három Marssal, amit olyan gyorsan gyúrt be egymás után, hogy az állára lefolyó karamelltölteléknek megolvadni se volt ideje, már meg is érkeztek a rendőrségre. Elszedte Katjetől a mobilját, majd levitte az alagsorba és ott bezárta egy szobába, várjon itt, nemsokára jön, akkor elkezdik. A falak frissen voltak meszelve és a padlón is tisztának tűnt a linóleum, a bútorzat minimális, két szék egymással szemben, köztük asztal, egészen tűrhető volt a hely, a tér mégis elkezdett szűkülni egy idő után. Mintha a berendezéshez tartoztak volna, egy pillanatra se némultak el a falon túl a férfihangok, a részeg üvöltözés és nyögdecseles, a röhögés, a káromkodás, beszivárogtak Katjehez és rámasztak, taperolták, nyalták, mert már ő is úgy érezte, közéjük tartozik a hallgatásával, ő se külön, mint azok, akik a szomszédos helyiségekben várják azt, ami jár nekik, azt, ami elől nincs menekvés. Fogalma se volt, mennyi ideje van bezárva, meghaltak a percek-órák s ezzel együtt a világról is leszakadt a szoba, hiába öntenek el mindent a zajok, hiába hallja őket, ez pusztán tartósítószer, preparálóanyag, amivel örökre konzerválják benne a félelmet, ez a büntetése, ülni itt a vakító neonfényben és várni, amíg a fehérség teljesen kiszív belőle mindent, és megszáráítja, mumifikálja, vegytiszta rettegéssé aszalja egész lényét.

Valahol ezen a ponton adta meg magát. Hirtelen kinnrekedt minden zaj, tisztán hallotta a csorgást, ahogy tócsa gyűlik a szék alá, érezte a szagot, a saját mocskának a szagát, muszáj volt kijutnia innét. Egyenként pakolta egymásra a másodperceket, készült, hogy a következőben megzördüljön a kulcs az ajtó előtt, most, most, vagy ezután, de ez után biztos, mígnem tényleg kattant a zár, és a küszöbön ott állt a cucliszájú. Felírotábla volt nála meg golyóstoll, az ajka olyan síkosan fénylett, mintha kizárólag azért szereltek volna erős izzókat a mennyezetre, hogy legyen, amitől megcsillanjon rajtuk a nyál, de amint belépett és becsukta maga mögött az ajtót, rögtön elmúlt ez a ragyogás, összeharapta a száját és egy szót se szólt, csak nézte meredten a húgytócsát a földön. Katje felállt a székről, *nem csináltam semmit,* mondta, és kipattintotta farmerjén a legfelső gombot, a cucliszájú viszont továbbra se mozdult és az arcán se változott a döbbenet. Katje leereszkedett eléje és kilazította az övcsatot, a nadrágszöveten keresztül már érezte a feltűnően puha húst és a belőle szivárgó mosdatlan bűzt, de hozzálátni nem volt ideje: először nem értette, honnan jött az ütés, aztán a másodiknál felemelte a fejét és látta, ahogy a felírotábla az arca felé közelít, *mocskos kurva, mocskos kurva, ezt is elbasztad!* lihegte a cucliszájú, miközben Katjet verte, nem fájt igazából, könnyű volt a műanyag és nem ütött nagyokat, csak sokat meg sűrűn, *mocskos kurva, mocskos kurva,* de Katje nem állt fel a földről, térdelve tűrte, hogy a cucliszájú végképp kifulladásra, és utolsó levegőjével is mocskoskurvázva kirohanjon a szobából.

A földön térdelt még az után is, hogy becsapódott az ajtó, hátranyúlt, megfogta a haját, majd előreborította az egészet, rá az arcára, és egészen addig maradt így, amíg meg nem jelent Rojál. *Tudom, hogy szörnyű ez így,* fejezte be Pip, *de azt mondta, végig te jártál a fejében, hogy mi lesz veled, ha ne adj isten történik vele valami, hidd el, én voltam ebben a helyzetben a partidrogos csávó kapcsán, mikor beidéztek, akkora nyomást tesznek rád, hogy eszedbe se jut, hogy nem vagy bűnös, hirtelen ezeregy dolog ugrik be, amivel bevarr-*

hatnak. Pláne, hogy nekünk meg is volt ez az ezeregy, gondoltam, és irigyeltem Pipet, amiért lövése se volt arról, amiket elműveltünk, és olyannak tudott látni, amilyenek mi magunkat soha. Aztán eszembe jutott, Katje nekem a cucliszájú után azt mondta, semmi se történt, és végső soron igaz volt, tényleg semmi se, és azt a semmit is miattam csinálta, mert tudta, ha ő zuhan, akkor én is zuhanok.

Az igazság az, hogy addig is tele voltunk repedéssel, nem kellett sok a töréshez, mondtam, és próbáltam eljátszani, hogy nem mentegetőzni akarok. *Tudom,* felelte Pip, *Katje elmondta az egészet. Hogy amióta megvolt a rendőrség, mocskosnak érzi magát, és hiába próbál simulni hozzád, semmit se ér, hogy te is úgy kerülöd, akár egy leprást, mintha éreznéd rajta, hogy mi volt. Egy az egyben vesztes-vesztes helyzet, ha kitergetti neked a szennyest, vége köztetek, ha hallgat vele, úgylis. Ekkoriban kezdett egész napokat ülni a Szoptatóban, látszott rajta, hogy nyomasztja valami, de hiába kérdeztem egy csomósor, alig bírta rávenni magát, hogy bevallja. Azután viszont még minimum százszor elismételte, napjában többször is: mindig elmondott mindent az utolsó apró részletig, mintha az lett volna a célja, hogy a lehető legjobban megbőgesse magát, és addig csinálta ezt, amíg kibírta egy enyhe szipogással, és eldöntötte, legalább a replikáját megpróbálni visszaépíteni annak, ami köztetek volt, mert már nem fogja visszahúzni a rendőrséges ügy, valahányszor kedves próbál lenni. Aztán Sapesz meg a stewardesskedés után nem mentünk többé ilyen mélyre, csak azt láttam rajta, hogy hiába kínlódott, végül nem jött össze neki helyrehozni a dolgokat.*

Eddigre már rendesen szorult a torkom, és akkor bejött a képbe Rojál, *mi?* *Nem tudom, mikor jött be, az utóbbi időben elég keveset jártam hozzá,* mondta Pip, és itt különben se ő a lényeg. *Hanem?* Levette a teafőzőt a gázról, filtert lógatott belé, *Katjenek lételeme volt a bezártság,* mondta, és *szerintem nem volt bátorsága másképp élni. Arra a csajos estére is alig tudtam rávenni, amelyikre utána jöttél és elranciaztad, utána meg egy csomó ideig nem akart velem találkozni, merthogy beteg vagy mi a franc. Az utóbbi időben pedig megpróbált partiarc lenni a repülőssökkel, mégiscsak kollégák meg mit tudom én, de úgy láttam, nem nagyon van elemében. Kicsit olyan földönkívüli volt, érted? És biztos, amikor érezte, hogy befuccsoltatok, hogy nem menthető a helyzet, akkor ahhoz menekült, aki tudta neki biztosítani a bezártságot. A mi korosztályunkban ugye nincs nagyon ilyen, Rojál viszont kéznél volt, abszolút ez a fajta. Nyugizni akar, kicsúszni a világból, mint a nyugdíjasok, és Katjenek pont ez az elszigetelődés kell. Hogyne kéne, gondoltam, én tápláltam belé, én kényszerítettem rá, hogy ne is hozzám, hanem a négy falhoz és a magányos estékhez ragaszkodjon, amiken meghittségnek hazudtam a sivárságot, és biztonságnak a monotonitást.*

Legszívesebben ott helyben megvakultam volna, csak ne legyen az, hogy már Pip szemébe se bírok nézni. Előregörnyedtem, mint akit gyomorba rúgtak, a tea gőze egyenesen az orromba szállt, túl jó volt az illata egy ilyen naphoz képest. *Jól vagy?* kérdezte Pip, *aha,* mondtam, miközben feltápaszkodtam a székről, *mennem kell.* Pipen látszott, nagyon szeretne valami hasznosat vagy bátorítót mondani, mialatt a cipőmet fűztem és felvettem a kabátom, de nem jutott eszébe semmi. *Nehogy valami hülyeséget csinálj,* szólt utánam az ajtóból, *mégis milyen hülyeséget csinálhatnék?* kérdeztem, *még arra is elvették a lehetőséget tőlem.* Belebújtam a kora tavaszi éjszakába, lementem a folyóhoz és álltam egy darabig a hídon, de hiába tolták a légáramlatok az arcomba a hideget, nem lettem jobban tőle, és a vizet nézni se volt értelme, fekete volt a felszíne és matt. Hazamenni viszont nem bírtam, felsétáltam hát egy olyan partszakaszra, ahol nem volt annyira meredek a betonteknő fala, és könnyen le lehetett mászni rajta.

A folyó kétoldalt keskeny fővenyt hordott össze kavicsból meg mindenféle szemétből, mintha így lázadna a ráerőltetett mesterséges meder ellen. Elrozsdázott konzervdobozok roppantak és szétázott rongydarabok szortyogtak a talpam alatt, miközben elindultam felfelé, a folyással szembe. Idelent csak a víz csobogása meg a koromsötétség volt, nem láttam, hová lépek és nem is érdekelt, hagytam, hogy megmerüljön a cipőm és átfagyjon a lábam. Minden törött volt és szögletes, csupa zúzalék meg mocskok, kivéve azt az egyetlenegy követ, ami akárha az égből hullott volna alá: fehéren világított a hordalék közt, egészen távolról kiszúrtam, gömbölyű volt és sima, tökéletesen passzolt a markomba. Felvettem, majd méregetni kezdtem a súlyát és arra gondoltam, ha már én összetörtem, nekem miért ne lenne jogom összetörni valamit?

Forró lett és síkos az izzadságtól, az ujjaim mintha hozzáforrta volna, a kezem remegett. Ott álltam a Szoptatóval szemben az út túloldalán, és a követ szorongattam a zsebemben, úgy képzeltem,

egy vak és üres üvegtáblába fogom belecsapni, semmiképp se egy félig nyitott ablakba, amin csak úgy ömlik kifelé a fény meg a ricsaj. Már a sarokról hallatszott, hogy feltámadt a kocsmá, hangos volt a zenekar és annál is hangosabb törzsközönség, ünnepeltek. A kapuban egy száztíz kilós kredenc szotyizott, Rojál valamelyik régi haverjától kérhette kölcsön, *zártkörű*, csámcsogta, és a földre köpte a napraforgó héját, *húzzál haza szépen*. Megpróbáltam elszállni mellette, gyorsan mozdultam, de ő is, a karja olyan vastag volt, mint a combom, odavágott a fémkapuhoz, nagyot döndült, *mi van tesó, kell saller?* A kabátgalléromtól fogott, éreztem, benyom a vasba, aztán mégis felengedett kicsit, *nem kell saller*, hallatszott Rojál hangja valahonnan oldalról, *engedd be*.

A kapualj bal felén nyílt a konyha, ott állt az ajtóban, kezében serpenyő, még sercegett benne az olaj. *Mondtam, hogy engedd be*, szólt rá ismét a gorillára, mire az félrehúzódott az útból, *hol van Katje?* kérdeztem. Rojál intett, hogy kövessem, *gyere*, átmentünk a kihalt sörkerten és be a dugig telt kocsmába, zavaros tekintetek tapadtak rám minden irányból, még a zenészek is engem stíróltak a szemükbe csorgó izzadság mögül. Szorosan Rojál mögött haladtam, alig karnyújtásnyira volt tőlem a tarkója és rajta a megtűródött, vastag bőr, mintha egyenesen a pofámba vigyorogtak volna a redők, sok-sok kicsi, gunyorosan vicsorgó száj. A függönnyel elválasztott szeparéba mentünk, egy kétszemélyes asztal volt odabent, leült és mutatta, hogy én is, majd meglóbálta kezében a serpenyőt, *herepörkölt, kérsz? Hol van Katje?* ismételt, de ő előbb szedett magának, *azt nem tudom*, mondta. *Ne szórakozz velem bazmeg!* szorítottam meg kabátzsebemben a követ, minimum egy törött állkapocs és a fél fogsora, jöhet nyugodtan az a szumós is a kapuból, jut mindenkinek bőven. Rojál végigsimított a képén, elnyúzott volt, fáradt, *nagyon szépen kérlek, hagyjuk a cirkuszt, elég nekem a saját szarom, oké?* A halántékomban hangosan dobolt az ér, annak a ritmusára kopogtak a szavak, *akkor küldd ide Katjet*, mondtam, mire Rojál vállat vont, *nincs itt. Hogyhogy nincs itt?! Tegnapelőtt délután vittem le a reptérre. És ennyire hosszú a műszak? Nem dolgozni ment. Hanem?! El. Mi az, hogy el?! Egyszerűen csak el*, felelte, *végleg*.

Nem bírtam felfogni, hogy tudja ezt így kimondani. Láttam rajtam, nem úszhatja meg, muszáj lesz beszélnie, felsóhajtott, és majdhogynem mentegetőzve kezdte egymás után pakolni a szavakat. Közben enni kezdett, nagy, kövér falatokat szúrt fel a villára, és gépies mozdulattal befalta őket, én meg csak a száját figyeltem, ahogy eltűnnek benne a zsíros húsdarabok és kijönnek belőle az ugyanolyan nehéz mondatok, amikből mire valahogy felfogtam egyet, három másik már el is zúgott mellettem. Hogy nem a helyi, hanem a fővárosi reptérre kellett lefuvaroznia Katjet. Hogy a semmiből dobta be ebéd közben. Hogy azonnal, rögtön. Hogy teljesen kiakadt, köpni-nyelni nem tudott, de nem utasíthatta vissza, Katje is mindig ott volt neki. Hogy az úton végig olyan csöndben volt, mintha a szótlan-ság lenne neki a levegő, pedig Rojál csomó mindenről kérdezte. Hogy annyit azért sikerült kiszednie belőle, hogy a végső repülés előtt még a fővárosban tölt fél napot, ügyintézés, miegymás. Hogy mielőtt felszáll a gépre, kukába vágja a telefonját SIM kártyástól-mindenestől. Hogy le kell vágnia mindenkét magáról, hogy minél messzebb akar kerülni innét, hogy minimum Skandinávia, de az is lehet, hogy a Közel-Kelet. *Ezeknél a légitársaságoknál állítólag nagyon könnyen át lehet ugrani egyik bázisról a másikra, azt mondta, alig kezdett el dolgozni, már be is adta a kérelmet*. Némán ültem, az asztal lapján bámultam egy karcolást, mély volt és széles, tele barna kosszal, biztos ragacsos, puha, jó lehet benne megrohadni. *Mondom, én se tudtam róla, erről az egész áthelyezősdiről, engem is abszolút kiborított*, tette hozzá Rojál, felnéztem és éreztem, valami undorodó grimaszba húzódik a szám, *miért, hát ennyire voltatok közel, hogyhogy nem dumáltátok meg ezt is a privát lelkizéseiteken?* Rojál tekintete szürke volt, *mi az, hogy privát lelkizések?* Egyfolytában félre voltatok vonulva, *Pip mondta. Pip egy fososszajú csitri*, felelte Rojál, *látod, ezért beszéltem csak Katjével a bajaimról*. Röhögni kellett, *a bajaidról, mi? Igen, hát ezeknek a vén hülyéknek hiába mondanék bármit*, mutatott körbe, *ezeket egyedül az érdekli, hogy valahogy legomboljanak rólam még egy féldecit, Katje pedig legalább meghallgatott, még ha csak kötelességből is, amiért segítettem rajta itt-ott, de akkor is jól fogott, olyan periódusban voltam, kellett nekem*.

A kezem még mindig a zsebemben volt, markomban a kő nedves és forró, akár egy frissen letört csont, a fogaim közt szűrtem a szavakat, *persze, hogy kellett, pláne miután mi kezdtünk szarul lenni, ugye? Nem tudom, mire akarsz kilyukadni*, vette elő Rojál a nyakába akasztott elektromos cigit, én meg ismét szorítottam egyet a kövön, *ne nézz ennyire idiotának, tényleg azt hiszed, nem láttam, mire ment ki az egész seggfogdosásdi meg cicázás? te is ugyanúgy megszívtad tőle, mint én, fejezd be a süketelést!* Rojál

épp befalta volna a szipkát, de aztán mégis úgy maradt félig eltátott szájjal, lassan letette a cigit, *na idefigyelj: most úgy teszek, mintha nem hallottam volna semmit, én értem, hogy szar neked és kivagy, de nem akarom, hogy itt megalázd magad, szóval ezt most felejtjük el, jobb lesz mindkettőnknek, oké?*

Már bőr se maradt a tenyeremen, egyenesen a húsomba nyomtam a követ, és mintha ez a nyomás robbant volna a ki a mellkasomból is, amikor beleugrottam Rojál képébe és elüvöltöttem magam, *itt már semmi se lesz jó senkinek, a kurva anyád bazmeg, legalább annak ne kamuzzál, akinek lenyúltad a nőjét, te vén faszi!* Annyira közel voltam hozzá, hogy hirtelen nem tudtam csinálni semmi többet, Rojál hátrahőkölt, szinte összeért az orrunk és a lehetünk is vegyült, láttam a nyálcsappjeimet a bőrén, csillogva ültek a himlőhelyekben és a faggyús, tág pórusokban, a hangját viszont távolról hallottam, mélyről, *te nem vagy normális, öcsi*, majd megfogta a vállam és visszanyomott a székre, *egy ujjal se nyúltam Katjéhez, teljesen meg vagy huzatva*. Minden maradék erőmet elvette az üvöltés, zúgott a fejem és csak erősödött, miközben Rojál beszélt, *jóformán nem is ismertem a leánykát, te marha, hiába lógtunk egyfolytában együtt, szinte soha nem mondott magáról semmit, mintha nem lett volna élete vagy nem akarná, hogy legyen, csak kérdezett egyfolytában megállás nélkül, mintha megnyugtatná, hogy másnak is el vannak szarva a dolgai, ebből sejtettem, hogy valami köztetek sincs rendben, de csak akkor lettem biztos benne, amikor bejelentette, most rögtön le kell fuvaroznom a fővárosba minden hacukájával együtt. És te segítettél neki*, mondtam magam elé. *Azt hiszed, rajtam múlott? a cuccai már össze voltak gyűjtve a reptéri szekrényében, csak be kellett pakolni az autóba. Ja, te mindig ilyen fasza csávó voltál*, motyogtam, *ecset a szájba, segg a kézbe, bájolgás ezzerrel...*

Rojál végre beleszívott az elektromos cigibe, hátradőlt a széken, és kifújta a rágógumiszagú füstöt, *hát te aztán mindent félreértettél, amit lehet. Az én koromban kisebb vágyak, nagyobb boldogság, ez a recept – annyi az egész, hogy néha szerettem volna egy kicsit még fiatal lenni, átjárni az átjárhatatlanon, turistáskodni, de semmi több. A francnak se kellene az ilyen Katje korú fruskák, harcoltam én eleget a szénésznőmmel meg az ifjúságával, a Szoptatót se bírom kinyitni, mióta szétmentünk. És ez itt most mi?* kérdeztem. *Ez, mondta Rojál, ez privát. Egész nap a fetrengés van, fekszem az ágyon és lesem, hogy repe-dezik a mennyezet, kell valami, amivel legalább esténként felrázom magam. De hiába hangos a zene, hiába sűrű a szeszgőz, hiába bohócok a cimborák, itt, a fejben úgyse lesz igazán csönd már soha. És akkor szerinted én akarnék egy újabb káoszkirálynőt, aki képes egyik napról a másikra fullra bekattanni?*

Nem egyik napról a másikra, gondoltam. Az én egyik rögeszmémről a másikra. Az én egyik állatságomról a másikra. Végül is jót tettem vele, hogy ráerőltettem a stewardesskedést, ezzel egy kalap alatt megadtam magunknak a kegyelemdőfést és neki a szabadulás lehetőségét. Aztán eszembe jutottak a szabadnapjai, vajon miért ragaszkodott annyira, hogy velem töltse őket, ha már réges-rég döntött a lelépésről? Nem mertem belegondolni, nem akartam tisztán látni. És vajon hol volt, amikor utoljára beszélünk? Kimatekoztam, valamikor Balerina napján kezdődhetett menekülése a főváros felé, s talán már a tranzitónában volt, amikor hívott. Biztos utána dobta el a telefont, törölte le a Facebookját, hántotta le magáról egész addigi létezését. Rohamosan gyűltek a kérdések és találgatások, nyüzsgöttek, tipródtak, lökdösődtek, át-átkiáltottak egymásba, kuss legyen, bazmeg, kuss!!!

Pont. Pontok. Sok pont. Csak több kérdőjelet ne. Tehát vége. Ámen. Katje elszállt. Elment. Olyan helyre, ahol tényleg sétálni járnak a parkba az emberek. Ahol együtt élni valakivel nem egyenlő a karanténnal. Ahol nem az a szerelem, hogy ő néma. Ahol a teste az ő teste, és nem munkaeszköz, nem csali, nem retusálendő kép. Ahol áldozatnak lenni nem bűn. Ahol, ha a földhöz akar ragadni, nem muszáj repülnie. Ahol, ha a zenekar mulatósba vált, a vidáman szökdöső öregemberek közt nem egy huszonnégy éves a leghajlottabb hátú. Rojál megszorította a vállam, *hagyd a francba, valami el volt cseszve benne, ahogy az enyémben is, ahogy mindenikben, te meg én ugyanabban a csónakban evezünk*. Rápillantottam és láttam magam a szemében, beszippantott a tekintete, öreg volt és hályogos, fakó lettem tőle. Abban a pillanatban le tudtam volna köpni, elképzeltem, hogy folyna le azon a lefelé görbülő, lötytyedt száján a slejm, kihúztam a kezem a zsebemből. A kő fehéren világított a kocsmát beterítő lapos fényben, felemeltem Rojál arca elé, *nem vagyunk ugyanabban a csónakban, öreg, nálam itt ez a kő, és azt csinálom vele, amit épp úri kedvem diktál, ha akarom, zsebre vágom, ha akarom, eldobom, ha akarom, a pofádba verem, érted?* Látszott rajta, megijedt, tömör közet volt, jó fogású, finoman koppant az asztal lapján, amint odatoltam Rojál elé, *ez a tied*, mondtam, *nekem nincs szükségem rá, tedd el szépen, szevasz*.

Felálltam és kimentem a Szoptatóból. Hazasétáltam, lefeküdtem, hamar elaludtam. Azt álmodtam, hogy gyerek vagyok és megint kicsi a világ, kevés, alig több mint amennyi én vagyok. A szülővárosomon kívül nem léteztek más városok a földön, valahol a kombinátig tartott az élet, azon túl pedig semmi se volt, és a kutyának se jutott eszébe azon gondolkodni, hogy esetleg van-e ott valami. A levegőben azok a zenék lebegtek, amik ugyanakkor voltak slágerek, mint én, vagyis amikor mindenkinek én voltam a szeme fénye, Madonna, Sinéad O'Connor, Brian Adams, Scatman. Jó volt szemfénynek lenni ezekre a dalokra, anyám leoltotta a villanyt és becsukta a szobaajtót. Sötétség lett, nem láttam semmit, megijedtem és boldog voltam, mert a körülöttem levő feketeségen kívül semmi mástól nem kellett félnem. Így ültem álmomban az ágyban, karomat a térdem köré kulcsolva, és vártam az ébredést.

Csuba Anita: Melankólia II. (2009; fotó: Csirke István; modell: Köböl Lilla)

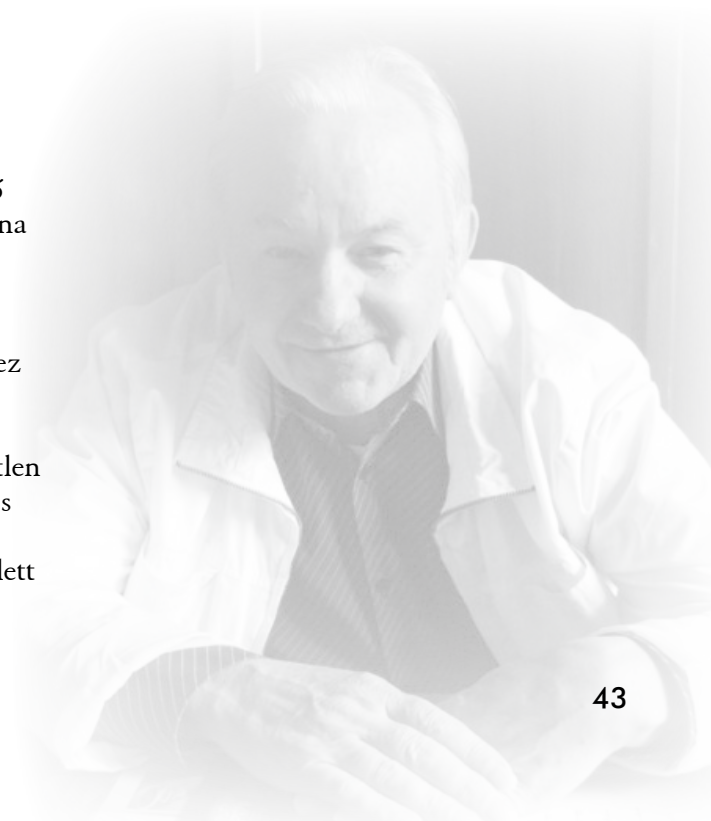

Meggyötört tél

mennyi ideje már hogy nem vagy
 hogy egy rút téli napon elhagy
 tál lencséért megkapott Isten
 már nem tudok rólad semmit sem
 sírköved nyújtja rám a nyelvét
 hát csoda-e mondd hogyha elvét
 em a verset sunyi öröklét
 bandzsít rám szavakat török szét
 rajta halottak gyűlnek körém
 túl a létezés kezdőkörén
 nyolc esztendeje már hogy nem vagy
 te hűtlen szívtelenül elhagy
 tál és másodszor is megöltél
 némán rogy rám a meggyötört tél

Külön

sose nézett rám úgy hogy az
 különösen jólesett volna amitől
 kitavaszkodtam volna amiben
 némi jelzésféle van öröm zsenge zöldje
 de nem olyan sokat azért még én se
 vártam el tőle semmi konkrétat csak
 valami halvány sejtetést alig észrevehető
 szemvillanást amiből gondolhattam volna
 tán hogy azért más vagyok mint a többi
 ha nem is különb de más ám hiába
 reméltem efféle jelzést nem volt ilyen
 vagy ha mégis hát nem vettem észre és ez
 végeredményben épp olyan mintha
 nem is lett volna van-e fölösleges érzés
 az övé az volt-e észrevétlen megfeythetetlen
 vagy az enyém ki tudja talán már nem is
 érdemes ezen tűnődni a mi csírájában
 elhalt történetünk eléltünk egymás mellett
 külön-külön voltunk boldogtalanok
 vagy éppen boldogok

Elpirult a nyár

a napból sárga nyál csorog
a fújtató macska hátaként
púposodó dombra
halkan csönd nyivákol

tapétaként tapad a tájra
a tekintet szürkehályog
a levegő

éppúgy nem látod mint magadat
a túlságos közelség miatt

harangszó vágja ketté
az unatkozó napot
szégyenkezve dülöngél az út

darázs duruzsol a lugasban
sunyi szél szellent
elpirul a nyár
s az ősz felé fordul

Őszi reggel

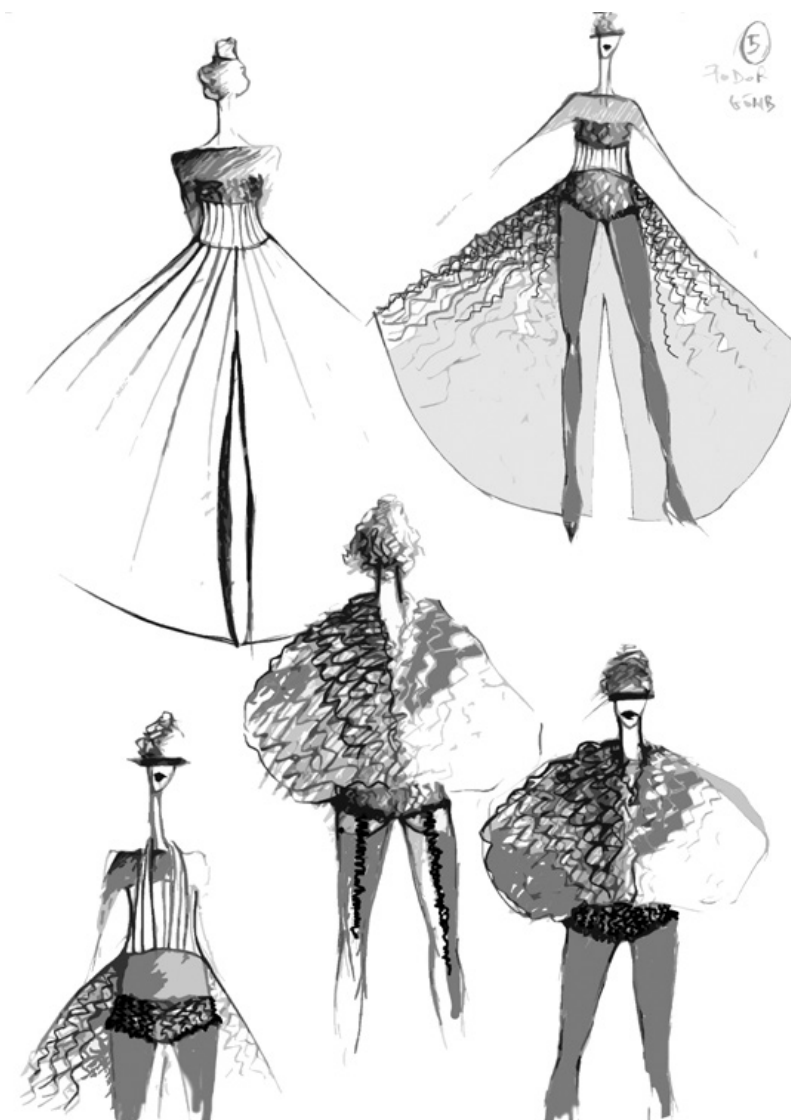
hangszilánkokkal
sebez a vekker
orvul tör rám a
zord őszi reggel

párás tükörben
nézem magamat
arcomra őszül
a borotvahab

enyém ez az arc
kérdzem csak úgy
mintha nem tudnám
tükröm csak hazudj

tömött bálákban
áll a köd fázom
a szürkeségben
alig is látszom

érezni szagát
már az avarnak
kutyák jönnek s az
avarba szarnak

Bányai Inez: Vázlat a Transzformációk című diplomamunkához (2008)

Képesíték

József Attila születésének 110. évfordulója

Nézem József Attilát a falon,
háttal áll, egyszerű fakeretben,
gyors-akvarell technika,
időfakított, elmosódott emberalak,
balra néz, tekintetét ottfelejt
egy pontosíthatatlan ponton,
nem mozdul, kivár, majd lassan
hátranéz, szemében
valami nehezen kifejezhető,
mint aki döntő tette készül,
mint aki utolsó szavaiért menekül:
„Ha később jönnek...”,
szíve helyén kezdődő vonatcsörömpölés,
ezt a részt kivágom,
rontott kép, de nem dobom el.

Hangok, mozdulatok,
beállítások újra, újra:
szemszögháború,
valóságfoszlányok, képzelet
összefércelte fogalomképek,
a legsikerültebbeket fénymásolás után
pasztellesítem.

Nézek ki a szárszói állomás ablakán,
József Attila jön felém,
mosolygós arc, homlokközépen és orrtőből lefelé,
kétoldalt a bajusz, mély árok,
behavazott háttér,
bizonytalan hóesés, távolabb
lángoló sındarab,
a helyváltoztatás változataiban
bemozdult a kép, életlen,
sztornó, eldobom.

József Attila elsiet az álló
tehervonat-szerelvény felé,
a síneken menne át,
maga sem érti, sürgetést érez,
szavak villannak: „Holnap Borbála-nap, anyám...”,
hirtelen eltorzult,
mélységes szomorú lett arca,
a rajzvonás belefagy kezem mozdulatába,
dobom az egész rajzot, tervet.

Ha közelebb jött volna,
ha szemembe néz,
ha úgy vesz észre, ahogy mindig várom
másoktól, ha int, ha...,
de menekült a világból,
búcsúleveleket dobott a nyitott
vagonokba, majd leguggolt a hóba,
bújt a kerekek alá,
csörömpölve meglódult a szerelvény,
ez is befejezhetetlen, vázlat,
mert versei utánanyúlnak, kihúzzák
a végzet alól, újra meg újra.

Alföldi képek

A csillagok messzeségén
innen, kilengő ágak között járkál a hold.

Fák kékeszöld vonulata,
színeken túlról támadnak a gondolatok.

Árvalányhajuk lengetnék,
de csak sírnak a szélben az árva homokszemek.

A hajnal-héjt messzeség
mélyében lángoló madárcsőrök törnek.

Szellemeket riasztó
éjszakában ablakszárnyakat csattogtat a szél.

Színarany Naphíd a tavon,
látvány könnyedén fut rajta a túlpartra.

Pókháló finom szálain
csillog a hajnal, élet-halál harcra készen.

A szél tenyér-nagy simításai
füvek ezrein, hullámos fényjáték.

Hóvirágok nem hallható
csilingelése tavasz jöttét hírleli.

Sötétben lengő álmok:
titkos filmtekercsek mélymúltból.

Akác-göcsörtből kitetsző,
győzhetetlen messzeséget fürkész famadár.

Minden vers szemrehányás,
elszágulzott gondolatok hagyottjai.

Csuba Anita: Trendi menyecské I. / Diplomamunka (2005; fotó: Wollmuth Krisztián; modell: Yasmine Al Mashri)

LÁZÁR BENCE ANDRÁS ◀

Nóta

Ha nem lennének akadályok
mi egyebek meg a mások
megkérnélek jöjjél hozzám
nincs baj ezzel ne gondold
túl nem kérellek nem is foglak
rossz lenne ez kibúvónak
csak az érzés mi egymások
földöntúli bolondságok meg
a tudat hogy hiányod mint
a huzat átjár
értsd meg a lakáson
megkérnélek jöjjél hozzám
reggel este vagy délután
átgondolva kicsit bután

Ha nem lennének akadályok
mi egyébként egyéb párok
ne magyarázd kifogások
jól van nem kell kicsit túlzás
inkább legyünk egyszerűbbek
költözz hozzám egyszerűen hisz
itt van nekünk most a minden
meg a semmi végtére is
sátrat bontott az isteni
gondviselés nem lesz többet
egymás gondját
egymás hátán
hordjuk ki
a világ vállán

Ha nem lennének akadályok
az egyebek meg a mások
megkérnélek jöjjél hozzám
feleségnek a hétvégén
eleségnek legyen véges
vagy végleges soha többet

esetleges soha inkább
fájjon múljon ne gondolkozz
most a múlton álljunk inkább fehér
lábon kovácsoltvas kopott ágyon
aludjuk át az életünk jól van nem
kell kicsit túlzás inkább legyen
egyszerűbben
jöjjél hozzám
meztelenben

Ha nem lennének akadályok
mi egyebek meg a mások
egyszerű kis kifogások
megkérnélek jöjjél hozzám
gyűrű helyett itt a kérdés
tudom ez most nem is kérdés
csak a tudat hogy a huzat
meg a többi
mindegy most már

csak egyszerűen jöjjél hozzám.

Egyszer csak

Kezdődhetne akár azzal is, kezdődhetne
és folytatódna, hogy tél van, hogy éjszaka
hogy fekete hajad őszre vált, hogy ráncaink
vigyázzák két élet, két hétköznapi múlt
összes mozdulatát.

Kezdődhetne akár azzal is, hiszen mindig így
ér véget, hiszen mindig így, nem mással,
és egyszer csak folytatódna, szemed ugyanolyan
zöld volna, mint a hűvös júniusban, mint hajnalban
ha felriadsz és a barna gyűrűk vigyázzák
egy éjszaka összes légvételében az imák hiányát.

Kezdődhetne akár azzal is, kezdődhetne úgy,
és egyszer csak mintha minden erre várt volna
folytatódna, hogy te meg én egészen és egyszerűen,
hogy így mi ketten, hogy én lehetnék neked az, akinek
ráncait őrzik a barna gyűrűk hajnalban, ha felriadsz
és álmomban takaró után kapsz.

Kezdődhetne akár így is, de elég lesz ha
folytatódik, hiszen hűvös június van és a hűvös
júniusban egymásba porladunk és mégis
kései ráncaink, az összes légvétel
a barna gyűrűk és minden mondat:

hogy egyszer csak tél van,
hogy egyszer csak éjszaka,
hogy egyszer csak hűvös hajnal,
hogy egyszer csak felriadsz,
hogy egyszer csak minden ima
hogy egyszer csak minden mozdulat
közös, közös, mint a tudat
hogy együtt múlunk el,
hogy így mi ketten,
hogy a hűvös júniusban
most hűvös június van

és fekete hajad,
fekete hajad
hullámozása töri
ketté a nyarat.

A fekete kiskabát

nincs is többé ha már volt
és itt van már elmúlt
feketén ragyogva
hajszálaiddal a halomban
a bőröm most vacogva
tejet iszol kacagva

a fekete kiskabát

a karomban nincsen már
és ez most hát így marad
tisztán csak a tűz alatt
az örvénylő szemedben
a vágyban a melegben
úszik a kád és benne állsz
ősz jön és nincs kabát
a karomban halomban
tejet iszol kacagva

eltűnt az a kiskabát
feketén és ragyogva
és nincs többé ha már volt
és itt van már elmúlt
és itt van nem zajjal isteni
kacajjal feketén és fehérén
a tejben a pohárban
az örvénylő hártyákban
a színváltós szemekben
a tűz alatt a kádban
az őszben a halálban
az életben anyákban
a kacajban mosolyban

a fekete kiskabát

itt talán a karomban
feketén és ragyogva
hajszálaiddal a halomban

Csuba Anita: Divatgrafika I. (2005)

Káprázatok az álom átjáróin

Részletek egy ciklusból.

Közös életkorok

Kertünkben hívogató reggeli madárfütty,
sétára indító nyugalom lakik,
gyémánt izzásban suhog
a törékeny lég,
a hajnal királyi kékjét lebegteti,
s a vitorlázó szélben
a közelgő reménység
fénykörei
bolygókként forganak.

Nincs magány –
végleges társad vagyok a zárhatatlan
múlt fénylő sorsjeleiben,
találkoztunk,
lényünk éjjeli váltólázaiban
közös életkoraink időtlenné lett rajzai
világítanak.

Már nem kábít a beteg magány,
elhagyom a látomás útvesztőit,
szédülten,
istenben,
az álom fehérén csillogó ajtóin át
az időtlen kezdet kopogva
szólít –
a születésünk szobáját megtaláljuk,
oda költözünk,
hallgatva a hívásra,
megtérve létünk hosszú
áldozathozatalához.

Elkülönül végül világunk –
konok testvérem,
közös járásaink után
lényünk elröpül
az időben,
ítélet nincs,
megváltatunk végül,
s nem marad lelkünkön soha
a halál pecsétje.

Láthatatlan évszak

Alkonyi fények ingái a szélben,
hajlongó fák között,
a szunnyadó, esti kert padjaira ül
a közelgő
sötétedés csöndje,
s a kettőnk évszaka láthatatlan –
a léleké.

Közeleg a látomásban
kiszámíthatatlan éj, kopár,
hideg rejtelem,
akár a tél jégpáncélja alatt
a jövő,
fejthetetlen álmod hoz,
kívül az érzékelhető valón.

A hold csillogó időtlenségből jelez
kékjével, mely éles,
akár a villogó tör,
a másik világ teremtményei
álmatlan csillagképek
a tökéletességben.

Az álomban káprázat lakik –
feloldozás részeseiként járunk
térkép nélküli országában,
rejtett sorsunk súlytalanul lebeg
a lét mérlegén.

Áttekinthetővé válik
az álom megszűnésével rokon létünk,
mikor lélegzetünk reggeli
szótlanságban
egyensúlyoz a lét ezüst folyosóin,

s vigaszból vesz mezt az
útrakelés,
külön úton is felejthetetlen
szövetségben,
hol szűnik a hallgatás,
és megszólal
a valódi, egyetlen hang;
s mindegyik jelenés
a harmónia áldása –
csoda.

A végleges mondat

A költőzködés utolsó órái érkeztek el,
lakatlanok az idegenségben,
de találkozásunk
időtlen a közelgő *magán*létben is,
ismeretlenségben
közös a magányunk,
de távolodván is,
kötélünk *egyetlenné* lett,
meg nem szüntethető.

A zeneterem elhagyott,
az utolsó hangjegy utáni szünetjel,
s a végleges elhangzott
mondat
végén záródott be ajtaja.

A betegszoba nem kábít már
altató fehér vásznaival,
tárgyai idegen sorsokéi,
az ablak üvege áttetsző, mint a víz
és a metsző reggeli lég,
gyérülnek
a készülődés percei,
létem függőben, s míg
gyűjtöm töltőtollammal
írt pusztíthatatlan ígéim,
te rajzaid lapjait hívod
sorakozóra
vigyázón, hazatérésre várva.

Idegenek közelítenek hozzánk –
ez a lét esélytelensége,
de a jövőnk rejt

MARKÓ BÉLA ◀

Egy félbemaradt kultusz története

Sütő András helye a romániai magyar kisebbségpolitikában¹

A tüntető tömeget meg a velük szemben felsorakozott gyalogos egységet és a harckocsikat távolról megkerülve, próbáltam a Városháza melletti utcába hátulról bejutni, ott volt az Igaz Szó szerkesztősége. Gondoltam, az első emeleti ablakból jól láthatom majd, mi történik. De amikor a Cuza Vodă utcán (régi nevén Lajos király út) át akartam vágni, a túloldaltól egy ott ácsorgó katonára rám fogta a géppisztolyát, és elkezdett kiabálni, hogy menjek onnan. Elindultam feléje, hogy megmagyarázzam, én ott dolgozom, a munkahelyemre igyekszem. Erre kibiztosította a kalasnyikovot, és még rémültebben kiáltott rám. Megijedtem én is, gyorsan megfordultam, és ugyanazon a kerülőúton visszatértem a főtérré. Tíz óra felé lehetett, a Városházának háttal álltak a katonák, tőlük alig néhány méterre a tüntetők, szinte szabályos négyzetben, amelynek egyik oldalát a fegyverek képezték. A Kultúrpalota felőli oldalon ott volt Gálfalvi György is, mondta, hogy ő is indult volna a szerkesztőségbe, de aztán letett róla. Előrefurakodtunk, egészen az első sorba, az emberek engedelmesen félreálltak. Én azelőtt való délután is sokáig ott járkáltam a tömegben, de akkor nem jutottam ilyen előre, sokkal nagyobb volt a tolongás, egyfolytában azt skandáltuk, románul mindannyian, a magyarok is, akik érzésem szerint talán valamivel többen is voltak: *Szabadságot! Szabadságot!* Szürkületkor hazamentem, kevéssel azután belelőttek a tömegbe, sebesültek is, halottak is voltak, de nem lehetett még tudni pontosan, kik és hányan. Később este megint elindultam, de csak ott a Tudor negyedben, járták ismét a tüntetők az utcákat sötét,

tömött sorokban, toboroztak, egy darabig velünk mentem én is. Most pedig újra itt voltunk a főtéren. A négyzet közepén egy ismeretlen férfi hadonászott, kiabált, különválva a többiektől, teljes ekstázisban. A tömegből néha kiugrott melléje egy műszőrme-bundás középkorú asszony, skandálta románul ő is: *Szabadságot! Szabadságot!* Meg azt, szintén románul: *Temesvár! Temesvár!* Mint aki megbolondult. De akkor ez hirtelen egészen természetes lett, zúgott, morgott mögöttünk a sokaság, nyomtak minket hátulról, szinte láttuk, hogy remeg az egyenruhás fiúk, még patánas kamaszok keze a fegyver vasán, és hogy reszket a szájuk széle. Aztán egyszerre csak valami vezényszó hallatszott, és kibiztosították a kalasnyikovokat. Hatalmas csend lett, mély, feneketlen hallgatás az egész főtéren. Majd megfutamodott a tömeg, most már nyilván leghátul voltunk, éreztük a hátunkban a ránk irányított puskacsöveket. Futottunk, azt hiszem, tíz másodperc alatt a százat. Asszonyok, öregek is, sikoltozás, valaki elesett, nem taposták le, de átugorták. Azután megálltunk, nem lőttek, vállukra vették a fegyvert. Vége volt. Nemcsak a csendnek, hanem egy hosszú-hosszú történetnek is. A rendszernek. Visszaszivárgott a tömeg, ott sorakoztak feszülten, moccsanatlanul a katonák, de már nem volt bennük erő. Ki tudja, talán másodperceken múlt a ki nem adott tűzparancs, mert közben valószínűleg hírt vettek a tiszték, hogy fél tíz körül Vasile Milea tábornok, honvédelmi miniszter szíven lőtte magát bukaresti irodájában. Rögtön a halálos íjedség után már a tömegben is elterjedt ez a hír. Ismét négyzetbe rendeződtek az emberek, de most lazábban, már-már azt mondtam, rendetlenebbül, oda-odakiáltottak a katonáknak: *A parancsnokotok meghalt, tartsa-*

és ad társakat,
s mi találkozunk a távollétben,
külön álmodván meg arcunk éles
rajzát, emlékezőn.

A feledők része a sorstalanság,
a tagadott múlt – végső ítélet.

Nincs feledés –
a múlt jelenlét,
mikor találkozunk az emlékezés képeiben
társakként
az álom küszöbén.

Bányai Inez: *Fóliaruha* / Philippe Starck *La Marie szék* című fotópályázat (2005; fotó: Krajcsó László)

tok velünk! Nem mentünk már vissza az első sorba Gálfalvival, hanem hátul tébláboltunk, ismerősökkel találkoztunk, vitték-hozták a híreket. Félrehúzódtunk ketten az Arta mozi bejáratához, tanakodtunk, mi a teendő. Világos volt számunkra, hogy innen már nincsen visszaút, se nekünk, se másnak. De hogyan kell forradalmat csinálni? Talán Petőfi-emlékek tódultak fel bennem, vagy csak azt gondoltam, amit Bukarestben is gondoltak mások, mint utólag kiderült: a sajtót kell magunkhoz ragadnunk. Marosvásárhelyen ez nekünk akkor a magyar nyelvű napilapot, a Vörös Zászlót jelentette, ebből lett a későbbi Népújság. Mondom Gyurkának, ez most a leg-sürgősebb, menjünk a Vörös Zászló szerkesztőségébe, le kell váltani a vezetőséget, át kell venni az újságot. Mintha nem lettünk volna legalább húsz esztendeje barátok, nézett csak rám Gyurka, hogy mitől ez a nagy önbizalom hirtelen, és győzködni kezdett, hagyjuk a Vörös Zászlót, menjünk el inkább Sütő Andrásához, otthon van most, mert meg volt hűlve az elmúlt napokban, szóljunk neki, hogy készüljön, mert hamarosan szükség lesz rá. Elvitatkoztunk ezen egy rövid ideig, hogy mi a fontosabb, a sajtó-e vagy Sütő, aztán végül is elindultunk Andrásához, miközben forttyogott körülöttünk a város, és bő negyedóra múlva becsengettünk hozzá. Éva, a felesége nézett ki az ablakon, intett, hogy jön azonnal, és hamarosan nyílt is a kapu. Sütő a tágas dolgozószobában ült most is, mint szokás szerint, kezdtük mesélni, mi van, és hogy készülnie kell, minden bizonnyal még ma meg kell jelennie a nyilvánosság előtt. Én közben hazaszóltam telefonon, hogy hol vagyok, ne aggódjanak, de éppen csak egy-két mondatot váltottunk, gyorsan kapcsoljuk be a televíziót, mondta a feleségem. Bekapcsoltuk, már ott voltak Mircea Dinescuék, akkor jelentették be, hogy Ceaușescu helikopterrel elmenekült. Hihetetlen látvány volt az a nyüzsgés a kamera előtt, gyűrött, hadonászó, boldog emberekkel. Nem kellett már magyaráznunk Sütőnek, hogy mire gondolunk, miért lesz rá szükség, elköszöntünk, rohantunk vissza a főtérré. Útközben óriási ünneplés, dudáló autók, V betűt formázó felemelt ujjak mindenfelől, kezek győzelem-erdeje. Győztünk! Úgy tudtuk, hogy mindannyian. Mind győztünk, legyőztük a diktatúrát, aztán néhány hónap múlva szinte észre sem vettük, ismét vesztesek lettünk. De ez még csak egy hosszú, nehéz történet eleje, egyszer

majd meg kell írnom a folytatását. Azért kezdtem bele most, mert jól mutatja, volt egy pillanat, amikor Marosvásárhelyen mindenkinek az jutott eszébe: Sütő András. Nekünk is, de azoknak a fiataloknak is, akik még akkor délután érte mentek, elvitték a Kultúrpalotához, onnan az erkélyről mondott beszédet magyarul is, románul is. Érdemes idézni ebből a beszédből, hiszen egy minden szempontból hisztérikus hangulatban Sütő András véleményem szerint hajszálpontosan bemerte, hogy Marosvásárhelyen most a legfontosabb olyan üzenetet fogalmazni, amely mindkét közösséget megnyugtatja. Azt kell mondanom, hogy ez az egyébként sokszor izgága, sokszor indulatos ember hihetetlen empátiáról, vagyis politikai érzékről tett bizonyosságot: „*Kedves barátaim, teljes szívemből kérem önöket, hogy tartsunk ki egymás mellett és őrizzük meg a románok, magyarok, és az összes nemzetiség közötti testvéri egységet. Kedves barátaim, drága testvéreim, ez a fegyelmezett forradalom azt a gyalázatos állítást cáfolja, hogy ezt a forradalmat revizionisták és huli-gánok csinálták volna. Nem voltak huli-gánok, és nem voltak irredenták, sem revizionisták. Románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek, egyetlen, hatalmas testvéri megmozdulása volt. Maradjon az ezután is. 1848–1849-ben, 1918-ban és más alkalmakkor sikerült egymásra uszítani itt a mi hazánk területén is a különböző nemzetiségeket. Ennek vége. Ez a mostani egység az, ami soha még a történelemben nem sikerült, ezért is marad halhatatlan.*” (Idézi László Márton–Novák Csaba Zoltán: *A szabadság terhe*, Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány, Pro-Print Könyvkiadó, 2012, 34. l.). Benne vannak még a régi hivatalos klisék is a szövegben („*románok, magyarok, németek és más nemzetiségűek*”), naivnak is tűnik a későbbi eseményeket ismerve, de mégis pontosan erre volt szükség, és nagyon is hatásos volt ez a határozott, de kiegyensúlyozott, és ugyanakkor kellő történelmi távlatot felmutató néhány mondat. Sütő Andrásakkor még együtt lettünk tagjai az Ideiglenes Megyei Tanácsnak, amelyet egészen rendhagyó módon úgy neveztünk másnap, hogy a Testvériség Tanácsa, mintha éreztük volna, hogy baj lesz itt hamarosan a testvériséggel. Januárban aztán az egyik újjászervezésnél már nem vállalt szerepet ebben a testületben, és bár én sem nagyon akartam volna maradni, többek közt az ő erősködésére mégis tagja lettem az átalakított megyei vezetőségnek is: „*Azzal az*

őszinte ígérettel, hogy mindenben segítségükre leszek, de engem hagyjanak ki a vezetőségből, kivontam a Frontból. Bocsásson meg nekem költő barátom, Markó Béla, hogy akkor magam is oly határozottan ragaszkodtam az ő beválasztásához az új megyei vezető testületbe. Mert úgy véltem: költői súlya, emberi tisztessége, elveinek tisztasága átmenetileg bár, föltétlenül meghatározhatja városunk, megyénk jövőjét. Azóta bebizonyosodott, hogy Markó Béla egyik legmarkánsabb, legnépszerűbb magyar politikai személyiségünk, mind az RMDSZ-ben, mind a román parlamentben.” (Sütő András: *Szemet szóért*. Dokumentumok – Naplójegyzetek Csokonai Kiadó, Debrecen 1993, 342–343. l.) Lehet, utólagos szoros kapcsolatunk, sőt, merem állítani, valamiféle barátságunk vetült vissza 1989 elejére Sütő emlékezésében, de a tény viszont tény marad: Jónásként így taszigáltak be engem akkor az egy generációval előttem járók a cethal szájába. Visszatérve december 22-éhez, én Sütő András beszédét a Kultúrpalota erkélyéről tulajdonképpen nem hallottam, ugyanis Gálfalvival közben megint máshol jártunk, egy ideig a Gyurka lakásának tőszomszédságában levő Szekuritáté bejárata előtt is, amelyet megostromolt a tömeg, míg aztán bent a szekuritátés tisztek kénytelenek voltak engedni a túlerőnek. De közben hosszú idő telt el, nagy szünetekkel, többen is felmásztak, megkapaszkodtak a legalább három méter magas vaskapu tetején. Gyurkáék kitették a televíziójukat az ablakba, két roham között azt nézték az emberek.

Elkezdődött a „szép, új világ”. Csak később, jóval később derült ki, hogy nem is olyan szép, nem is olyan új, mint hittük. De mindenképpen Sütő Andrásal kezdődött számomra. Meg Király Károllyal, persze, bár őt, mi tagadás, mindvégig alkalmatlanabbnak tartottam egy romániai magyar ideológia megfogalmazására, mint Sütő Andrást. De ami az övé, az az övé: idolum volt ő is. Meg aztán Bukarestben Domokos Géza! Bálványnak kisebb ugyan, mint az előbbieket, gyakorlati politizálásra viszont talán mégis alkalmasabb. Király Károlynál szélesebb látókörű, a magyar politikában jártasabb, Sütő Andrásnál pedig kiegyensúlyozottabb és pragmatikusabb. Együtt micsoda triumvirátus lehetett volna ez, ha igazán megértik egymást. Nem értették. Főleg Király Károly nem, aki minden vezetői tapasztalata és sokszor kiváló ösztöne mellett egyvalamire nem volt képes: tartós együttgondolkodásra. De

rég megtanultam, nem érdemes azon siránkozni, mi lett volna velünk, ha valami is másképpen történik. Annyi biztos, ismétlem, hogy valamikor az idők hajnalán nem volt kételyünk azzal kapcsolatban, van-e szükségünk Sütő Andrásra, ha politizálni akarunk. Igen, nem volt kételyem nekem sem, pedig egyébként tagadhatatlanul jelentős irodalmi munkásságát annak idején sokkal ellentmondásosabbnak láttam, mint egyik-másik feltétlen rajongója. Ugyanis a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején induló nemzedékem szabadulni próbált a szolgálatnak – jó értelemben véve: népszolgálatnak – tekintett irodalom árnyékából, és nem szívesen üldögtünk még olyan terebélyes diófák alatt sem, mint amilyenek Sütő András addigi életműve számított. Annak ellenére, hogy ifjúkori elbeszéléseinek Tamási Áront folytató ízes humorát, könnyeskacagásos realizmusát kézdivásárhelyi magyartanárom felolvasásában korán megszerettem, az *Anyám könnyű álmot ígér* már inkább politikai revelációként volt fontos nekem, holott irodalmi remeklés is kétségtelenül, lírai családtörténet, szociográfia, és akár ironikus önleplezés egyidejűleg. Fiatalon, a hetvenes évek közepén, amikor az Igaz Szóhoz kerültem, mi tagadás, Sütő András prózáját éppúgy didaktikusnak éreztem, mint Székely János költészetét. Mennyire különbözőt látszólag ez a két ember, és mégis ugyanabba az irányba törtek ki: a rendszerkritikai „példázat” irányába, és milyen sikerrel végül, akár Sütő András drámáit olvasom, elsősorban az *Egy lócsiszár virágvasárnapját*, akár Székely János novellafüzérét, *A nyugati hadtestet*, illetve színdarabjait. Persze, mindkettőjüknél megvoltak ennek a korai előzményei, Sütőnél a már említett novellák és számos esszéje, Székelynél a méltatlanul feledésbe merült kisregény, a *Soó Péter bánata*. Rossz lenne a műfaji meghatározás, hogy „példázat”? Nem tudom. A kisebbségi sorsra kárhóztatott írónak végül is már az a tény is jelentéshordozó, hogy magyarul ír, és a nyelv túlhajtott szépsége pedig felér egy politikai programmal. 1978-ban Mezei Andrásnak adott interjújában mondja Sütő András: „*Szabad-e túlzásba vinni, talán éppen öncélúságba fullasztani a nyelv iránti gondot és felelősséget? Történelmi feladatainkat nézve: az efféle kultusz fölöslegesnek látszik vagy legalábbis másodrendű kérdésnek. A beszéd, a nyelv és a nyelvhasználat elvileg és általánosságban, időből, térből kiszakítottan is, éppoly természetes*

jelenség, engedélyhez nem kötött megnyilatkozás, mint a lélegzés. Hallottál-e államot arról beszélni, hogy alkotmányos jog a légzés, a lábhasználat, kézhasználat stb.? De arról igen, hogy ennek vagy amannak a nyelvnek a használata megengedtetik vagy nem engedtetik meg. Holott az embernek ez olyan természeti joga, hogy ki sem kellene nyilvánítani. Szükséges mégis, mindaddig, míg a század nacionalizmusának hétfejű sárkánya egyebek közt épp nyelvet, anyanyelvet zabál, növekvő étvággyal.” (Szabad-e a nyelvből kultuszt csinálni? Beszélgetés Mezei Andrással. In: *Évek – hazajáró lelkek*. Cikkek, naplójegyzetek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 237. l.) Egy pusztulásra ítélt nyelvi identitás pótolhatatlan értékét mutatja fel Tamási Árontól Nyíró Józsefen át Sütő Andrásig az egykori erdélyi emlékirók kopogó, száraz stílusától oly messzire került huszadik századi transzszilván literátor. Persze, van egy másik, puritánabb nyelvet használó áram is, Kós Károlytól Kányádi Sándorig.

Szóval időnként még ütköztettem is másokkal a véleményemet 1989 előtt a Sütő András által művelt irodalom dilemmáiról, dicsértem remekművű nyelvezetét, máskor bíraltam túlhajtott stíloromantikáját, ám mindvégig foglalkoztatott az író szenvedélyes közösségi elkötelezettsége, közéletisége. A kisebbségpolitikus Sütő Andrással nem volt igazán vitám, valamikor a kilencvenes évek elején találkoztak az elképzeléseink, és attól kezdődően ez így volt haláláig, sokat és sokszor segített nekem abban, hogy céljaink radikalizmusát el tudjam választani eszközeink helyzet- és ráció-diktálta viszonylagosságától, és hogy az eszközökkel kapcsolatos kompromisszumokat ne engedjem egybemosni azokkal a célokkal – akár egy önálló iskoláról, akár a magyar nyelv nyilvános használatáról, akár az autonómiáról legyen szó –, amelyek nem rendelhetők alá a pillanatnyi politikai helyzetnek. Fontos volt nekem, hogy egy ilyen sokat próbált, nagy formátumú értelmiségi jóváhagyja-e döntéseimet gyakori beszélgetéseinkben. Mert közéletiség ide vagy oda, független értelmiségi mivoltát Sütő András sohasem adta fel, ilyen értelemben nem is beszélhetünk róla úgy, mint politikusról. Kivéve talán az 1989 decembere és 1990 decembere közti egy esztendő, amikor a Maros megyei RMDSZ elnöke volt, de ezt is inkább tiszteletbeli funkciónak tekintette, és többnyire csak válságos pillanatokban – igaz, akkor sok ilyen volt – jött be a székházba velünk

tanácskozni. A napi ügyeket alelnök kollégáimmal együtt vittük. Azon a bevezetésül hosszan idézett december 22-én is nagy önmegtartóztatásra – vagy csak óvatos bölcsességre? – vallott, hogy nem vállalt tényleges tisztséget az új megyei vezetésben, de ugyanakkor ő is azok közé tartozott, akiknek a sürgetésére ráálltam egy útra, amelyről két évtizeden át letérni nem tudtam, lassítani is csak mostanában. Hirtelenjében utánaszámoltam, Sütő 1989-ben hatvankét éves volt, egy évvel fiatalabb, mint én most, Király Károlynál három, Domokos Gézánál csak egy esztendővel idősebb, de szemmel láthatólag nem akart semmiféle vezérszerepre vállalkozni, talán íróságát féltette – joggal – egy ilyen változástól. Viszont távol sem tarthatta magát attól, ami akkor történt, hiszen ez az ő addigi pályájának a zenitje is volt, beteljesülés tulajdonképpen, minden hamarosan bekövetkező szörnyűség ellenére.

A történelem ismétlődhet, a történetek is. Ma már tudom ezt, miután olyan emberekkel találkoztam a kilencvenes években, akiket rég magunk mögött hittem, és azt képzeltem, hogy elcsúsztak gyermekkori olvasmányaimmal együtt: Habsburg Ottóra gondolok, vagy Hohenzollern Mihályra, akinek az arca olyan régi volt, mint az ötvenes években azok a forgalomból kivont százejes érmék, amelyekre annak idején az ő portréját verték. Ezek a találkozások rádöbbenetek, csak a diktatúrák próbálják meg elhitetni velünk, hogy a múlt végképp eltűntethető. Pedig ami volt, az valamilyen formában most is megvan, vagy meglesz valamikor a jövőben. Ha nem is ilyen történelmi távolságra, de ennek a mi Sütő Andráshoz való elrohanásunknak – Gyurkával még békeidőben is csak rohanva lehetett közlekedni, hát még forradalmi órákban – megvolt az előzménye, valamikor 1982-ben. Akkor szembe-sültem teljes élességében az előttem járó generációk minden ellentmondásával, bátorságukkal és megalkuvásukkal, az európai politika – és újabban Magyarország – által réges-rég magára hagyott erdélyi magyar értelmiség kétségbeesett ravaszkodásával, és kívülről nézve minden bizony-nal érthetetlen optimizmusával. Illetve hát mindezt addig is tudtam, akkor viszont tulajdonképpen „teljes jogú” részesévé váltam ezeknek a dilemmáknak. A Ion Lăncrănjan *Cuvânt despre Transilvania* című könyvének (Editura Sport-Turism, Bukarest, 1982; magyarul 1990-ben *Szónoklat Erdélyről* címmel jelent meg Budapesten,

de talán pontosabb lenne: *Beszéd Erdélyről*) megjelenését követő tiltakozásról van szó. Azt kell mondanom, hogy a romániai magyar értelmiségiek túlnyomó többsége, eltérően a román értelmiségiektől, kezdettől fogva nem bízott a hatvanas években hatalomra került Nicolae Ceaușescu reformpolitikájában, és abban a külpolitikai nyitásban és különutasságban sem, amelyet az 1968-as csehszlovákiai bevonulással kapcsolatos romániai álláspont – mármint az, hogy a románok nem vettek részt ebben az akcióban – fejezett ki a legmarkánsabban. Érzékeltük ugyanis, hogy miközben új magyar intézmények jöttek létre, könyvkiadók, magyar televízióadás, újságok, ezzel egyidejűleg tűnedezt el a magyar nyelv az állami intézményekből, és érezhetően nőtt a nacionalizmus is a Román Kommunista Párt politikájában. Gyakorlatilag akkor alakult ki egy sajátos román ideológia, amelyet talán nacionál-kommunizmusnak lehetne nevezni. Kétkedve figyeltük hát a látványos nyitást, de azért az új intézmények által nyújtott lehetőségeket természetesen igyekeztünk kihasználni. Sütő Andrásék nemzedékét, amelybe beletartozott Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Bodor Pál, de Hajdu Győző is, az 1956-os magyarországi forradalom osztotta meg talán először, de ezek szinte még csupán taktikai különbségek voltak, hiszen majd csak a hatvanas években lesz egyértelműen látható, hogy többségük hogyan vállalja a rendszerrel szembeni ellenállás valamilyen formáját, míg mások végképp eladják a lelküket az ördögnek. Tény az, hogy a hetvenes években is még szorgalmasan lakkozta a Ceaușescu-rendszer a maga nemzetiségi politikáját, és a többórás pártfőtitkári beszédekben csakis az egyenjogúság, a testvériség szlogenjeit hallhattuk, olvashattuk újra meg újra. Egyre vékonyabb, egyre gyérbb volt ugyan a rózsaszínű fátyol – vagy krepp-papír, hogy korhűek legyünk –, amely az omló vakolatot fedte, de ott volt még a helyén. Igaz, a képes beszéd már rég leleplezte a romokat, magyar oldalról ilyen értelemben fordulatot jelentettek az olyan művek, mint az *Anyám könnyű álmot ígér* 1970-ben, román oldalról pedig a testvériséget hirdető jelszavak mögül mindinkább kilátszott a gondosan megtervezett és működésbe hozott asszimilációs politika, illetve a magyarlakta vidékek etnikai fellazítása, akár egyébként pozitívnak tűnő intézkedések által is, mint az iparosítás. Nem beszélve az anyanyelvű oktatás szükségességét a

„munka közös nyelvének” demagógiájával helyettesítő iskolaösszevonásokról és iskolabezárásokról. Sütő András 1988 szeptemberében Vincze Jánosnak, a Magyar Nemzetiségű Román Dolgozók Országos Tanácsa alelnökének címzett terjedelmes beadványa (*Szemet szőért*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1993. 267–295. l.) nem csak az 1988-as állapotot leltározza fel, hanem valójában egy hosszú időszak sérelmeit veszi számba, kezdve talán a hatvanas évekkel, de nyilvánvalóan a nyolcvanas évek végére vált mindez ép ésszel elviselhetetlenné. Viszont az a bizonyos rózsaszínű fátyol éppen 1982-ben, a Ion Lăncrănjan pamfletjének kiadásával lebbent fel minden magyar számára félreérthetetlenül, és egyszerre látni lehetett a romlást, érezni lehetett a rothadás szörnyű szagát. Vége volt az egyensúlyozgatásnak, a kozmetikázásnak, és Ion Lăncrănjan nyíltan bűnös népnek kiáltott ki minket, magyarokat. Addig Erdély történelmének hivatalos verziója valamiféle osztályharcos szemléleten alapult, legfennebb közvetve – magyar arisztokrácia, román jobbágyság – lehetett etnikai szembenállásra lelteni a történelemkönyvekben. Amikor Ion Lăncrănjan könyvét elolvastuk, márpedig nyilvánvalóan kézzől kézre járt ez a szennyirat, rögtön tudtuk, hogy ez nem lehet partizánakció, ilyenek különben sem voltak abban a szigorúan ellenőrzött diktatúrában. Ez csak legfelsőbb jóváhagyással jelenhetett meg, és egyértelműen jeladásnak szánták, hogy attól kezdődően már nemcsak bent a boltot, hanem kívül a kirakatot is át lehet rendezni. Tulajdonképpen felszabadító hatással is lehetett volna mindez reánk, hiszen végre lehullt az álarc, ahogy mondani szokták, de mi nem így fogtuk fel, mert egy túlélésre – mi másra? – berendezkedett értelmiség esetében az is fontos, az is haladékos, ha nyíltan nem lehet szidni a magyarokat, hiszen azért még az egész társadalmat át- meg átszövő szekuritáté sem lehetett képes arra, hogy egyenként odasúgja minden egyes románnak: szabad a vásár! Ehhez nyilvános propagandaeszközök kellettek, például a Ion Lăncrănjan könyve. „Nincs értelme és nem is helyes – írta Ion Lăncrănjan –, ha egységről beszélünk (...) ha meghamisító módon máig azt mondjuk, hogy az erdélyi néptömegek együtt harcoltak a Habsburg elnyomás, a kizsákmányolás ellen.” Máshol meg: „a magyar, függetlenül attól, hogy mi volt, paraszt, munkás vagy tőkés (...), úrnak tartotta magát (...) egy olyan

országban, amelyben a román megtűrt volt”. És ezek a viszonylag szelídebb kijelentések, csak azért idézem éppen ezeket, mert szerepelnek abban a beadványban, amelyről szólni szeretnék. Nem véletlenül választottak a beadvány szerzői olyan idézeteket, amelyek láthatóan ellentmondanak a marxista történelemszemléletnek, holott azt akkor még senki hivatalosan meg nem tagadta. Mert egyébként a könyv végig fröcsög a magyargyűlölettel, ennél förtelmesebb uszítás utána is, a kilencvenes években is kevés született, bár retorikájának egyértelmű folytatója a Marosvásárhelyen 1990-ben létrejött ultranacionalista „kulturális” egyesület, a *Vatra Românească* (Román Tűzhely vagy Román Otthon). Gálfalvi Györggyel sehogyan sem leltük a helyünket, éreztük, ezt most nem lehet szó nélkül hagyni. Az Új Élet szerkesztősége a földszinten volt, az Igaz Szóé az emeleten. Menjünk le Sütő András-hoz, beszéljük meg, mi legyen. De mintha telepátia lenne, jön is letről a titkárnő, Sütő beszélni szeretne Gyurkával és velem. Lementünk, ott volt előtte is a Lăncrănjan könyv és jó néhány gépírással, itt-ott kézzel átjavított papírlap. Írt egy beadványt, el kellene olvasnunk, mit szólunk hozzá. Elolvassuk, persze, de hogyan tovább? Aláírjuk-e mi is? Közben én már olvastam is, aztán odaadtam Gyurkának. Természetesen, de ez nem elég, másokkal is alá kellene íratni. Hát itt az Új Életnél meg az Igaz Szónál, aki olyan, de vigyázzunk, Hajdu Győző nehogy megneszeljen valamit. Néztük a szöveget, közvetlenül Nicolae Ceaușescut szólította meg, hát ebbe azért beleremegett akkor az ember, egy ilyesmi azt jelentette, hogy ahhoz fordulunk, aki bármit megtehet velünk, beleértve az is, hogy elüt egy autó az utcán. Általában az ilyen beadványokat, leveleket, panaszokat megyei vagy központi pártfunkcionáriusoknak címezték akkoriban, hiszen ők azután, ha olyasmiről volt szó, úgyis tájékoztatták a „Kárpátok Gényuszát” erről. De nem, Sütő úgy gondolta, és mi is egyetértettünk vele, hogy a dolog súlyosabb annál, mintsem kerülőutakat szabadna keresnünk. Ahogy ezt eldöntöttük, tudtuk, sietni kell, de azért vettük a fogalmazványt mondatról mondatra, úgy éreztük, a többlet-kockázatvállalás – a pártfőtitkár közvetlen megkeresése – sem indokolja lojalitásunk túl terjengős bizonygatását, próbáltuk visszafogni ezeket a passzusokat, sikerült is itt-ott, de persze, mi is egyetértettünk azzal, hogy ezeket a „garanciá-

kat” be kell építeni egy ilyen memorandumba. Ezért is tűnődöm mostanában sokszor, hogy egyáltalán mit és mennyit lehet megérteni utólag abból, amit hajdanában átélünk, és nem felejtettük-e el mi magunk is, hogy miképpen gondolkodtunk valamikor. Pedig állítom, akkor sokkal élesebben meg tudtuk különböztetni a megalkuvást a kompromisszumtól, és ezek a viták – Sütő Andrással is, a szövegről – igazság szerint nem elvi jellegűek voltak, hanem taktikaiak. A „szükséges rosszat” nem tagadtuk, csak annak a mértékéről vitáztunk. A lényeg az, hogy Sütő András gyors reakcióképességét akkor megtapasztalhattam, hiszen ő már készen volt a beadvánnyal, amikor mi még csak gondolkodtunk rajta, és miután a szöveget átbeszéltük, abban is megegyeztünk, hogy nagyon hamar kell ezt végigvinni, másnap Gálfalvival átmegyünk Kolozsvárra, és minél több íróval aláíratjuk a beadványt. Valamiért úgy gondoltuk, hogy csakis írószövetségi tagoknak kell ezt aláírniuk, mert az írószövetségi tagság védelmet jelent. Naivság volt? Azt hiszem, nem teljesen, legalábbis ami az írói státust illeti: ugyanis akkor a Nyugat fokozottabban érzékeny volt az írók, művészek zaklatására, számíthatunk arra, hogy amennyiben bajunk esik, talán jobban odafigyelnek. 1982-ben voltunk, azelőtt nem sokkal, 1981-ben magam is résztvettem azon az ominózus írókonferencián Bukarestben, ahol a Román Kommunista Párt megpróbálta teljesen elhallgattatni a renitens írókat, de ez akkor sem sikerült. Beültünk reggel az én égszínkéék Trabantomba Gálfalvi Györggyel, és elindultunk Kolozsvárra. Magunkkal vittük Györffi Kálmánt is, valami ügyes-bajos dolga volt Kolozsváron, egyébként már azelőtt való napon aláírta a beadványt, de azt ő sem tudta, hogy nekünk mi dolgunk Kolozsváron. Konspiráltunk. Jártunk Gyurkával szerkesztőségről szerkesztőségre, a Napsugárhoz, Korunkhoz, Utunkhoz, Kritérium Könyvkiadóhoz. Külön elmentünk Balog Edgárhoz, Gyurka csengetett be hozzá, én közben az autóból figyeltem, van-e valami gyanús körülöttünk. Egy délelőtti sikerült a legfontosabb embereket megnyerni Kányádi Sándortól Szilágyi Istvánig. Voltak olyanok is, akik valamiért nem írták alá, és hát nem is mindenkit találunk meg néhány óra alatt. Talán érdemes felsorolni a beadvány harminchat aláíróját, és hadd mondjam el, a zsarnokság fokát is jelzi, hogy addig, az azelőtti években ilyen nagyszámú aláírás-

sal támogatott magyar tiltakozó beadványról nem szól a fáma. Igen, ez a harminchat nagy szám volt akkor, minden bizonnyal beillett volna az egész az államellenes összeesküvés kategóriájába, ha a pártfőtitkár éppen úgy akarja. De úgy tűnik, ezt 1982-ben mégsem tartották már – vagy még? – hasznosnak. Tehát az aláírók, abban a sorrendben, ahogy Vincze Gábor közli a *Gúzsba kötött kisebbség* című, a Partium Kiadónál, Nagyváradon 2009-ben megjelent munkájában (222-226. l): Sütő András, Kovács György, Katona Szabó István, Gagyai László, Gálfalvi György, Farkas Árpád, Marosi Barna, Oláh Tibor, Markó Béla, Nagy Pál, Jánosházy György, Szépréti Lilla, Györffi Kálmán, Káli István, Fodor Sándor, Kádár János, Bálint Tibor, Jánky Béla, Kányádi Sándor, Kántor Lajos, Lászlóffy Aladár, Mózes Attila, Láng Gusztáv, Gáll Ernő, Kenéz Ferenc, Király László, Szilágyi István, Balogh Edgár, Oltyán László, Nemes László, Gálfalvi Zsolt, Bodor Pál, Szász János, Kovács János, Domokos Géza, Huszár Sándor. Bukarestbe Gyurka bátyja, Gálfalvi Zsolt vitte el a beadványt, és mint látható, az ott élő magyar írók közül is többen aláírták, aztán többszöri próbálkozás után sikerült eljuttatni Nicolae Ceaușescu kabinetjébe. Az aláírókat közvetlen megtorlás nem érte ugyan, de ugyanbizony ki tudhatta, mi készül ellenünk, nemcsak harminchat, hanem kétmillió magyar ellen, és végső soron az ország összes, húszmillió lakosa ellen. Legalább egy bekezdést nem árt idézni a memorandumból, mert benne van tulajdonképpen az először csak a Román Kommunista Párt nemzetiségi politikájából, majd fokozatosan magából a kommunista ideológiából kiábrándult, de az „ahogy lehet” kisebbségi ideológiáját, a sérelmi politikát meg nem tagadó – mert a megtagadás a hallgatást vagy az országból való elmenést jelentette volna – Sütő Andrásék dilemmája. Azok a dilemmák, amelyek az ebben a szövegben jelenlevő *kettős beszéd*ben is megmutatkoznak, hiszen egy ilyen levél esetében a feladó és a címzett is tudja, hogy a másikat nem lehet becsapni, de a képmutatásra mégis szükség van, mert egyébként megszűnik maga a kommunikáció: „*Ion Lăncrănjan könyvében olyan vélemények, gondolatok és tézisek fogalmazódnak meg, amelyek teljesen ellentétesek azokkal, amelyeket Ön az évek során és ismételtelen megfogalmazott. Az említett könyv a Román Kommunista Pártnak a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos politikájával nyilvánvalóan*

ellentétes állásfoglalásokat tartalmaz, ez okból leplezetlen felbujtást jelent a gyűlöletre és ellenségeskedésre, a románok és magyarok közti szakadásra, úgymond történelmi ellentétek felszítására és újraaktualizálására.” (i.m. 393. l.) Tudtuk, hogy amit mondunk, nem igaz, az „említett könyv” egyáltalán nem „ellentétes” a Román Kommunista Párt politikájával, hanem azt képviseli. Éppen ez volt a baj, ettől féltünk, ezen szeretettünk volna változtatni, és a pártfőtitkár – illetve maga „a párt” – is tudta, hogy tudjuk. Egy ilyen beadványnak legfennebb ennyi volt, azt hiszem, végül is a haszna: megtudták, hogy megtudtuk... Ismétlem, ma már nem vagyok biztos, hogy ezt az akkor egyszerűnek, ma túlkomplikáltnak tűnő okoskodást, egyáltalán ezt a „képmutatást” napjainkban valaki is megérti, és a diktatúrában cselekedni akaró értelmiségi morális „akrobatikáját” – nincsen jobb szavam erre – képes úgy értelmezni, ahogy mi akkor értelmeztük: helytállásként, sőt, ellenállásként. Sütő András utólagos megítélésében is ezt a bizonytalanságot látom sokaknál, akik nem élték át azt a kort (bár ha így haladunk, lassan-lassan átélnek ők is újabb félelemkeltő hatalmakat), hogy mintha elveszett volna a mérce. Mivel a morális elvek átnyúlnak időn és korokon, de alkalmazásuk bizony kor- és helyzetfüggő. A múlt terheit nem hordozó, ezért az ötvenes évek elején helyzetbe hozott fiatal generáció egy része, köztük kiemelkedően Sütő András, de Domokos Géza vagy Király Károly is, mindannyian a maguk módján, nagy utat tettek meg a nyílt tiltakozásig, és a nyolcvanas évek második felére pedig már a teljes szembefordulásig. Azért is fontosak ezek az életpályák, mert az említettek szerintem lépésről-lépésre megküzdöttek a tiltakozás és ellenállás jogáért, és valószínűleg egy belső harcot is megvívta ezért. Más szóval, nem születtek hitetlen Tamásnak, ifjúkorukban esetleg társutasok voltak, egyikük-másikuk, például Király Károly, egyenesen pártfunkcionárius, de újra tudták gondolni saját szerepüket, és vállalni tudták – önkritikusan is – a rendszer elítélését. 1989 előtti kultuszukat kizárólag a műveikkel nem lehet magyarázni, illetve Sütő András esetében ez lehetséges, de Domokos legfőbb alkotását mindenképpen a Kritérium által kiadott könyvek jelentették, Királynál meg erről sem lehetett szó, nála legfennebb leveleiről beszélhetünk. Viszont mindhármuk útja azt bizonyította szerintem a Ceaușescu-rendszer oxigénhiányá-

ban fuldokló, rettegő közembernek, hogy lehetséges kitörni, felül lehet vizsgálni akár saját pályánkat is, és szembe lehet fordulni a rezsimmel. Ennél hasznosabb, fontosabb példa a mindennapi ember számára nem nagyon volt abban a korban. Sütő András pedig nyilvánvalóan azért emelkedett ki esetleg hasonlóképpen protestáló kortársai közül, mert láthatóan kockára tette mindenki által elismert tehetségét azzal, hogy újra meg újra kilépett a könyvtárszobából az agorára. Akárcsak Kányádi Sándor, és sorolhatnám még természetesen. Ráadásul Marosvásárhelyen az agora 1990 márciusában a szó szoros értelmében csatatérre változott, és Sütő András súlyos bántalmazásáról, fél szeme világának elvesztéséről lehet azt gondolni, hogy rossz helyen volt, rossz pillanatban, csakhogy ez egyáltalán nem igaz, mert nem véletlen áldozatról van szó, hanem tudatos választásról. Ott volt és akkor, ahol és amikor lenni akart, állítom, ez az ő döntése volt, és éppen ezért töprengnek keserűen azon, hogy miért felejtettük el azt a pillanatot, és miért nem konzerválta vajon ez az agresszió az 1989 előtti Sütő-képet, azt a „kultuszt”, amely ma már nem feltétlenül csak az egyébként irigylésre méltóan következetes életműről kellene hogy szóljon, hanem egy olyan kisebbségpolitikai pályáról, amely itt a Kárpát-medencében, sajnos, könnyen elvezethetett 1990. március 19-ig. Hogy kissé nyeglén megfogalmazzam a lényegét: benne volt a pakliban. Sütő András agyba-főbe verése is benne volt a pakliban, olyan utat választott, amely akár ide is torkolthatott, bár nem gondolom, hogy ő ezt bekalkulálta. Véletlen hősök, ösztönös lázadók, mindig mindent megkontrázó békétlenek között Sütő mégiscsak egy tudatos, bár irodalom és politika között határvonalat nem mindig húzó, de mindenképpen koncepciós kisebbségpolitikus volt, aki nagyon hamar eljutott ahhoz a legfontosabb felismeréshez, hogy az általános demokrácia és a sajátos nemzeti jogok között nincsen sem időrendi, sem fontossági sorrend. 1991 januárjában egy marosvásárhelyi RMDSZ-fórumhoz intézett, nálam kéziratban meglevő levelében olvasom: „*Ne mondja tehát senki, hogy bukott rendszerre jellemző szavakat emlegetünk föl újból, amidőn nyomatékkaal hangsúlyozzuk: az ország minden lakosának, magyarnak, romának, avagy másajkúnak közös ügye, eggyé fonódott történelmi feladata megakadályozni a régi rend visszahozatalát, a bolsevik demagógiában fo-*

gant nacionalista diktatúra feltámasztását, a totalitárius rendőrállam újra való felépítését. Ez általános feladatunk, amelynek sikere, vagy bukása meghatározza nemzetiségi létünket is – törekvésünket az európai mércével is elfogadható egyenjogúságra. Meghatározza, de ne áltassuk magunkat, nem oly automatikus módon, ahogyan csődöt mondott teóriák kiagyaloí hirdették azt a múltban. Meggyőződése: a legjobbnak vélt polgári demokrácia is csak lehetősége, feltétele, ám semmiképpen sem konkrét hordozója is az általunk követelt kisebbségjogi rendszernek.” Politikai krédóját egyébként ismét egy anekdotikus emlékekkel illusztrálhatnám. Valamikor a kilencvenes évek első felében, amikor újra meg újra lefolytattuk az RMDSZ-ben célok és eszközök vitáját, Sütő nagyon is jól látta, hogyan őrlődöm abban a teljesen hamis kettészakított-ságban, amit mérsékeltek és radikálisok szembenállásaként jellemeztek elsősorban azok, akik magukat tetszetősen radikálisoknak, vagyis meg nem alkuvóknak, keményeknek, bátraknak tüntették föl. Egyszer, amikor ismét erről szólt a közbeszéd Erdély-szerte, ahogy beléptem hozzá a Măraști (rég neve: Vörösmarty) utcában, még le sem ültem, rám nézett hunyorogva az ép szemével, és azt kérdezte kacagva, de mégis teljesen komolyan: „*Te nem tudnál keresni magad mellé valami normális radikálisokat?*” Igen, tulajdonképpen ez volt ő: normális radikális. Aki végigjárt egy utat, és emlékezett talán még az ifjúkori illúziókra, a kiábrándulásra, érezte a kényszerű kompromisszumok sok évtizedes fáradtságát is, de közben megvetette a lobogó szemű örülteket, a felelőtlen fantasztákat, az önjelölt prófétákat, és ehhez neki mindenképpen volt erkölcsi alapja. Például az is, hogy nem tudom, hányan lettek volna még olyanok, akik hazajönnek, visszatérnek Marosvásárhelyre, ha velük történik – véletlenül vagy akár véletlenül –, ami Sütő Andrással történt.

Nem árt tehát, ha időről időre föltesszük magunknak azt a remélhetőleg költői kérdést: Bibó István-i szóhasználatlálva, a „túlfeszült lényeglátók” kultuszára van-e nekünk ma itt Erdélyben szükségünk, vagy pedig az olyan példákat kellene ébren tartanunk, mint a Kós Károlyé, Bánffy Miklóse vagy éppen a Sütő Andrásé? Nem véletlenül küszködik Sütő András maga is a kilencvenes évekbeli publicisztikájában ezzel az olyannyira káros, szolidaritást, nemzettudatot, múlt- és jövőképet roncsoló

magyar dichotómiával, amelyet Bibó a „hamis realisták” és „túlfeszült lényeglátók” szembenállásaként határoz meg, a marosvásárhelyi író pedig, nem csak az általam idézett tréfás kiszólásával, de minden közéleti megnyilatkozásával próbálja ezt a kettészakított-ságot felszámolni, a „normális radikálisokat” képviselve. Ha úgy adódott, kritikáját természetesen velünk szemben is kertelés nélkül megfogalmazta, alapjában véve mégis az RMDSZ dialógus-párti, tárgyalásos politikáját támogatta. Ki tudja, nem éppen azért került-e árnyékba már élete utolsó éveiben, mert a normalitást nem volt hajlandó szembehelyezni a radikális célokkal, és nem hagyta, hogy zászlajukra tűzzék azok,

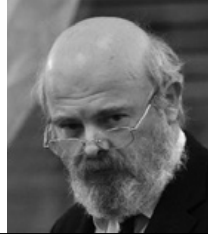
akik ezt a tévedést – egyesek szándékosan – nap mint nap elkövetik? Sohasem hagyta szó nélkül például a pártütést, amelyet halálos veszélynek tartott a romániai magyarok politikai egységére nézve. Konkrét elképzeléseit itt-ott kikezdhet-e az idő, nem vitatom, de tudatosan végigjárt életpályájának fontos elvi-eszmei tanulságait nem kellene elpazarolnunk. Gálfalvi Györggyel mostanában is le-leülünk beszélgetni, és itt az ideje, hogy azt is megkérdezzük egymástól: ha éppen valami újabb változás ér minket, becsenget-e még hozzánk valaki lihegve úgy, ahogy mi hajdanában Sütő Andrásához becsengettünk?

Marosvásárhely, 2014. október 13–17.

Bányai Inez: „Kis fekete ruha” variációk (2007; fotó: Perness Norbert; modell: Györgyi Zsuzsanna)

► FILEP TAMÁS GUSZTÁV

„Az ember sok mindent nem választhat meg az életben, [...] s mégis úgy kell viselje, mintha ő választotta volna”

Megjegyzések Szabó Gyula életművéről

A 2014. december 20-án Homoródalmáson megtartott Szabó Gyula-emléknapon az íróról és életművéről szólva olyan nézőpontot választottam, amelynek három évtizedes az eredete, és amely sajnos azóta sem vált érvénytelenné.¹ Magyarországi fiatalelként – tisztában lévén valamennyire ennek az akkor még sokáig épülő életműnek az értékeivel – gyakran nehezményeztem, hogy nem alakul ki olvasóinak s – miért ne – tisztelőinek az a köre, amelyet indokoltnak láttam. A határon túli magyar szellemi, főképp az irodalmi teljesítmények felé egy viszonylag szűk szakmai körön túl a hetvenes évek eleje óta irányult nagyobb figyelem, akkor kezdtek megjelenni – döntően a Kriterion Könyvkiadó megalakulása után – a hatvanas évek átlagtermését minőségben meghaladó művek, a magyarországi olvasó akkor kezdte kiválasztani „kedvenceit” az erdélyi irodalomból – bár például Szilágyi Domokos népszerűsége inkább csak az író halála után, talán 1977–1978-tól datálódik. Nyilván naiv módon úgy képzeltem akkor, hogy az „irodalomszakmában” s a közvélekedésben kialakulhat az az objektív befogadási gyakorlat, ami igazi súlyán mér mindent, s ahol minden életmű mérlegre kerül. Már régen sejtem, hogy ez valószínűleg sehol sincs és nem is lehet így. 1989 után, a kezdeti nekibuzdulásokat követően szétporladt a korábban fölhalmozott ismeretanyag, s a magyar irodalom más országokban született

eredményeinek összességét alig néhányan látják ma együtt. Hiába vált mára közhellyé a magyar irodalom egységének tételezése, s hiába nyíltak meg a határok: soha nem volt ilyen kevés eszköz a kezünkben ahhoz, hogy az értékeket objektív mérce szerint fogadtathassuk el. A kérdésnek két ága van. Az egyik: megfelelt-e a magyarországi értékrend az erdélyinek, s ha nem, melyik volt tárgyyszerűbb. A másik: vajon mennyire szólt a magas irodalom a tágabb olvasóközönséghez. Azt, hogy Szabó Gyulának szülőföldjén van lelkes(ebb) tábora, időtől időre meg lehetett tapasztalni. Ami az itthoni fogadtatást illeti, be kellene látnunk, hogy az irodalom-népszerűsítésnek minden jó szándék mellett is van irodalmpolitikai indítéka, sőt kampányjellege. Az arctalan potenciális olvasótábor egy-egy témát szívesen kipipál – például a szülőföldírók közül is szeret egy zsenit kiválasztani.

Szabó Gyula könyveiről persze pozitív, értékelő kritikák láttak napvilágot Magyarországon – de mindez belesimult az Erdély, következképpen az erdélyi irodalom iránti hol heves, hol lanyha érdeklődésbe. Azt a sajátos helyet, amelyet az író a magyar szépprózában betöltött, például azzal a prózapoeitikai sajátosságával, amelyet a vendégszövegek beemelésével, kollázstechnikájával oly egyedi módon valósított meg a könyveiben, illetve azzal a szemlélettel, amely majdnem mindig finom érzékkel kerülte ki mind a szocialista realizmus, mind a stíloromantika egyébként az úgynevezett „székely

irodalmat” (mely kategóriát egyébként ő nem tekintette érvényesnek saját könyveire), akár egy időben is fenyegető aknáit², akkori tapasztalataim szerint, melyet a következő évtizedek is igazoltak, nemigen tudatosította az irodalmi élet s az irodalom sem, beleértve annak értékelő rendszereit. Szabó Gyula 1974-es vallomása, *A Gólya szállt a csűrre* ebben a szemléletben nem volt több, mint az Erdélyben született jó szülőföldkönyvek egyike, aminek megvolt még az a „szervi hibája” is, hogy néhány évvel később jutott el az olvasókhhoz, mint Sütő András ekkori fő műve, a romániai magyar irodalomban mérőföldkőnek számító *Anyám könnyű álmot ígér* – noha a kibeszélhetőség akkori szintjén ez a könyv emlékeztetett a legszakszerűbben a hagyományos paraszti világ mesterséges szétbomlásására, ráadásul már abban a dokumentumok ütköztetésével kialakított szerkezetben, amely a szerző későbbi könyveinek olyan meghatározó jegye lett. Mi sem példázza jobban, hogy a szakma ezt Magyarországon nem tudatosította kellőképpen, mint az, hogy amikor tíz évre rá, 1984-ben Budapesten megjelent Szabó Gyula „válogatott elbeszéléseinek” kötete, a *Mátyuska macskája*, abba a *Gólya szállt a csűrre* főszövege, mintha csak egy hosszú novella volna, teljes egészében bekerült, de a függeléke, a család- és falutörténet-nyomozó első, a XVIII. századba, Buccow tábornok korába vezető mélyfúrás nélkül, mely az eredeti munkának több mint a felét tette ki. (S amelynek jelentőségét például Görömbei András azonnal felismerte, amint az *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* című, Bertha Zoltánnal együtt írt könyve Szabó Gyula-portréjában olvasható.) Pedig Szabó már a szülőföldvallomás eredeti megjelenése idején is életműve egyik legfontosabb állomása, *A sátn labdái* felé törte az utat a korabeli emlékirat-, memóriálé-, naplóirodalom tömör bástyáin át, magyarországi „novellás”-kötete kiadása idején pedig e szövegfolymának több kötete is ismert volt már. Nemigen láttam erre vonatkozó utalást a vele kapcsolatos szakirodalomban, helyénvaló hát megemlítenem itt, hogy e, végül ötkötetes „történelmi tudósítás”-t – az első kötet 1978-as, a „záró”-rész tizenhat évnyi asztalfióklét után jelenhetett meg, 2002-ben – megelőző egyik inter-

júban³ úgy nyilatkozott, hogy „regényt” – tehát hagyományos történelmi regényt, bár már ezt is legalább három kötetben – akar írni, mégpedig a XVIII. századi Erdélyről. Azaz nem az első lépésben választotta ki a fejedelemség bukásának korát, amelyről aztán monumentális munkáját „megszerkesztette”. II. Rákóczi György Erdély XVII. századi bukását előkészítő lengyelországi hadjáratának földolgozásáig a család- és falutörténeten át vezetett az út; a székely falu 1945 utáni korszakának leghitelesebb epikusa a jelenből haladt visszafelé, az 1650-es, 1660-as évekbeli „függőleges veszedelmek”-ig, első lépésként a közvetlen ősök sorsát kutatva. Csak a tudatos szövegalkatás lehet az oka annak, hogy a *Gólya szállt a csűrre* histórianyomozó függelékének és *A sátn labdái* első kötetének is egyetlen hagyományosan epikus, fikciós jelene van. Az elsőben az író az idősorokat megbontva-keverve a II. József türelmi rendelete után Brassóból új harangot hozó falubelijeivel, köztük saját fölmenőivel találkozik, a másodikban a majd fejedelemtént csatában elesett Kemény János a lengyelországi hadjárat előtt, Viskén, az Udvarhelyszékről s kimondottan Homoródalmásról táborba szállt székelyekkel eleveníti föl a közös múltat.

Tavaly még egyszer beszéltem róla nyilvánosság előtt, nem egészen két hónappal korábban, Marosvásárhelyen, a Sütő András-konferencián, s itt már érintenem kellett Szabó Gyula háttérbe szorultságának egyik lehetséges okát. Erre visszatérek még, de hadd említsem meg előtte a valószínűleg döntő szempontot, az író egyik alkati sajátosságát: nem tartozott azok közé, akik igyekeznek megszervezni saját ünnepeltetésüket. Amikor hetvenéves lett, a kolozsvári irodalmi lap, amelynek évtizedekig a szerkesztője volt, megfeledezett arról, hogy ebből az alkalomból köszöntse őt; utóbb egy általam írt születésnapi cikket vett át róla egy budapesti folyóiratból. Azt, amelyben föllevenítettem, hogy a romániai forradalom előtti hónapokban, amikor már csak néhány laza szál kötötte össze a magyarországi és az erdélyi kultúrát, kéziratot átjuttatni hozzánk nehéz, itt megjelentetni pedig az ottaniak számára kockázatos volt, kitaláltam, hogy közelgő hatvanadik születésnapja alkalmából adjunk ki egy kötetet Szabó Gyula soha egybe nem gyűjtött cikkeiből, vallomásaiból, esszéiből, „történel-

² A szocialista realizmus érvényességét azokban az évtizedekben, amikor az kötelező kánon volt, Szabó Gyula nem tagadta; akkor úgy fogalmazott, hogy lázadt annak leegyszerűsítőivel, a valósághamisítókkal szemben.

³ Király László: Szabó Gyula a XVIII. században. Utunk, 1972. 16. sz., 2. p.

¹ Az ott elhangzott kiselőadás tételeit, részben a szövegét is beillesztettem ebbe az írásba.

mi különtudósításaiból”. Kiadó lett volna rá, de feltételül szabta, hogy lapokban, folyóiratokban megjelent, összeszedendő szövegeken kívül legyen a tervezett kötetben legalább egy, lehetőség szerint nagyobb lélegzetű, addig publikálatlan írás. Gyula bácsi kézirat legális átjuttatását esélytelennek tartotta; a kötet ellen különben nem lett volna kifogása, csak éppen fölöslegesnek tartotta a hasonló kerek évfordulók könyvkiadással való megünneplését – legalábbis a saját vonatkozásában. Nem tartotta érdemnek, ha valaki megérte a hatvanadik születésnapját – illetve nem tartotta közérdekűnek. Noha ekkor túl volt már ötödik szívinfarktusan – az egyikről, minthogy közügygel állt összefüggésben, lesz még szó lentebb egy mondatban – s az azokat követő „újjászületéseken”. (Egyébként fél évvel később, '89 karácsonya után már egy kötetnyi kéziratát hozhattam Budapestre a gyakorlatilag nyitott határon át.)

Vissza a magyarázatkereséshez: az 1945 utáni évtized romániai magyar irodalmában Sütő Andrásé mellett Szabó Gyuláé a legígéretesebb prózaírói indulás. Nem is feltétlenül első, részben még az anekdotából kinövő, de (nemcsak a korszak sematizmusához viszonyítva) rendkívül életszerű novellái révén – ma már kicsit baljós hangulatot idéz az a tény, hogy az elsőnek, a *Csillagtól csillagig* címűnek a megjelenését 1953-ban Nagy István külön cikkben üdvözölte, mint ahogy a *Napirendi pontról* is közreadott egy írást, de Láng Gusztáv egy, az íróról szóló korai, rövid portréjában, amelynek megállapításai beépültek a Kántor–Láng-féle irodalomtörténetbe is, épp ez utóbbi novella kapcsán is rá tudott mutatni az életműben rejlő távlatokra: „... a baloskodás áldozataként kuláknak minősített főszereplő története nemcsak bürokráciaellenes szatíratéma, hanem felcsillan benne az a konok igazságkeresés is, mellyel az író eszmény és valóság, elvek és élet megfelelését kéri majd számon”.⁴ A fordulópont

a kollektivizálás korszakának klasszikussá vált regényfeldolgozása, a *Gondos atyafiság* első részének megjelentetése volt 1955-ben; ez a kötet az irodalomtörténeti periódus legmagasabb szintjét jelöli az akkori Erdélyben. Évekig nemigen kétkedtek benne, hogy Móriczot idéző nagyepikáról van szó – Tamásit Szabó Gyula nem kívánta követni, saját szülőtaját „világiasabbnak” tartotta Farkaslaka környékénél, emberei is más erkölcsi felfogásúak, észjárásúak voltak szerinte, mint az ottaniak. A nagy székely írók közül talán csak Mikessel rokonítja őt kései munkáinak nyelvezete, főleg a humora. Korabeli híradásokból úgy látszik, hogy a román recenzensek is nyitottak voltak a *Gondos atyafiságban* rejlő novumokra. Első kötetét maga Nicolae Balotă fordította románra; s bár a román sajtóban a fordítás minőségét bírálat is érte, Dumitru Micu például úgy ítélte meg, hogy a regény a „hazai irodalom” legértékesebb törekvéseit jelzi, éppen a családi, szerelmi, emberi kapcsolatok hitelessége okán, s mert szereplői nem megszemélyesített társadalmi kategóriák.⁵ Ez (is) azt valószínűsíti, hogy az életmű és hatása végső elemzéséhez elengedhetetlen a korabeli román recepció számbavétele. A regény, mely a korban szokatlan módon „tempósan”, tablószerűen, de számtalan egyénített alak megjelenítésével ábrázolta az 1940-es évek második fele székely falujának világát, „széke-lyül”, azaz hosszú szünet után újabb bizonyítékként a tájnyelv plasztikusságának, ízeinek, fordulatainak, közönségikert aratott, talán egyedül a sematizmus korszakának epikai munkái közül. Nem csak azért, mert első feldolgozása lett az író későbbi nagy témájának, „a sok évszázados magánparaszti életforma erőszakos felszámolásának”.⁶

A szelektív recepció okait kutatva a Sütő-konferenciára készülve – ahol Sütő és Szabó Gyula korai pályaszakaszának néhány vonatkozását vettem egybe – arra jutottam: ezek között az okok között ott kellett legyen az is, hogy az író, nem sokkal ünnepelt indulását követően, 1956 után már – eufemisztikusan fogalmazva – politikai megítélés tárgyává vált (művein – főleg regénye második kötetén – keresztül a személye is), 1958 után pedig azok közé került, akikkel legalábbis ideiglenesen és részlegesen le kellett számolni.

5 Lásd erről: K.: A Félrejáró Salamon és a Gondos atyafiság a román kritika mérlegén. Utunk, 1957. 25. szám, 2. p.

6 Oláh Sándor: Szabó Gyula zárszámadása. (Közelítések az életműhöz.) Székelyföld, 2005. 9. szám, 99. p.

(Bár börtönbe éppen nem került, mint Páskándi Géza, vagy a kolozsvári egyetem több tanára.) 1958-ra, a második kötet megjelenése idejére a korábbi évek részleges ideológiai fölpuhulása drasztikusan lezárult. A magyarországi forradalomra adott hivatalos választ az erdélyi magyar irodalompolitikában az Igaz Szó néhány, már olvasható műveket alkotó erdélyi íróval, például Székely Jánossal való leszámolássorozata kezdte – ennek szele Lászlóffy Aladárt és Hervay Gizellát is elérte –, amelynek keretében a Szabó Gyulára kirótt ítéletet több előzmény után Hajdu Győzőnek a *Gondos atyafiságról* az Igaz Szó 1959. júliusi számában megjelent terjedelmes tanulmánya hajtotta végre.⁷ Az első rövid, de megsemmisítő bírálat jegyzője egyébként Sütő András volt, aki „tűnődései” egyikében a székelyloki falurajz „alsószoknyakultuszát” bírálta, az erotikát, magyarul azt, hogy a faluközösség hús-vér, érzelmek, indulatok, ösztönök által is vezérelt emberekből áll, s a színen nem tekebábok mozognak.⁸ Azaz a regény döntő sematizmusellenes vonását. Különben a *Gondos atyafiság* a közéleti szinteken is ellentmondott a székelyeknek – bár szerzője igyekezett elfogulatlanul nézni a különböző igazságokat, s egy darabig hitt a szocializmus emberfelszabadító erejében. Itt a falu fele felázad a kolhozosítás ellen, a középparaszt nem ingadozik kellőképpen, hanem szembe száll az aktivistákkal, de még a „kulák” – aki egyébként megéri a pénzét – sem az az aljas módon mesterkedő alak, amilyennek az irodalompolitika előírta. A falu és a regény gazdagparasztja mai olvasatunkban nemcsak számító, hanem számoló, gondolkodó, az elődök teljesítményét mintának tekintő „innovatív” alkat. Ez abban a jelenetben válik a legérzékletesebbé, amikor megérkeznek a portára azok, akik lajstromba veszik mindazt, amit Gondos Páltól el fognak kobozni. A kulák ekkor lapoz bele felmenőjébe az 1848 előtti évektől vezetett inventáriumába – amit a kollektívszervezők aztán kitépnek a kezéből.

Ideillik talán egy passzus a hivatkozott, 1972-es interjúból; irodalom, dokumentum és társada-

lom viszonyáról is találunk benne figyelmeztető szavakat. Azt mondja benne az író, ismétlem, a XVIII. század Erdélyéről, annak szellemi hagyatékáról:

„Azt hiszem, nem véletlen, hogy épp ez a korszak tudott így elragadni, annyi az anyag. Nagy múltú népek nagynevű írónemzedékei már rég világirodalmi klasszikumot munkáltak volna belőle. Nem beszélve arról, hogy vajon a Bethlen Miklós önéletrészének úgy önmagában, hol van a párja, hogy Bethlen Kata hol nem lenne már rég világszerte ismert drámai hős, akármelyik Wesselényi világszerte ismert regényhős – hol tudtak volna máig ellenállni írók például egy olyan témának, mint mondjuk: Bethlen Miklós és Teleki Mihály a hanyatló török s a diadalmaskodó Habsburgok közötti sorsfordulón? Száraz és túl hosszú bibliográfia lenne az anyag pusztá felsorolása is. Ha máshol nem, hát az élelmes, piacra termelő-ügyeskedő írókon csodálkozom, hogy ennyire is hagyták és hagyják porosan fekvüdni, a csábító babérokkal együtt.”⁹

Szabó Gyula sohasem „termelt piacra”, s ha a későbbi „regény”-folyamai nem váltak bestsellerre, ez csak azt jelenti, hogy az olvasók – s részben az irodalomból élők – nem tartották vele a lépést. Él az életművel kapcsolatban néhány információhiány szülte balvélekedés; ezek egyike szerint a *Gondos atyafiságnak* a „visszasematizálódás” idején megjelent kötetét és 1964-es, véglegesített változatát is élvezhetetlenné teszik az íróval végrehajtott irodalompolitikai beavatkozások. Erről szólva a Sütő-konferencián „kettős eredetű negatív mítosz”-ról voltam kénytelen beszélni, amennyiben az eredetileg megjelent második kötetben sem esztétikailag, sem ideológiailag nincs visszalépés az elsőhöz képest – nemhiába váltotta ki a főtebb utalt támadásokat –, s a szerző a harmadik kötet koherenciáját is meg tudta tartani néhány apró engedmény árán. Az 1964-es változatban lévő szövegmódosítások viszont szerkezetileg indokoltak, ráadásul az írónak ekkor sikerült kihasználnia a lazább történeti periódus kínálta alkalmat. Azt utóbb Sütő András is elismerte, hogy a regény a kollektivizálás egyetlen nagy lélegzetű és maradandó erdélyi ábrázolása (bár van, aki azt mondja, hogy maga a szövetkezetesítési kísérlet a mű elhanyagolható tartozéka). Cseres Tibor már a hetvenes években továbbment ennél, amikor a trilógiát így idézte a kor emlékeztetőbe: „a termelőszövetkezeti moz-

7 Hajdu Győző: Árboc tövében árnyék a mérce. Igaz Szó, 1959. 7. szám, [16]–39. p. (Több bibliográfiában tévesen az 1958-as évszám szerepel.)

8 Kötetben lásd: Sütő András: Eső elől tóba? Tűnődés magunk fölött I. In uő: Évek – hazajáró lelkek. Cikkek, naplójegyzetek (1953–1978). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1981, 62–70., itt 63–64. p. Sütő eredeti véleményét a könyvben megtoldotta egy kiegészítő jegyzettel.

9 Király László: Szabó Gyula a XVIII. században. I. m.

galomról (vagy mondjam inkább úgy: szervezésről), a mezőgazdaság kollektivizálásáról magyar nyelven a legszínvonalasabb regényt Szabó Gyula írta, homoródalmási parasztfű”, igaz, az a mondat úgy kezdődik, hogy ezt „Nálunk elég kevesen tudják”.¹⁰ Cseres számol be arról is ugyanott, hogy egy külföldi műfordító a hatvanas években „elragadta” tőle a trilógiát avagy annak aktuális kötetét, hogy lefordíthassa.

Persze tett (talán önkéntelen?) engedményeket is az író, például az ötvenes-hatvanas évek fordulójának néhány novellájában – ezekben Balotá szerint „a falu többnyire a rurális neoidill fényében jelenik meg”¹¹ – és *A szülőföld szimfóniája* című „terepjárás” (1961) egy-egy darabjában. A második novellaírói periódus fontos eredményeit, a *Szerelmünk havában* (1967) legjobb írásait, különösen a *Mátyuska macskáját* s a *Sárgaszemű Jovánkit*, valamint a kötet megjelenése után publikált *Babilon Mihály lámpását* viszont tömörsége, szikársága, a személyiségrajz és az ábrázolásmód összetettsége, visszafogott lírája révén már a hagyományos epika megújításaként értékelte a kritika – de talán inkább az „otthoni”. Az újabb nagyobb lélegzetű „epikus” munkát – *Húgom Zsuzsika* (1968) – viszont lényegében kudarcként – noha az, ma újraolvasva, a lélekelemző monológregény erdélyi változata egyik első mívés darabjának látszik.

Innen még egy radikális lépés vezet a „dokumentumregény”-ig. Későbbi munkáinak prózaszervezési technikájáról Szabó Gyula így nyilatkozott *A sátán labdái* első kötetének megjelenése után:

„Kronikák, önéletírások, vallomások, naplók, levelek stb. mondták a sorsot, de jobbra külön-külön, egymást nem halló hangként – lévén, hogy a művek jó része akkor egyszerűen nem látott napvilágot –, holott a tenger veszedelm és pusztulás között éppen a »tudósítás« volt az, amit szüntelen kértek-igényeltek egymástól: keresték önmagukat, egymást, egymás hangját, gondolatát, a megtartó kapcsolatot a végtelenül kusza és összevissza szabdalt emberi viszonyok között. A sok külön hang azonban csak az utókor pódiumon, az utókor fülkagylóban válhat egybehangzó kórusává, a rengeteg leírt szó csak

a »kiváltságos« utókor vállalkozásában sűrűsödhet összegező, szintézisbe értelmezett tudósítás. S ha ez a tudósítás mint műfaj a vállalkozás szándékából született – abból, hogy eleink sorsát valóságos életként éljük meg, vállaljuk személyes élményünkkel, emlékünkké –, akkor amilyen hagyományos-történelmi az anyag, éppoly könnyen barátkozhatik olyan modern fogalmakkal, mint »montázs«, »kollázs«, »dokumentumregény«, jól lehet a tudósítás nem valami modern utókor lelemény, mert éppen nekik, eleinknek volt közkedvelt szavuk, sőt, valósággal létszükségletük, magáról a »kollázstechnikáról« pedig már Bethlen Farkas megvallotta, amikor történelmi művéhez az ajánló szavait írta: »Fát és követ mástól vevék. Enyim az épület fölépítése és alakja. A pók hálója sem jobb, mert a fonalat magából nyeri, s az enyém sem rosszabb, mert, mint a méh, másokból merítek.« A dokumentum méhe és a fikció pókja tehát amilyen modern, éppoly hagyományos.”¹²

A formában rejlő lehetőségeket akkor sokan meglátták. A „történelmi tudósítás” első kötetait olyan, népiséggel meg nem „gyanúsítható” esztéták ünnepelték, mint például Géher István, vagy a filozófián edződött Baránszky-Jób László, aki szép esszét írt a vállalkozásról, külön kiemelve az eltérő forrásokat egységgé alakító keretszövegek szemléleti pozícióját: a szerző tudja, amit a história-, napló- és levélíró szereplők nem – hogy útjuk a pusztulásba vezet –, s nem tudja megállítani őket.¹³ A dokumentum-regényfolyamban és „melléktermékeiben”, a „történelmi különtudósítások”-ban alkalmazott montázstechnikával szemben Fábián Ernő jelentett be később részleges különvéleményt. A kommunista rendszer végén írt, annak bukása után megjelent *Ostorod volt-e Rodostó?* három, főleg idézetekből összeálló, s alig narrált szövege közül az egyiket, amely a férjüket elveszített XVII. századi erdélyi asszonyok sorsát idézte, Fábián szétesőnek tartotta, viszont szerinte a kötet címadó, Mikes Kelemenről szóló esszéje az egyik legjobb Szabó Gyula-írás, épp annak révén, hogy belső monológgá szerveződnek benne a vendégsszövegek.¹⁴

12 Írók műhelyében. A Hét kérdéseire válaszol [Adonyi Nagy Mária, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Szilágyi N. Sándor.] A Hét, 1979. 28. szám, 7 p.

13 Baránszky-Jób László: Történelmi tudósítás. Szabó Gyula: A sátán labdái. In uő: Teremtő értékelés, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1984, 349–363. p.

14 Fábián Ernő: Történelmi különtudósítások. A Hét, 1992. 4. szám, 6–7 p.

Saját korát is hasonló módszerrel élte újra a szerző. A nemzedéke útjával való szembenézést korán, még a kommunista korszakban megkezdte, elsőként talán *Az eleje fel volt virágozva. (Vázlat „új tollas” indulásomról)* című, az Utunk 1985-ös évkönyvéből kincenzúrázott emlékezésében, mely aztán 2004-ben jelent meg kötetben, az író halálának évében.¹⁵ A kötet másik darabja környezetrajz 1982-ből, amikor is Szabó Gyula volt azon erdélyi magyar írók egyike, akik tiltakoztak – ő egy 17 oldalas levélben – Ion Lăncrăjan magyar szempontból botránykővé váló könyve ellen.¹⁶ (A levél megírása s Huszár Sándornak, *A Hét* főszerkesztőjének publikálás végett való postázása után kapta meg negyedik infarktusát – de már a Huszárnak írt levelében ez szerepel: „Nem ment le jól az étel a torkomon, amíg ezt meg nem írtam. S megírtam annak ellenére, hogy a »könyvet« a maga egészében nem tudtam elolvasni, mert amennyit láttam belőle, az is egy félinfarktus volt.”¹⁷

Ennek a szembenézésnek a legmasszívabb eredménye a négykötetes, eredetileg éppen 1867 kéziratoldalas önéletrajzírói és történetírói munka, a *Képek a kutyaszorítóból. Műhelytitkok szabádon* (2001–2002). E pillanatban nem érzek kedvet ahhoz, hogy leírjam, a kisebbségtörténet az 1950-es évek elejével kezdődő évtizedének máig ez a legjobb földolgozása és forrása. Az erdélyi magyar értelmiség akkori szerepvállalásáról és felelősségéről – beleértve az 1956-os forradalomhoz, szabadságharchoz, majd a magyarországi és romániai megtorláshoz való viszonyát – nem volt ennél fontosabb olvasmányom. Csak éppen a könyv nyomán kitört személyes polémia, s egyéb viták, amelyekbe belekeverték, lehetetlen né teszük a vitapontok részletes ismertetése nélküli kategorikus állásfoglalást. Ezeket az életmű monografikus földolgozása során lehetne körültekintően tárgyalni.

Szabó Gyula tíz éve halt meg. Amint arról írtam, hogy életműve nem kanonizálódott, talán egyéni méltatlankodásnak látszik, de nem az. Az 1989 utáni színre lépő erdélyi írógeneráció többször tanújelét adta annak, hogy fontos számára az igazi örökség birtokba vétele. Szabó Gyulát Láng Zsolt idézte, nem is egyszer, a Székely könyvtár című sorozatban nemrég megjelent válogatott novellái kapcsán pedig Fekete Vince így kezdi író és írásai kommandálását: „Talán nem volna tanulság nélküli vállalkozás összeállítani egy olyan könyvet – a mellőzött, elhallgatott, feledésre ítélt, peremre szorított írók antológiáját –, amelybe összegyűjtené a szerkesztő mindazokat a méltatlanul elfeledett szerzőket, akiket a nagyérdemű utókor már-már szinte kitörölt az emlékezetéből.”¹⁸ Az elfelejtett önálló művek újraolvasásán kívül van még más teendő is: annak regisztrálása, ami csak folyóiratban, hetilapban jelent meg tőle, vagy ott sem. Itt van előtem Szabó Gyula valószínűleg egyetlen, kéziratban maradt, háromfelvonásos, *Évek és emlékek* című, 1955-ben (illetve egy emlékkép révén 1941-ben) játszódnak színjátéka, amelyben *Szőke Annus* című novellájának anyagát dolgozta föl – írásom főcímét ebből választottam –, s bár ez inkább irodalomtörténeti érdekesség, mint igazi írói érték, világos, hogy nem egyszerű dramatizálásról van szó. Az író kisebb cikkeinek többsége sosem jelent meg könyv alakban, például az a több tucatnyi írás sem, amelyeket 1990-től, rögtön a harcok lezárultával közölt a Helikonban. A Székelyföld tavaly augusztusától decemberéig részletekben adta közre a „kis magyar világról”, a második bécsi döntés utáni helyzetről, állapotokról, hangulatokról írt befejezetlen kéziratát, *Az irredentizmus mámorát*. Történelmi tudósításainak – vagy különtudósításainak – újabb folyamából három vaskos kéziratköteg volt a kezemben.

Az életmű számbavételét egy bibliográfia összeállításával kell kezdeni.

E pillanatban ezen (is) dolgozom.

15 Szabó Gyula: Kényszerpályák. Emlékek egy letűnt írói idő elejéről és végéről. Albert Kiadó, Sepsiszentgyörgy 2004, [5]–50. p.

16 Szabó Gyula: Borús múltnak borús jövője. In uő: Kényszerpályák... I. m., [51]–198. p.

17 Szabó Gyula: Borús múltnak borús jövője. I. m., 54. p.

18 Fekete Vince: Szabó Gyula: Válogatott novellák. <http://szekelykonyvtar.ro/szk19> [Letöltés: 2015. II. 20.]

► KISFALUDY MÁRTA

Kreatív minimalizmus és technológia mesterfokon

Bányai Inez öltözképtervező iparművészről¹

Bányai Inez szülővárosában, Békéscsabán kezdte meg tanulmányait, ahol 1995 és 1997 között a Ruhaipari Szakiskolában nőruha-készítést tanult, majd ugyanitt elvégzett egy kétéves textilrajzoló asszisztensi képzést is. Az első sikertelen felvételi után folyamatosan fejlesztette tudását, hogy megfeleljen az egyetem elvárásainak, és olyan tanároktól tanult, mint Tóth Mónika, Sáros Marica vagy Sárváry Katalin. Amikor végre 2003-ban bekerült a hűn áhított intézmény falai közé, egy, akkor már ott diákoskodó, volt békéscsabai osztálytársával, Csuba Anitával együtt egy közös projektbe fogtak. A *Moulin Rouge* című színdarab ihletése alapján készültek el azok a látványos ruhái, melyek az első, igazi megméretést jelentették számára.

A szerzett tapasztalatokon felbuzdulva, 2004-ben, a kapolcsi Művészetek Völgyében megtartott *Airtexture* divatbemutatóhoz is készített izgalmas fóliaruhákat. Az egyetemi légkör különösen kedvezett az azonos hullámhosszon gondolkodó és alkotó fiatal hallgatók együttes munkáinak, legyenek azok textil- vagy ruhatervezők, építészek vagy fotósok. Így történt, hogy Krajcsó László, egy akkor fotó szakos hallgató örömmel vállalta ezeknek az egyedi formavilágú, áttetsző ruháknak a fotózását, hozzáátve a saját látásmódját és

a ruhákat legjobban bemutató stílust. Később ezekkel pályázott a *Philippe Starck La Marie szék* című fotópályázaton, és a *Fóliaruha* fotó többésmagával bekerült a *Fotóművészet* 2005/1–2. számába is.

Ilyen szakmai sikerek után találkoztam először Inezzel, amikor tervező tanáráként elkezd-tük a közös munkát, az együtt gondolkodást az öltözképekről és a divat világáról. Akkor még öt-éves volt a képzés, és több idő jutott a témavezető tanárral való konzultációkra, a tervezési feladatok és pályázatok kiérlelésére.

Inez halk szavú volt, de szavainak erőt adott a belső érzékenység, nyitottság és megérteni vágyás. Figyelt és gondolkodott. Üdítő kommunikációk voltak ezek az egyébként felszínes, csacsogó, magamutogató világban. Már az első tervvázlatain is mindig jól látszott a megfontolt-sága, ahogy terveit egy sajátos gondolat mentén a kreatív megoldások felé vitte.²

Az első tervezési feladatok ezért sem okoztak nehézséget számára, a népviseletek közül inspirációként választott indiai ruhák arányainak, díszítéseinek precíz részletességgel való megjelenítése, majd színes papírból való makettezése könnyed kezdés volt egyéni terveinek irányába.

A *Len-mozaiák* feladat, saját bevallása szerint is, mérföldkő volt szakmai fejlődésében. A tiszta, nemes anyagból variálható öltözkélelmeket és kiegészítőket tervezett, melyek sokféle össze-állítási lehetőséget eredményeztek. Ez a fajta te-

Bányai Inez: *Transzformációk / Diplomamunka* (2008; fotó: Mestetics Mátyás; modell: Tóth Alexa)

matikus gondolkodás, az összefüggések keresése aztán az egész pályáján végigvonult. Neki nem okozott nehézséget a konstrukció és a technológia, melyeket már csak az aktuális tervekkel kellett társítania. Öröm volt nézni a gondosan megtervezett és kivitelezett apró részletmegoldásokat len öltözképein, melyek tudvalevően lényegi elemei bármely ruhadarabnak.

2005-ben három divatbemutatón is részt vett munkáival: a *Lakástrend és Design Kiállítás*on, az *Érzékek iskolája* című rendezvényen, a Műcsarnokban, a Minimum Fesztiválon a budapesti Kultiplaxban, és a békéscsabai Jókai Színházban. Kiállításból is jutott bőven: ugyanitt a *Ripsz-15* kiállításban a Munkácsy Mihály Emlékházban és a Jankay Galériában, a Prágai Magyar Kulturális Központban, valamint Pécsen, a POSZT-on, a Dante Kávéházban. Izgalmas kiruccanást jelentett számára, hogy a Design Hét alkalmából csoportmunkában egy kirakatot rendezett be a Benetton cég számára, Budapesten.

A hazai kiállítások és divatbemutatók mellett nemzetközi szinten is megmérette magát, mert a 2005-ös barcelonai Nemzetközi Egyetemi Tánc-fesztiválra tervezett fellépőruhákat a Budapesti Kortárs Tánc Iskola táncosai számára. Az egyedi

megbízást egyetemi feladat is követte, ugyanis a finn Lindström cég által kiírt pályázatra kellett arculati formaruhát tervezni és kivitelezni csoportmunkában, a Sodexo étkeztetési cég vezetői és dolgozói számára. A minden részletre kiterjedő kiírásnak nem volt könnyű megfelelni, de az erőfeszítéseket siker koronázta, hisz a Helsinkiben megrendezett bemutatón az Inez vezette csoport elnyerte a legjobb anyagválasztásért járó különdíjat és az ezzel járó négy napos római utat, a világhírű Klopman céghez. Női és férfi szakácsöltözetei nemcsak az elvárt funkcióknak feleltek meg, de látványban és ötletgazdag részlet megoldásaiban azóta is példaértékűnek számítanak.

2007-ben harmadmagával egy másik díjat is nyert, a Budapest „jungle-harcos” díját, melyet a British Council és a MOME közös szervezésű, *Szuvenír design* workshopján készített alkotásaival érdemelt ki. Még ebben az évben jelentek meg tervei az *Esküvői* magazinban is, ahol egyénisé-géhez híven, lexikonszerűen sorakoztatta fel az esküvői ruhák alapfazonjait. Rajzai a lényegre szorítkoztak, minden sallangtól mentesek voltak, és nem tértek ki sem a színekre, sem a kiegészítőkre, de megfontolandó tanácsokkal szolgáltak

¹ Nagyon örültem a megkeresésnek, hogy írjak egy igen tehetséges hallgatóról, Bányai Inez textil- és öltözképtervező iparművészről, hisz egyrészt régen hallottam felőle, másfelől pedig érdekelt, hogy alakult a szakmai pályája. Elég nehéz a klasszikus értelemben vett életútrol beszélni egy ilyen fiatal tervező esetében, de ívelő és tudatosan alakított pályautról már annál inkább. Célrányosan készült a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemre, és a többszöri próbálkozás ellenére sem adta fel, hogy bekerüljön, és választott szakmáját hivatássá teljesítse ki.

² Segítségére volt persze a kivételes rajztudása, amit Békéscsabáról hozott magával és már csak tökéletesítenie kellett az egyetemen. Ízes vonalvezetése, karaktereket, formákat megragadó tónusozásai rá jellemző tanulmányrajzokat eredményeztek, és bőséges muníciót adtak későbbi divatgrafikáihoz is.

a különböző alkatú hölgyek számára, az előnyös ruhaválasztáshoz.

Mindezen sikereken felbuzdulva határozta el, hogy Erasmus ösztöndíjjal a világ egyik leghíresebb egyetemére, a London College of Fashion-re megy három hónapos tanulmányútra. Valódi kihívást jelentett az ottani projekt feladat, hisz a 2012-ben Londonban rendezendő olimpiai játékokra kellett utcai kollekciót tervezni a Puma cég számára. Inez otthonosan mozgott már a csapatmunkában és a funkcionális öltözékek tervezésében, így sikeres félét zárt Londonban is.

Hazatérte után új szakmai ismeretek megszerzésével bővítette tudását. Egy vándorfélét töltött el nyomott anyag tervező szakon, egyet pedig bőr szakon. Az előbbi területen rajzi tehetségét kamatoztatta játékos, stilizált figura-motívumokkal készített nyomott mintáin, míg bőrtáska kollekcióján kreatív formaalkotási készségei mutatkoztak meg.

Diplomamunkája az addig szerzett szakmai tudásának esszenciáját mutatta. Előképe a „kis fekete ruha” tervezési megoldásai voltak, melynél egy geometrikus formájú, fekete, csíkokra tépett, majd újra összevarrt selyemből, változatos megkötésekkel, hajtogatásokkal és húzásokkal újszerű sziluett-variációkat hozott létre. A figyelemfelkeltő formákat keskeny piros pánttal hangsúlyozta. Erre a koncepcióra építette fel a *Ruha transzformációk* című diplomamunkáját, de továbbfejlesztve egy többretegű anyagmanipulációval. Keskeny fekete taftcsíkokat varrt fel egy alapra, melyet fehér szaténszalaggal is kiemelt. Bélésként rugalmas túllt használt, gazdagon végigfodrozva. Az aprólékos munka egyedülálló látványt és sajátos variálhatóságot eredményezett, öt éves tanulmányainak méltó befejezéséként.

2004 és 2010 között elvégezte a MOME design menedzser szakát, mert a tervezés mellett szeretett volna elmélyedni a bemutató, mint előadás, annak rendezése és folyamata megismerésében.

2008-ban elnyerte a Moholy-Nagy László Formatervezési Ösztöndíjat. Az egyéves ösztöndíj során a „Dot for you” márkakollekcióját tervezte meg. Koncepciója szerint létrehozhatók olyan egyszerű geometrikus formákból, illetve mintákból építkező ruhadarabok, amelyek egy

adott hétköznapi viselethez rendelve képesek azt alkalmivá tenni. Kollekciját azoknak a nőknek szánta, akikhez közel áll a minimalizmus, de nyitottak a változatosságra. A fekete-fehér, csíkos és pöttyös anyagok kombinációja a tökéletes variálhatóság lehetőségét teremtette meg. És álljon itt két mondat szakmai bírálójától, Deés Enikő DLA egyetemi docenstől: „Bányai Inez téma-vezetése, gondolkodási folyamata racionális és kreatív, a feladat megoldása érdekében tömörít és felold, szigorú és improvizatív, határozott és érzékeny. Vagyis ellenpontokból építkezik, és ez különösen izgalmassá, rafinálttá teszi modelljeit.” 2009-ben, az Iparművészeti Múzeumban állították ki az elkészült ruhadarabokat.

2009-ben részt vett a szombathelyi 3. Textilművészeti Triennálén is. Életében ezután egy „vargabetű” következett, mert 2012 év végén külföldre ment családi vonatkozású munka miatt, de 2013 nyarán visszaköltözött, immár szülővárosába, Békéscsabára. Itt nagy szeretettel fogadták, szakmába illő munkát is kapott, és 2013 őszétől 2014 tavaszáig a békéscsabai Jókai Színház szabótárában dolgozott, mint jelmezkesztő. 2014-ben bemutatkozó kiállítást rendezett a Békés Megyei Kormányhivatalban, és decemberben tagja lett a Békéscsabi Művészeti Társaságnak.

Ezer szállal kötődik tehát ismét szülővárosához, különösen, hogy tanítja is a fiatalabb generációkat választott szakmájára. Az idővel megszerzett tudás átadására csak kevesen képesek. Elhivatottság, alázat, szakmaszeretet, nyitottság és szerénység kell hozzá, mely tulajdonságok csak az igazán tehetséges emberek sajátja. És Inez ilyen.

2014 szeptemberétől a Szeberényi Gusztáv Adolf Evangélikus Gimnázium, Művészeti Szakközépiskolában tanít a 9–10. évfolyamon, idén februártól pedig a Szent-Györgyi Albert Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium diákjait is oktatja majd rajz, tervezés, művészettörténet témákban. Nagy felelősség és kihívás ez, ugyanakkor végtelen öröm is.

Bízom benne, hogy Inez megtalálja a helyét és kiteljesedik az önálló munkában, legyen az a művészetnek bármely ága, a tervezés, a képzőművészeti alkotó munka, vagy akár az oktatás. Úgy tűnik, mára célt ért – sok sikert hozzá!

NOVÁK ATTILA ◀

Varrótű tangó

Csaba Anita öltözképtervező iparművész munkáiról

Rost, szál, szövet, vászon, ruha... Mindannyian életünk állandó és egyben legközvetlenebb társaként tekinthetünk rá. Az első puha, lágyilátú babaruha, a mindig lecsúszó, kitérdelt, kiszakadt tréningnadrág fűszaga, az első öltöny kényelmetlen, protokollmozgásra kényszerítő zártsága örök emlék a tudatnak és a testnek is. A konszolidált és a kihívó, a beilleszkedő és a provokatív közötti átjárhatósággal eltöltött ifjúkor, majd a hierarchikus öltözködés formakülönbségeibe való beilleszkedés vár szinte minden földi halandóra. A legvégén a hideg, rojtozott-csipkézett fényes selyem érzékeny, formakövető tulajdonsága az, ami diszkréten utal az alatta fekvő földi útjáról távozó korpuszára.

Testünk minden pillanatban kommunikál a környezetével, elsődlegesen a rajtunk lévő anyaggal, az öltözködéssel. Azonban a ruha is jelez, visszaüzen a viselőjének. Sokszor nem is mi viseljük a ruhát, hanem a ruha minket! Teszi ezt, mióta az ember társadalmi viszonyok között él.¹

Az emberi vonzalomkeltésnek a „kültakarója” a ruha. Öltözködésként választása lehet ösztönös,

vagy tanult, alkalmazkodó a kor vizuális kódrendszeréhez, vagy azt elutasító, ellenben mindig ott van az alatta lapuló, vagy benne pöffeszkedő, a legjobb esetben az azt természetesen viselő egyén. Az ember egyéniségének és a ruha formájának, stílusának, egyben az üzenetének a dialektikája örök mozgásban tartja kettőjük viszonyát. Ez az állandó változásokkal, megújulásokkal teli viszony – a divat – minden kor társadalmába beférkőzik. A divat egyedi akar lenni a kor konformizmusához képest, egyben igazodik a már meglévő rendszerekhez is.

A *Bárkában* eddig két tehetséges fiatal festő és fotós barátomról, kollégámról írtam. A személyes közelség mellett a közös szakmai műfajok művelése is összetart velük. Most viszont idegen a műfaj, bár hosszú évek kötnek közvetve a ruhatervezéshez is.

Csaba Anita öltözképtervező iparművész is kollégám. Közel tíz éve együtt tanítunk a békéscsabai Szent-Györgyi Albert Gimnázium és Szakközépiskola iparművészeti tagozatán. Épp ezért is sok közös feladat köt össze minket. Tanítványból lett kolléga, iparművész és barát. Olyan műfaj az övé, amiben nem vagyok olyan mélységig jártos, mint az előző esetekben, de a több évtizedes kötődés, emberismeret engem szólított meg, talált rám.

Különös és romantikus, ahogy a gyerekkori hatások lassan, de biztosan terelik az embert a pályaválasztás felé. A békéscsabai születésű Csaba Anita esetében az egyik legérdekesebb motiváció a mozgás szeretete és művelése. Kisgyerekkorában tornász, majd az általános iskolában sportoló, e mellett kezd egyre többet és tudatosabban rajzolni. Ekkor találkoztam először az örök eleven, dinamikus, és igen kritikus

¹ Az állatvilágban egyszerűen, de egyértelműen jelez a szín, a forma és a méret. Na, nem a ruha, hanem a bőrpikkely, a toll, a szőr, a szarv, az agancs. Ki megmutatja magát, ki elrejtőzik a túlélési stratégiája szerint. Viszont minden állatfaj éves ciklusában van egy időszak, amikor megfigyelhető az ösztönös óvatosságáról. A fajfenntartás ösztönétől vezérelve a rejtőzködő is megmutatja magát, a vad még vadabb lesz. A mozdulatlanból örült rohanás, a szürkéségből színek végtelen árnyalata lesz. Feromonok után kutatnak a jacobson szervek. A párválasztás rítusokkal, vizuális és cselekvési koreográfiákkal jár. A cél jobbnak, dominánsabbnak, érdekesebbnek és vonzóbbnak látszani a többinél. Ez az ősi és ösztönös viselkedés megfigyelhető az emberi párkapcsolatokban is. Az elsődleges információ továbbra is a látvány nyújtotta vizuális élmény maradt.

kamaszlánnyal, aki már akkor külön utakat keresett. A többre vágyás elégedetlensége sarkallja, hogy művészeti középiskolai felkészítő rajtanfolyamra jelentkezzen. A felkészítés befejeztével Békéscsabán marad, mivel az akkori Ruhaipari Szakközépiskola a művészeti képzés irányába is lehetőségeket teremt.²

Az első évben nem sikerül a bejutás a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemre, ezért Budapesten marad, ahol dekoratőrnek és kirakatrendezőnek tanul, mellette a Corvin Rajziskolában fejleszti tudását. Másodszorra, 2000-ben sikeres felvételt tesz, s bekerül az öltözképző szakra. Tanára, Sárváry Katalin divattervező, textilművész a „még alakítható” növendéket a ruhatervezők közé választja, s különösen szereti divatrajzait.³ Egyetemi tanárai, akik a rajzot tanítják, Haász István festőművész, a kortárs magyar geometrikus absztrakt festészet meghatározó alakja és Szemethy Imre grafikus, kinek tanítási módszereiben is jelen van alkotói világának absztrakt, elvont, fogalmibb kifejezőmódja. Az egyetemi vándor-féléves szövőképzés hozza meg számára alkotói stílusának megtalálását, kialakulását. Pauli Anna textilművész irányítása mellett válik számára fontossá a kézi szövésű ruha és az egyik legősbibbi technika, a csomózás. Ekkor kezdi felvágott anyagcsíkokból, makramészerűen készíteni vizsgamunkáit. Az egyetemi évei alatt Erasmus ösztöndíjjal a London College of Fashion divatiskolájában bővíti tudását.

2 1993-ban a Horváth Klára által vezetett iskolai, heti egy rajsszakkör jelenti a fejlődés lehetőségét. A legnagyobb örömet a kézzelfogható és látható, több ezer forintos divatlapok jelentik számára. Ezek kincset érő aktualitások egy középiskolásnak! A „kifutós” lányok fotói lesznek a modellek a rajzokhoz, s ez a bevésoedés később az egyetemig elkíséri. Az újságokból arcképeket nagyít, kartonnyi méretű pasztell rajzokat készít. Édesapjától tizenhat évesen megkapja a festőállványt, amin szétvágott lepedőkre művészeti albumokból csendéleteket fest. Az ösztönös kísérletezés korszaka ez. Az érettségi után még két évig marad az iskolában a művészeti képzésen 1997 és 1999 között. Osztálytársai között ott van a későbbi iparművész, Bányai Inez, és a szintén sikeres lakberendező, Ördög Alíz is. Tanárai vezetésével tudatosan, pályaorientáltan készül az egyetemi felvételre. Az iparművészeti tagozat alapítója, Adorjáné Szabó M. Katalin, a festő Gnant János és Slezák Lajos, valamint Rippl Renáta és Szűcs Krisztina iparművészek segítik szakmai fejlődésében. Ekkor újra látogatja a városi középiskolás művészeti alkotókörieket is, sőt hétvégenként az iparművészeti egyetem előkészítőire is rendszeresen jár a fővárosba.

3 Csoporttársai között olyan későbbi iparművészek vannak, mint Nagy Adrienn (Rienn márka) és Pazicski Miklós (pazicski design).

Csuba Anita számára meghatározó lesz az anyaggal való erősen személyes és manuális kontaktus. A tervezőjelöltnek más látószögből, új perspektívából mutatja meg magát az anyag a frissen felfedezett úton. A textil átlényegül, eredeti formáján túllépve alkalmazkodik az emberi arányokhoz a gyűrődések és hajtások által, s a hagyományos népi technikának, a piézésnek a módszere válik az egyik legfontosabb alkotói módszerévé. A piézés, a kézi tűráncba szedés technikája, amellyel az alsó, vagy felső ráncolt szoknyát készítenek csipkedíszítéssel. Diplomamunkáját, a *Trendi menyecskék* című városi öltözekeit is a népviselet ihlette.

Csuba Anitánál a mozgás kifejezése, a belülről jövő döntések és a spontaneitás, az állandó kontaktus és a változtatások, s a létrejövő személyes geometriai rendszer körreliefként is felfogható műve változtatja a női testre simuló textíliát. Célja a női érzésvilágának ruhába formázása. A vágyvágyakozással összekötött *Melankólia* megnevezésű ruháiról egy alkalommal a következőket vallja: „Az »egy kis szürke« ruháknál alapvetően egy érzés volt a kiindulás, a melankólia, érzések és gondolatok egymásutánisága, a gondolatösszefonódások játéka, akár egy szürke esős délutánon az ablakból kitekintve a tájra. Amikor minden olyan szürke. Egy állapot, amelyben az ember ott marad egy ideig, hagyja magát, sodródik vele.”

Munkáinak jellegzetességévé válik a kézművesség. Akár egy ókori fibula geometriájának manufaktúráis szabálytalansága, az arany sodronydíszek kis deformitásai, úgy a gyűrődések, hajtások és csomózások kis különbségei teszik egyedié és személyessé a végső kompozícióit. Az összehajtott, összevarrott, összegyűrt, átlényegített textil túllép eredeti síkszerű karakterén. A geometrikus szabás (négyzet, háromszög, kör), az összehúzó és az előbb említett technikai módszerek által a domború drapériák felületének ritmusa megmozdul, táncol.⁴

A másik fontos elem Csuba Anita terveiben a magyar népviselet tanulmányozásából eredő formai változatosság. Kissé pajzánnak tűnhet, de a

4 Azt a tangót látom magam előtt, amit tavaly nyárelőn Anita a férjével a csodás, mesebeli kis vízparti házuk kertjében végzős tanítványaink unszolására lejött. Az örök csábítás temperamentumos ritmusait teljes összhangban, professzionális módon előadva. (Ma is egy párt alkotó versenytáncosok.) Talán itt értem meg, jövőre rá arra, ami nála belülről és kezdetektől fogva ott van. A mozgás, a ritmus és a szenvedélyesség erős jelenléte az alkotói munkásságában is.

Csuba Anita: *Moulin Rouge* (2005; fotó: Krajcsó László)

felső szoknya színessége helyett az alsószoknyák egytónusú vásznát és ráncainak elsődleges szerepét tekinti fontosnak, a blúz ráncolásából, a pendely és gatyák összehúzásából létrejövő izgalmas fodrozódást és ráncotengert. Modelljei az ősi és a mai formanyelv izgalmas összehatásaiá válnak.⁵

A fiatal, 1978-as születésű iparművész, Csuba Anita így vall a nemrég megjelent *Csabay arcok* című, Gyarmati Gabriella művészettörténész által írt kötetben: „A diplomakollekció témája megalapozta a további szakmai munkámat, ugyanakkor fontos kérdés maradt számomra a ruha és a test viszonya, a személyiség és az éppen divatos testideál kapcsolata, a női test, mint

kifejezőeszköz a régi világban és a mai kulturális életben. Természetesen számos dolog inspirál, elsősorban a közvetlen környezetem, a természet, a táj, a növényzet sokfajta megnyilvánulása színekben és formákban, felületekben, textúrákban. Úgy gondolom, ezek a felületek számos lehetőséget kínálnak a textiltervezés során a feldolgozásra, átírásra, sajátos asszociációkra.”

A tervező iparművészeti tevékenysége mellett rendkívül fontos a tanári munkája is. Az iparművészeti tagozatunk arcát leglátványosabban azok a divatbemutatók reprezentálják, amiket ő állít össze a tanulóink munkáiból.

Csuba Anitával beszélgetve nem lehet kihagyni azt a kérdést, hogy miért jött vissza Békéscsabára a gyökerekhez. „Büszke lokálpatrióta vagyok!” – kapom meg az egyenes választ. Azt is tudom, milyen álmosszerűen képzeltek el párjával a természetközeli lakhelyüket, mennyire fontos számukra a természetközelség, a csendes kis folyó, az Ókörös, aminek partján fel is építették azt. „Imádok ott lakni, ülni a parton, nézni az ezernyi érdekes formakincset a természetnek.” Közben a kezében látom az akvarelljeit, ahogy fodrozódik a víz, fölötte a nádszálakat, amint összebújnak, s leveleikkel egymást érintve a szél ritmusára táncolják a szerelem örök táncát: a tangót.

5 Jelentősebb kiállításokon, divatbemutatókon való részvételei: 2005: Lakástrend & Design Kiállítás, Érzékek Iskolája – Divat Performance, Műcsarnok, Diploma kiállítás, Ponton Galéria Budapest; 2006: Textilművészeti Triennále, Szombathelyi Képtár; 2007: A Textilművészeti Triennále anyaga az Iparművészeti Múzeumban, a Magyar Kulturális Intézet divatbemutatója, Bukarest; 2009: Craft & Design – Irányok utak a kortárs magyar iparművészetben, Iparművészeti Múzeum; 2011: Pentatónia – kortárs magyar öltözképzés kiállítás, Balassi Intézet, Brüsszel; 2012: Diva(t)bemutató – Pentatónia, Gombold újra! az Operánál; 2013: Pentatónia – a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége (kortárs öltözképzés), Milánó; Békéscsabán, a Jankay Galériában eddig három csoportos kiállításon voltak láthatóak munkái.

► NAGY EMÍLIA

Kállai Júliára emlékezve

Ahhoz, hogy az ember maradandót hozzon létre, néha elég akár egy pillanat is, más-kor viszont kevésnek bizonyulhat egy egész élet. A művészet egyszerre eszköz és egyszerre cél azon emberek kezében, akiknek van érzékük az alkotáshoz és a világunk újrendezéséhez, más szemüvegen keresztül való nézéséhez. Egy már létező világ újraalkotásához vagy átrendezéséhez alapul szolgál az a létező, már létre hívott mindenség, amit oly sok ideje a világunknak nevezünk.

A művészet maga kinyilatkoztatás. Nem létezhet művészete annak az alkotónak, aki önmagát képtelen beleépíteni, befogalmazni tulajdon műveibe. A művészet egy tükör, amin keresztül a világnak mutatjuk meg önmagunkat vagy a saját világunkat. Célja és eredménye ezerféle lehet, van azonban egy olyan „mellékhatása” is, mellyel tudatosan, de sokszor tudat alatt is számolni lehet: a maradandóság. Nem elég jó alkotónak lenni, az egyediség az, ami által egy alkotó elérheti, hogy az utókor művésznek nevezze. Senki sem tudja arra a választ, hogy mikor válik az ember alkotóból művésszé. Azoknak, akik nem csak hosszú éveket, hanem az egész életüket az alkotásnak szentelik, talán az is a dolguk, hogy örökre erre törekedjenek, és keressék erre a választ.

Kállai Júlia tervező- és képgrafikus. Visszagondolva még mindig Julika néniem emlegetem, mert tanár is volt, az egyik legönzertlenebb és legfontosabb hivatást választotta. Rengetegen tanulhattunk tőle, és rengeteget tanultunk tőle. Hosszú évek eredménye volt az a szakmai tudás, melyet átadott. Képtelen vagyok elképzelni, visszaidézni a mosolya nélkül. Kontyba fogott, már őszülő haja és a nyakában az elválaszthatatlan fényképezőgép örök emlék marad számunkra,

Kállai Júlia dolgoz kezei (fotó: Grin Igor)

diákjai számára. Mély hangját és gesztusait, a tanulásba vetett példaértékű hitét nem tudják visszaadni a szavak, kevésnek bizonyul mindenne-mű írás a jellemzéséhez és a megemlékezéshez. Diákjai tisztelettel emlékeznek rá. Olyan feladatokon keresztül tanította meg a rajz alapismereit, melyeket mai napig felidéznek tanítványai. Kreatív volt, és nem a megszokott módon adta át a tudását, amivel egy ember bárhol találkozhat, hanem olyan feladatokon keresztül, melyek játékosak voltak, és ezáltal feledhetetlenek és kitörölhetetlenek maradtak.

Békési születésű volt, és ez mindig fontos volt számára, büszkeséggel töltötte el. Szerintem szép dolog az életben valami eredményeset elérni, de még szebb ennek ellenére nem elfelejteni azt a helyet, ahonnan származunk, mert az az a hely, ami a személyiségünket olyan irányba tereli, hogy későbbi eredményeinket elérhessük és felmutathassuk büszkén, szülőhelyünket képviselve.

A tanári pályára készülve sokszor halljuk azt a mondatot, hogy ahhoz, hogy az ember boldog és egészséges, kiegyensúlyozott életet éljen, több lábon kell állni. Ez azt jelenti, hogy ne csak egy cél éltesen minket, keressünk és járjunk be különböző utakat ahhoz, hogy kiismerjük önmagunkat, és pontosan tudjuk azt, hogy mit várunk el az élettől, és az élet maga mit vár el tőlünk. Mi az, amit tehetünk, hogy hasznosak legyünk, és mi az, ami számunkra hasznos eléggé ahhoz, hogy ezt elérhessük.

Kállai Júlia megtalálta a művészetben ezt, hiszen rajzolt, tervezett, fotózott. Fontos volt számára a fényképezőgépe, melynek segítségével megörökítette az eseményeket és a pillanatokot. Volt azonban ezeken kívül egy másik fontos pontja is az életének, amit nem szabad említésen kívül hagyni, ez pedig a tipográfia. Hosszú ideig dolgozott nyomdában, és már fiatal korában ráismert a könyvek és azok készítésének az értékére. A betű és a kép napjaink legfontosabb közvetett kommunikációs eszközei, ezek kutatása és minőségi alkalmazása jelentős szerepet töltött be az életében. Ez az a tudás, amit igyekezett átadni tanítványainak, és melynek mélységeit és magaslatait is kiismerte élete során. A véges számú betűk által megalkotott végtelen történetek, leírások sora egy olyan varázslat, melyet a mai világban egyre kevesebben értékelnek. Az internet jelenléte kezdi kiszorítani a könyveket, viszont a könyvek kézzelfoghatósága és illata egy olyan varázslat, amit nem pótolhat semmiféle e-book.

Kállai Júlia: Cím nélkül (2010 körül)

Ma már megkönnyíti a tipográfia művészetét a számítástechnika, mégis azt gondolom, hogy ha valamihez igazán érteni szeretnénk, akkor az alapoktól kell elkezdni annak megtanulását, és végig kell járni azt az utat, amit az adott szakma vagy terület önmaga is végigjárt, így azt gondolom, hogy Kállai Júliának igazán szerencséje volt, hogy a nyomdák működésének feltérképezője, és a tipográfia művészetének igazi alkalmazója lehetett.

A művészet az egyik legszebb cél és legszebb eredmény, a tanítás pedig a legfontosabb hivatások közé sorolható, így azt gondolom, hogy Kállai Júlia igazán szerencsés volt. Otthagyni a kezünk nyomát a világon, és másoknak is megtanítani azt, hogy hogyan tehetik ezt meg... Nagyon szép egy olyan élet, ami ezt eredményezi.

VARIÁLHATÓ ÖLTÖZÉK KOLLEKCIÓ GEOMETRIKUS FORMÁKBÓL
Azoknak a nőknek, akikhez közel áll a minimalizmus, de nyitottak a változatosságra és mernek öltözetükkel kitűnni.

Bányai Inez: „Dot for you” márkakollekció / Moholy-Nagy László Formatervezési Ösztöndíj (2009; fotó: Misetics Máttyás; modell: Bánó Izabella)

Egy ká-európai költő versei 2014-ből

Fehér Renátó: *Garázsmenet*

Minden bizonnyal kevés olyan fiatal költő akad, akinek első kötete bemutatóját verseiből készült paródiákkal ünneplik a kortársak. Ráadásul úgy, hogy túl a szűkebb értelemben vett irodalmiságon kívüli tényezőkön – személyes népszerűség, a programfajta aktuális divatja – is érzékelhetően jól működnek ezek az alkalmi költemények, nagyszerűen visszaadják a költőre már most annyira jellemző egyedi, kiforrott, senki máséval össze nem téveszthető hangot.

Ahhoz, hogy megfejtjük ennek az egyedi hangzásnak a titkát Fehér Renátó *Garázsmenet* című kötetében, elsősorban a versek tematikájában rejlő jellegzetességeket érdemes megvizsgálni. Származás, a valahova tartozás tudata, a felmenők életének tematizálása, családregegyeszerű elemeinek versekbe szétaprózása – vagy épp ellenkezőleg, egybefüggő hosszabb költeményben megfogalmazása – persze nem számít manapság sem különösen unikumnak, elég csak – maradvány az utóbbi évek elsőköteteseinél – Tinkó Máté *Amíg a dolgok rendeződnek* vagy Pion István *Atlasz bírja* című könyvére gondolni. Fehér Renátó szövegeinek esetében azonban már itt, a téma választásakor elmozdul valami a szokványos pályájáról, ahogyan azt a kötet nyitódarabjában is olvashatjuk (*Határsáv*): „és vagyok az első, aki belekérdez / a megszakíthatatlannak hitt történetekbe.” (7.)

Folytonosság és megszakíthatatlanság közül a *Garázsmenet*ben található versekben az utóbbi válik alapélménnyé. Az apa hiánya az átöröklendő és átöröklött tapasztalatok, a hagyomány a hétköznapi apróságoknak tűnő dolgok átadásában jelenik meg, mint ahogy a *Melba kocka* című vers kiváló sorai is mutatják: „Mikor pelyhesedtem /

anyu órákig böngészte a kezelési útmutatót / de a villanyborotva helyett / azóta is hagyományos használatok.” (41.) A folytonosság érzésétől megfosztottság lesz tehát az egyik sarokkő a versekben, az akaratlan kívül állóság szemszögével találkozhatunk például, amikor azt olvassuk, „Úgy vágni virágot, mint a régiek, / akiknek nevére talán, / rokoni száakra már régóta nem. / Ezt ismételtetni hétvége, amíg / népmesehőssé száradnak mindannyian. / És kitagadni, aki nem tanulta meg: / meghalni nálunk csak vasárnap szokás.” (*Vasárnapi recept*, 9.)

Ugyanakkor a kívülállóság tudata adja meg egyáltalán a reflexió lehetőségét, ahogyan figyelni, tanulmányozni, vagy ahogy az előző példa címében is látható volt, recepteket gyűjteni lehet a szereplehetőségekre. A megszakadt folytonosság ráadásul azt is eredményezi, hogy bármilyen szerepet választ is a megszólaló huszoneves fiatal férfi, az mindenképpen tudatos választás eredménye lesz. Ennek pedig akkor van jelentősége, ha tágítjuk a kört, és már nem csak a mikroközösségekre, hanem egy jóval nagyobb csoportra, a nemzetre fókuszálunk. Bár nem szigorúan ilyen sorrendbe rendeződnek a versek a kötetben,

Magvető Kiadó, Budapest, 2014

mégis jól érzékelhető az a gondolati ív, ahogy a kiszakíttóság alapélménye lépésről lépésre egyre nagyobb közegben értelmeződik. A családon túl az északnyugat-magyarországi, Ausztriával határos és ezzel tradicionálisan az ország többi részétől sok mindenben eltérő sorsú vidék ugyanúgy megjelenik, mint a haza egésze, sőt, időnként még egy ennél is tágabb kontextust, a kelet- vagy közép-európaiságot is használja. Fehérnél ez egyfajta eldöntetlenségben Ká-Európává alakul, s nem is igazán földrajzi, sokkal inkább történeti-kulturális egységet jelképez.

A vizsgálódás tárgya azonban mindvégig ugyanaz: a megszólaló viszonya a generációk által átöröklött szerepmintákhoz. A *Random-ország* térben is jól elkülönülő nézőpontja („Álmomban felmáshoztam a Szabadság híd / egyik turulmadarára”, 48.) képes talán a leginkább kifejezni, hogy a saját közösségeit figyelő fiatalember mit talál kutakodásai során. A vers egy keserű és dühös monológ az ország jelenlegi állapotáról, csupa egyáltalán nem finomkodó, nem udvariaskodó kifejezéssel. „A karhatalmisták, forradalmárok, pincébe menekülők / munkástanácsok és a csőcselék országa.”, „Az arcátlan és pocsek kopintások országa.” (48.), vagy „A blöffölő, alibiző, papírpoharas hobbi-egyetemisták országa.” (49.) A *Random-ország* grandiózus tablószerű összefoglalója egy olyan fiatalember tapasztalatainak, aki a rendszerváltás idején született. Ugyanakkor leegyszerűsítésnek érzem, ha arról esik szó, Fehér belekezdett valami fontos és eddig el nem végzett feladatba, az elmúlt évtizedek kibeszélésébe. Hogy ezt egyedül ő tenné korosztálya tagjai közül. Kétségtelen, egy húszas éveinek közepén járó fiatal költő induló kötete esetében ritka a közélet ennyire tudatos tematizálása, ám ha tágabbra tárjuk a kapukat, és bevonjuk a vizsgálódásba például a slam poetry közegét is, rögtön nem tűnik Fehér Renátó magányos hősnak, sőt a *Garázs-menet* kifejezetten jól képes beilleszkedni abba a motívumhálóba, amit akár egy-egy slam poetry esten a közéleti témában megszólaló fellépők szövegei létrehozhatnak. (A random-ország kifejezés például összecseng Simon Márton *hátország* szójátékával arról az országról, ahol a tisztázatlanság, átláthatatlanság, megold[hat]atlanság miatt minden mondatunkat a bizonytalanságot kifejező *hát* szócskával kezdjük.)

Ugyanakkor a *Random-ország* lehet bár dramaturgiai szempontból a kötet csúcspontja, va-

lamint struktúrája és az olvasás során is áttörő indulatossága révén még akár színpadon előadva is megállná a helyét, a *Garázs-menet* messze nem csupán a közállapotok leltározásáról és bátor kimondásáról szól, hanem arról, ami utána következik, hogy mindezeknek mi a tanulsága az egyénre nézve. Ha ez a helyzet, akkor most mit tesz? Amire Fehér jut ezzel a kérdéssel, ahhoz persze már sokkal inkább illik a hagyományos, olvasás általi befogadás. Mert míg például Csider István Zoltán a közönség előtt élőben előadott szövegeiben azzal a retorikai megoldással játszik, hogy saját etikai döntéseinek kimondása révén rögtön nekiszegezi a hallgatóságának a kérdést, és te hogy vagy ezzel, addig Fehér Renátó közlésmódja több áttételen keresztül válik szolidabb, szerényebb, ugyanakkor mégis makacsabb és hosszabban kitartható hanggá.

Mindez nem egyszerűen belenyugvás a sorsba, az elkerülhetetlenbe, hanem tudatos döntés. Mert hiszen ne feledjük, egy kívülálló gondolatai ezek, aki megtehetné, hogy másként válasszon, de az ő tapasztalatának erkölcsi hozadéka egyfajta inverz mégis-morál, „Elmehetnék, mégis maradok, mert / én tudni akarom végre, milyen a hangja / egy megpattanó gerincnek.” (*Ká-európai ismerős*, 56.) Ha az itt élők sorsa az, hogy „mifelénk folyton mindenki ígéret marad. / Mert ez az otthonukban uralkodó, / de odakint csak kudarcokat halmozó családfők, / a koporsóban hazatérő, nagyreményű / csibészes bátyák országa.” (*Mennyei rutin*, 37.), akkor ő ehhez a tradícióhoz kíván tartozni, az ő generációkon át öröklődő sorsukat akarja magáénak tudni. Érdekes, ahogyan ehhez aztán jelképes bátyákat vagy épp anyákat is választ, például a Szöulban olimpiai győzelmet szerző „kicsi lányt”, Egerszegi Krisztinát („Állítólag én is egy kicsit / abban a medencében születtem.” *Anyák napja*, 39.), vagy a pályán mérkőzés közben életét vesztő labdarúgót, Fehér Miklóst (*Mennyei rutin*). Az egy-egy allúzió által megidézett József Attila („Nem baj neked, ha én nagyon szeretlek?” *Csak szilveszter*, 23.) is inkább a választott család körébe vonható, nem költői elő- vagy példaképként jelenik meg.

Ez a tudatos valahova tartozni szándékozás a kötet versein végigtekintve jól kivehetően az élet hétköznapiságába való betagozódásban realizálódik, néha mindannyiunk által gyakran mondogatott közhelyekre építve („Az egészség meg a család. Hogy ez a két legfontosabb.” *Lumbus in*

fabula, 16.), visszatérő motívumokkal, betegségről, halálról, személyes veszteségről. Részben e mindennapi tapasztalatok megformálása által is rokonítható Fehér Renátó világa Kemény István költészetével, csakhogy míg Keménynél a család, kocsis, nyaralás, a hétköznapi kis túlélések és kis megalkuvások motívumai már a tapasztalás hozadékai, Fehérnél egyszerre van jelen az, hogy ő még mindezek előtt álló fiatalember és egyben annak a tudata, hogy ha az apák sorsát választja, az vár majd rá is, amit az ő sorsukról elmondani képes. Véleményem szerint ez a kettősség okozza azt a hol öreguras, hol csupán koravén hangnemet, amit aztán ügyesen lehet parodizálni is. És ugyanakkor ebben rejlik e líra egy másik jellegzetessége is, a *Garázs-menet* esetében ugyanis a múltba tekintés látszólag hangsúlyos motívumai ellenére is egy a jövőbe néző, útját, sorsát már az út legelején feltérképező fiatalember megszólalásairól beszélhetünk.

Így aztán az sem véletlen, hogy amikor a költői szereptípusok közti választásról ír, inkább Verlaine-t választja, mint Rimbaud-t (*Abszint helyett*), és a már említett, időt térré tágító kettősség rátelepszik a hagyományos értelemben a szerelmi líra alkotásai közé sorolható darabokra is. Ráadásul ezek a szövegek sem szabadulhatnak attól a közérzettől, amit a közélet okoz, ezzel pedig Petri György és sokat emlegetett sora („Hogy itt szerettünk nőket: hihetetlen.” *Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből*) idéződik meg.

Hatalmas utat jár be Fehér Renátó első, *Garázs-menet* című vékonyka, alig több mint ötvenoldalas kötetében, miközben nem bicsaklik meg egyszer sem. Éppen ezért nem csak a kiforrott, esetleges paródiakon átütő hang miatt gondolom úgy, hogy kiemelkedik ez a könyv a megszokott első kötetek közül, hanem mert nem a szárnypróbálgatások korának lezárását, hanem az érett költői munka első komoly állomását jelképezi.

Bányai Inez: *Transzformációk / Diplomamunka* (2008; fotó: Missetics Máttyás; modell: Tóth Alexa)

► BRANCZEIZ ANNA

Nem is négyszög, hanem sok

Kiss Judit Ágnes: *Négyszög*

Kiss Judit Ágnes az új kötetével olyan, mint a népmesei okos lány: hozott is, meg nem is, jó is volt, meg nem is, ő is írta, meg nem is. Már a *Prológus* (5–7.) is vízvázasztó, így a kötetet egyesek úgy tehetik félre, hogy olvastak is valamit, meg nem is. Első pillantásra pedig valóban olyan érzésünk támadhat, hogy nem Kiss Judit Ágnes könyvét tartjuk a kezünkben: más a forma, polgárpukkasztóbbak a gondolatok, a mondatok.

Egészen más ez a kötet, mint amit eddig megszokhattunk a költőtől. Kiss Judit Ágnes eddig klasszikus modern volt, XXI. századi keretben: József Attila vagy Weöres Sándor volt az előzménye. Most, ha be kéne sorolni, akkor inkább posztmodern, mindenesetre sem a forma, sem a tartalom nem hagyományos. Olyan művet hozott létre, amely dráma akar lenni, de nem az, vers akar lenni, de nem is az. Lehet keresni itt is az irodalmi hagyományokat, meg is találjuk többek között Pilinszky *KZ-oratóriumát*, ami leginkább a szerkesztésben érhető tetten; Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* vagy Ady *Az én menyasszonyom* című verseit, amelyek a klasszikus szerelemfelfogással mennek szembe, ahogy Kiss Judit Ágnes sem igazodik a konvenciókhoz, de a *Négyszög* ilyen szempontból is új és más.

Ugyanakkor a *Négyszög* igazi Kiss Judit Ágnes-munka, és nem csak azért, mert a szerző ismét hozta a formáját, és bizonyította, hogy sokféle műfajban, műnemben magabiztosan tud mozogni, és remekül tud játszani az irodalmi hagyományokkal meg a nyelvvel. A téma is ugyanaz, vagyis az élet és az én, csak más köntösbe bújtatva, szókimondóbb, őszintébb, provokatívabb módon előadva, ahogy Kiss Judit Ágnes mindig is egy kicsit provokatív és nyers volt (gondoljunk

a *Rabnők ostoba énekére*: „Üssön meg akár. Rán-gasson pórázon, / mint egy kutyát, keresztül száz határon, alázzon: / »mi közöm hozzád, te kurva?»” vagy az *Utolsó rapre*, ami egy egyáltalán nem szokványos „gyászének”: „hányszor álmodlak úgy, ahogy készülsz, / fekszel vagy járkálsz, vagy az ágy szélén ülsz...” és még sorolhatnám).

Az új forma és újszerű stílus ellenére pedig jól beleillik ez a kötet is az életműbe, mintha egy folyamat következő lépcsője lenne, amelynek végső célja, hogy tisztas távolságból tudjuk szemlélni önmagunkat, az életet, a halált és mindent, ami ezekkel jár. Ugyanis bár a korábbi kötetekben a maszkhúzáson, a szerepjátékon volt a hangsúly (kezdve az *Irgalmasvérnő* alakjának megalkotásától, egészen a más költők maszkja mögé bújásig), mégis én-költészetet olvashattunk, „valomások költészetet”. Ezt a változást leginkább a *Koncentrikus körök Kaddis* című ciklusa és a *Capriccio a meghalásról* közötti különbség mutatja igazán. Míg előbbiben nem történik meg az eltávolodás, az anya halálának feldolgozása, az én még haragszik rá, hogy elhagyta őt, még nem tudja elfogadni a veszteséget, mert az anya nem halhatott meg, mert az anyáknak ez „nem szokásuk” (*az anyák*), addig utóbbiban az én már önmagától is eltávolodik, történetté formálja a fájdalmát, hiszen dramatizálja azt. Mindeközben pedig a drámai jelleg lehetőséget ad arra is, hogy az én ne csak a saját szemszögéből szemlélje az életet vagy önmagát, hanem más nézőpontokat is kifejezésre juttasson.

Nem pusztán formai szinten keveredik tehát a két műnem a kötetben (épp a *Capriccio*ban valószínűleg meg ez a legszembetűnőbb, ahol a drámai párbeszédek közé ékelődnek a lírai műfajok),

hanem tartalmi szinten is: a *Négyszög* „líra, mert rólunk szól, dráma, mert a másokról” – írja a szerző. Ez a játék a műnemekkel és műfajokkal szinte az összes Kiss Judit Ágnes-kötetben jelen van, mondhatni a költő védjegye lett, azonban ez ennek a kötetnek a legfőbb erőssége.

Szerencsére nem jellemző, de olykor éppen a stílusok, műfajok, műnemek keveredése csorbítja a különben jó szövegeket. A legtöbb részben nem annyira, ám a második részben kifejezetten szembeötlő és zavaró is, hogy dráma és líra formailag is keveredik egymással. A *Boksz-paralell*ben az egyes „felvonások” címe az egymással ütköző párok neve. Tördelés szempontjából így versek lesznek, megfogalmazás tekintetében viszont dialógusok, ám az éppen megszólaló neve nincs feltüntetve, csak következtetni tudunk, hogy kihez tartozik az adott mondat. Gondolhatjuk azt, hogy tartozhat egyszerre mindegyik szereplőhöz, és ez egyes esetekben igaz is („Mindkettőnknek haza kell menni. / Sosem jutunk haza.”, Magdalena – Xavier, 54.; „Szükségyszerű. / Csoda. / Véletlenek. / Gondviselés.”, Xavier – Magdalena, 58.), azonban a történet szempontjából ez az elgondolás rövid időn belül megcáfolódik. Bár ez a szerkesztés alapvetően jó, mert nem törik meg a szöveget a szereplők nevei, nem akasztják meg az olvasást, jól tükrözve a bokszmeccsek gyorsaságát, lendületét, ugyanakkor zavaró is (és éppen Pilinszky *KZ-oratóriuma* lehetne a példája annak, hogy mégsem szükségszerű, hogy a megszólalók nevei megtörjék a folyamatosságot). A többi rész megítélése mindezen túl nagyrészt attól függ, hogy ki veszi a kezébe a kötetet, s bár ez a legtöbb műre igaz, a *Négyszög*re halmozottan az, mert ebben rejlik a lényege, erre épül a történetek és az egész kötet retorikája.

Nyilvánvaló ugyan, hogy a kötet az életről szól (a születéstől a halálig: „Születés, szerelem, szakítás, gyász – mind egy-egy újabb menet.”), de a négy rész sem formailag, sem tartalmilag nem igazán kapcsolódik egymáshoz, csak a *Capriccio a meghalásról* és a *Bábocská* mutat szorosabb tematikai kapcsolatot. Ugyanakkor

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014

mégsem csupán a cím és a kötet borítója tartja össze a *négyszög* sarkait: a kulcsszó nem is az élet, hanem sokkal inkább a tabu, hiszen olyan dolgokat érint és úgy, amikről és ahogy nem szokás beszélni. A terhesség és szülés árnyoldaláról, a nem akart gyerekről, a megcsalásról, a beteg-

ségről és halálról, a gyászról ilyen nyíltan, nyersen és mindent kiforgatva írni tabu, ezzel pedig Kiss Judit Ágnes sok határt átlép, ha úgy tetszik, egyes olvasóknál kihúzhatja a gyufát. Megoszthatja az olvasókat az, hogy a *Négyszög* olykor lehetetlenül túlzó vagy ironikus, esetleg még jobb, ha azt mondjuk, hogy ebben a kötetben semmi sem tipikus, semmi sem követi a „társadalmi konvenciókat”, semmi sem olyan, mint ahogy általában elgondoljuk.

A *Szíved alatt* a végletekig kiforgatja a gyerekvárás félelmeit, amit a nő érezhet („Menj el, Baba, menj el, / Ha van hová menned, / Nem akarlak látni, / Baba, félek tőled.”, 16.), a változást, amin a nő

keresztül megy („Tükörbe nézek, más néz vissza rám, / Formátlan testből formátlan lélek.”, 20.), a szülést („Engem csalogatnak kukoricával, / Ne vigyél, ne vigyél a sintérek közé.”, 23.). A házasságtörést egy bokszjátszmával állítja párhuzamba a szerző, az anya haldoklásának drámáját sok más mellett kocsmadalog („Igyátok el a májatos / Jó piás cimborák / Ne hagyjátok, hogy elegye / Előletek a rák!”, 90.), kikiáltók („Hajrá, hajrá, futóverseny, / Ki ér célba hamarabb? / Doktor bácsi a szikével, / Vagy a rákos daganat?”, 89.) szakítják meg, de a bebábozódott lepkehernyó mint a gyász metaforája sem éppen a megszokott képzettársítás („Nem mehetek ki, / Nincsen hozzá szárnyam, / Belül csak egy szőrös hernyó, / Kívül csak egy báb van.”, 113.). Egyrészt ennek a „normaszegésnek” is lehet olyan funkciója, hogy tompítja a problémák élet, vagyis azzal, hogy kisarkítja, másképp mutatja be, ironizálja ezeket az élethelyzeteket, mintha Kiss Judit Ágnes azt üzenné, hogy nem szabad belesüppedni – vagy stílszerűen bebábozódni – a gondjainkba, másrészt azonban visszafelé is elsülhet mindez. Néhány olvasó esetleg úgy érezheti, hogy a szerző

A brutális üresség regénye

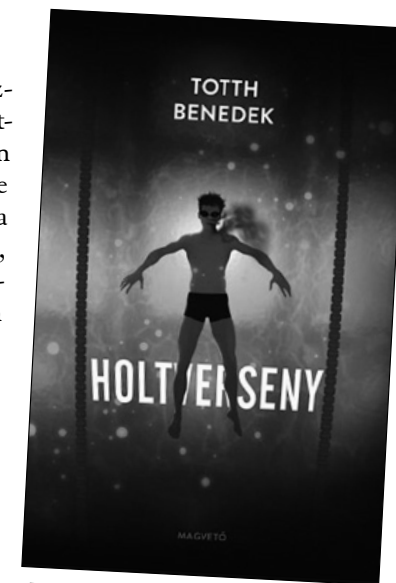
Totth Benedek: *Holtverseny*

„Trainspotting az uszodában. Úgy vág szájba, hogy beleszédülsz.” – olvasható Dragomán György velős, de rendkívül találó és nem melléleg figyelemfelkeltő állítása a *Holtverseny* hátsó borítóján. A két mondat nagyon jól jelzi, mire számíthatunk akkor, ha Totth Benedek első regényét kézbe vesszük. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az eddig elsősorban fordítóként ismert Totth új színt jelent a kortárs magyar prózában, hiszen az a hang, melyen megszólal, társtalan és nagyjából előzmények nélküli a magyar irodalomban. Ha elődöket, modelleket keresünk, akkor elsőre egyértelműen Bret Easton Ellis neve kerül elő. Az amerikai szerző szövegeiben megjelenő, gátlástalan, nihilista, értékrend nélküli, kallódó fiatalokból álló világ lesz megidézve itt is, természetesen jelenkori magyar történelmi, társadalmi háttérrel.

A regény szereplői középiskolás kamaszok, kiknek néhány napját követhetjük nyomon egy magyarországi kisvárosban. A meg nem nevezett elbeszélő és barátai (Kacsa, Bója és Zolika) profi sportolók, úszók és vízilabdázók, ugyanakkor érzelmileg rendkívüli sivárság, felelőtlenség, már-már kegyetlenség jellemzi őket. Az első fejezetben az újjazdag Kacsa apjának sportautóján száguldozva elütnek egy hajléktalant, majd ott is hagyják az út szélén. Ezután sehová sem tartó, céltalan lödörgéseiket figyelhetjük (uszodában, buliban, Kacsák házában), míg váratlan fordulatként eltűnik Zolika, a baráti társaság lúzere, és a szöveg hirtelen krimivé válik, hogy a megoldásban kiderüljön, miért is kellett meghalni a fiúnak. A regény egyébként Salinger *Zabhegyezőjé*t is eszünkbe juttathatja, hiszen a szerző itt is éppen egy különösen érzékeny életkori határ-

helyzetet, a kamaszkort állítja középpontba, de míg Holden minden elveszettsége közepette is egyfajta intellektuális figura, addig ezekről a fiúkról ez egyáltalán nem mondató el. A sporton kívül a pornó, a fű és egyéb szerek, valamint a videojátékok érdeklik őket. Hogy ez a felszínesség, céltalanság hogyan keletkezik, mi motiválja, arról viszonylag keveset tudunk meg. A fiúkat körülvevő felnőtt világ nem igazán jelenik meg, csak nagyon rövid időre bukkan fel egy-egy szülő, a fiát egyedül nevelő depressziós anya, rossz házasságban élő újjazdag pár, de igazából nem ez itt a lényeg. Totth keveset foglalkozik azzal, miért ilyenek ezek a fiúk, egyszerűen csak azt mutatja be, hogy ilyenek. Kegyetlenek, érzelemmentesek és félelmetesen üresek. Talán az elbeszélő személyében csillan fel némi érzélem, reflexió, ő az, aki a kis csapat tagjai közül a legtöbbet „agyal” a dolgokon, s a tragikusnak nevezhető végkifejlet talán benne indít el pozitív változásokat, melyekről – ha vannak egyáltalán – a regény már nem tudósít.

A szöveg egyik erőssége a szerkezet, mely egy látszólag sehová sem tartó, elszabadult történetet jó arányérzékkel, pergő ritmusban képes bemutatni, úgy, hogy az olvasó érdeklődését mindvégig

Magvető Kiadó, Budapest, 2014

tőssége, hogy az anya azért viselkedik így, mert valójában fél: „Nem akarlak látni, / Baba, félek tőled.”, 16.). A darab végén pedig valóban megtörténik a feloldás, amikor a pap megkérdezi a nőt: „Milyen csodára vársz, lányom?”, mire a nő így felel: „Szeretni azt, aki belőlem lett, / Szeretni, aki lett belőlem.”

A kötet borítója mintha pontosan tükrözné tartalmát és megítélését is: a gyufaszálak négy-szöveget zárnak be, miként a kötetben négy történet van, amelyek összekötve a kulcsszó mentén, ugyancsak négy-szöveget alkotnak. A sarkak a különböző és sokszor a végleteket képviselő nézőpontokra utalhatnak, míg a leégett gyufafejek azt a két történetet idézik meg, amelyek a halálról szólnak, ugyanakkor az egyes gyufaszálak maguk is tükrözik a születés-élet-halál vonalát. A négy-szög képe emlékeztet minket a ringre, amelyben két szembenálló fél küzd egymással, ezúttal pedig a kötet két egymással szembenálló megítélése, mindazonáltal a leégett gyufaszálak azt is tükrözik, hogy nem minden csak fekete, vagy csak fehér. A *Négy-szög* zsenialitása éppen ebben a sokféleségben, sokszínűségben rejlik, nem is négy-szög, hanem sok. Kiss Judit Ágnes ötödik kötete pedig csak azoknak nem nyerheti el a tetszését, akik valami szokványosra készülnek: ez a kötet nyitottságot igényel az élet és a művészet minden oldala iránt.

elbagatellizálja, vagy éppen nevetségessé teszi az élet „nagy kérdéseit”. Valójában Kiss Judit Ágnes inkább határmezsgyén mozog, feszegeti a határokat, billegtet: a szokatlan, a felháborító és a megszokott, az elfogadott között áll. Ez a fajta retorika az egész kötetet végigkíséri és izgalmas-sá teszi, a legszembetűnőbben pedig a *Szíved alattban*, valamint a *Prológus*ában valósul meg.

A *Prológus* teli van gyűlölettel, haraggal, megvetéssel, amit anya talán nem is érezhet születendő gyermeke és a meg nem született magzat az anyja iránt (Baba: „Anyám nem akar engem. / Anya te nem akarsz engem. / ... / Anya a szívvel mérgez engem. Anya a szavaival mérgez engem.”; Nő: „Leszek gazdateste a kis vírusnak. / A kis daganatnak, aki életre pusztít engem / és önmagát.”, 9–10.) – legalábbis nem akarunk tudni arról, hogy ilyesmi lehetséges. Felmerülhet a kérdés, hogy tényleg végig akarom-e olvasni a kötetet egy ilyen indítás után. Ez a rész eltántoríthatja az olvasót, aki esetleg megbotránkozva teszi félre a kötetet, vagy épp ellenkezőleg: tovább olvassa, mert feloldását várja annak a feszült helyzetnek, ami a prologusban kialakul és végig fennáll, de időnként nyugvópontra jut (a nő a gyereket utálja, mégsem a gyerekének támad, hanem az apának: „Milyen gyerek? Te voltál a bűnös, / Beléd döfök, ahogy te döftél belém...”, 22.; egy ponton felvillan annak a lehe-

maximálisan fenntartja. Baljós előérzetet ébreszt már az első lapokon, nem hihetjük azt, hogy valami jó is kisülhet egy ilyen társaság napjaiból, s ezt az előérzetünket be is váltja, még hozzá sokkal brutálisabban, mint ahogy előre várható volt. Az olvasó valamiért reménykedik abban, hogy mégsem annyira rosszak ezek a fiúk, hogy lesz valami remény, hogy a szörnyű viselkedés mögött egyszer csak feltárul valami érték, valami pozitívum, de sajnos ez nem következik be, nincs vigasz, nem lehet megérteni, megszeretni ezeket a kamaszokat egy pillanatra sem. És éppen ezért hátborzongató az egész.

Totth Benedek ráadásul nagyon is reálissá teszi történetét, még hozzá azzal, hogy a történethez nyelvet is teremt, a kamaszok történetét az ő saját nyelvükön tárja elénk. Kevés nevetésesebb dolog van annál, mint mikor valaki a kamaszok folyamatosan megújuló nyelvét akarja imitálni, ha csak páréves távlatból is. Ha történetesen nem vagy kamasz, nagyon nehéz úgy beszélni, mintha az lennél. Totth szerencsére elkerüli ezt a hibát, és egy olyan nyers, erős és főleg következetes nyelvet teremt, mely meggyőzi az olvasót, s mely lehet, hogy nem reális, de mindenképpen hitelesnek tűnik. Ez a nyelvteremtő erő és az a néhol már paradox módon líraivá váló brutális, trágár nyelv a kötet legnagyobb bravúrja: „Húzzunk, baszki – mondom, nem nagyon kell ragozni a dolgot. Az öltöző felé rohanunk. Norris kirúgja a szauna ajtaját és elbődül: – A seggedbe köpök, kisköcsög, és

az anyád sírjáig baszlak. – Elindul utánunk, de hatalmasat zakózik a csúszós márványpadlón, és még jobban felbassza az agyát. Feltápaszkodik, üvölt, fröcsög a nyála, de nem értem, mit mond. Átrohanunk a termálfürdő öltözőjén, hátranézek, tudni akarom, mennyi előnyünk van. Nekimegyek egy tatának, bezuhan az öltözőszekrénybe.” Nem könnyű megszokni, de az ábrázolt világ valóban csak ezen a nyelven ragadható meg. Ez a nyelv ráadásul sokkal többet elárul a hősről, mint a jellemábrázolás, amibe az elbeszélő nem igazán megy bele, inkább csak felszicceli ezeket a bizonyos szempontból igencsak egyforma, sivár hőseket.

Nehéz szöveg, mert a világ, melybe vezet, félelmetes és kiábrándító. Olyan hely, ahol nincs tabu, még az emberi élet sem az, az unalom és a céltalanság uralkodik, hogy aztán hirtelen erőszakká váljon. Könnyen lehet, hogy lesznek/vannak olyan olvasók, akik épp ezért nem is tudnak megbirkózni vele. Pedig érdemes, mert rendkívül jó szöveg, egy idő után odaragadunk hozzá, sokáig dolgozik bennünk, noha reményt nem ad, s hiába várjuk az optimista kicsengésű befejezést. Egyetlen vigaszom az volt, hogy – mivel napjaim nagy része kamaszok között telik – pontosan tudom, hogy a korosztály többsége nem ilyen, hogy ez a csoport, ha létezhet is a valóságban, valószínűleg egy kisebbség csupán. A *Holtverseny* persze nem is szociográfia akar lenni, hanem egy magával ragadó, nyugtalanító regény. És ez sikerül is neki, maradéktalanul.

GYÖRFFY ÁKOS ◀

Kilépés az emberi világból

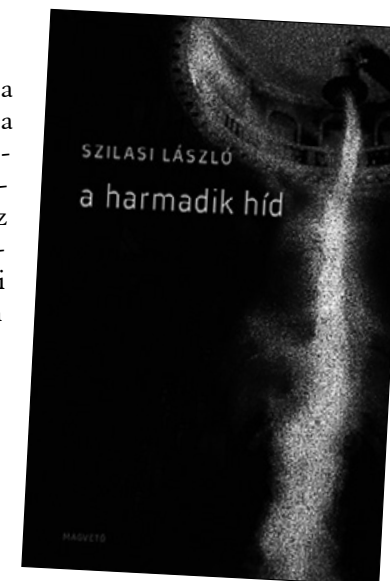
Szilasi László: *A harmadik híd*

Némi személyes vonatkozással kell kezdenem. Hét éve dolgozom hajléktalanokkal egy éjjeli menedékhelyen, így Szilasi László regényét, ha akartam, ha nem, kénytelen voltam részben „szakmai” szemmel olvasni. Előrebocsátom, hogy nem kívánok itt erről hosszasan írni, mert végül is egy regény kritikájáról van szó, nem pedig egy szociális munkás észrevételeiről. Egyébként sem kritika, ami itt artikulálódni próbál, hanem sokkal inkább benyomások halmaza. Egy regény nyomjelei, ha már mindenképp el kell neveznem valaminek.

Amit mindenekeelőtt le kell itt szögezni, az csupán annyi, hogy *A harmadik híd* igen jó regény, teljesen megérdemelten kapta meg idén a Mészöly Miklós Díjat. Az ember elkezd, belemerül, és egyszer csak azon kapja magát, hogy az utolsó oldal aljára ért. Beszippant, átállít a maga idejére, ritmusára. Ilyesmire pedig csak a jól megírt, emlékezetes regények képesek.

Nem tudom, miért, de nekem sokszor jutott eszembe olvasás közben Ottlik Géza. Van ebben a regényben valami, ami megidézi az *Iskola a határon*-t, miközben nincs szó semmiféle áthallásról sem cselekményi, sem stílári szinten. Gyanítom, hogy Ottliknak egyébként nem is tetszett volna ez a regény. Talán sok lett volna neki, olykor túl durva, szókimondó, nyers. A regény mélyén van valami, ami mégis összekötheti Ottlikot és Szilasit, az idővel való bánásmód talán, és a mondatok mögött az a rezignált regiszter, ami mindkettőjükre jellemző. *A harmadik híd* nem vidám olvasmány, sőt, viszont komornak sem nevezném. Inkább szikár, mindenféle illúziókon túli, mondhatnám, férfias. Egy ötvenes, sok mindent megélt, érzékeny ember tárgyilagos, világos mondatai.

A lecsúszásnak, a talajvesztettségnek, a semmibe való kilépésnek számtalan verzióját hallottam már az elmúlt években hajléktalanoktól. Ami mégis közös ezekben a történetekben, az szinte minden esetben a lényegről való hallgatás. A lényegről való beszéd lehetetlensége. „Az elbeszélés nehézsége”, ha már Ottlik szóba került. A kilépés az emberi világból, a másik ember világából, ez az a mozzanat, amiről a hajléktalan ember általában mélyen hallgat. Hallgat, mert erről valóban emberfeletti nehéz lehet bármit is mondani. Emberi nyelven talán lehetetlen olyasmiről beszámolni, ami kívül esik az emberlakta világ határain. Márpedig az a tapasztalat, amit egy hajléktalan az emberi világon kívülre kerülve megszerez, bizonyos értelemben nem emberi tapasztalat. Régóta tudom, hogy végül is azért nem sikerül általában a hajléktalanok „visszavezetése” a társadalomba, mert nem érünk el hozzájuk, nem találjuk a kulcsot ahhoz a másik világhoz, amelyben ők léteznek. Hasonló ez ahhoz a tanácstalansághoz, ami a klinikai halálból visszatért emberen lehet úrrá, amikor megpróbál hitelesen beszámolni a halálban szerzett tapasztalatairól. Egyszerűen nincs nyelve hozzá.

Magvető, Budapest, 2014

Szilasi Lászlónak mégis sikerült nyelvet találnia ehhez a mindenén-kívülséghez. Egy pillanatra sem válik hiteltelenné mindaz, amit a regény szereplőiről ír. Pedig igen keskeny ösvényen kellett mindvégig egyensúlyoznia. A hajléktalanságról való beszéd az esetek többségében könnyen átcsap érzelmes, szentimentális árnyalatokba, ami azonnal kioltja az autentikus megközelítés lehetőségét. Szánalom, együttérzés, düh, ilyesmi itt fel sem merül.

A cselekmény szálait e helyt nem érdemes részletesebben vázolni, elég annyi, hogy egy Kanadát megjárt, majd ottani életének romjait maga mögött hagyó férfi beszéli el életének meghatározó állomásait, sorsdöntő találkozásait. Alászállás a kiegyensúlyozott, kanadai polgári életből a szegedi hajléktalanvilágba. Nosztálszky Ferencel szinte minden megtörtént, ami emberrel megtörténhet. Néha olyasmi is, ami nem biztos, hogy embernek való. A hajléktalansághoz vezető út az ő esetében is a klasszikus modellt követi. Válás, munkanélküliség, ivás, utca. Nem feltétlenül ebben a sorrendben, de szigorúan ezeknek az állomásoknak az érintésével. A történet, amit Deninek, régi iskolatársának az érettségi találkozó hosszúra nyúlt éjszakáján elmond, már egy olyan ember szájából hangzik el, aki maga mögött hagyta az utcát, az éjjeli menedékhelyeket, a hidak alatti zugokat, a viskókat a kiserdőben, a folyamatos fázást, a kannásbort, az alkalman-

kénti homoszexuális kapcsolatokat, a népkonyhák bableveseit, a kitaszítottság soha meg nem szokható, sivár kulisszáit. A történet, amit azon a hosszúra nyúlt éjszakán, unikumokkal, sörökkel és házi pálinkával kísérve előad, korántsem mindennapi. A benne felbukkanó szereplők, a maga nemében főhős Foghorn Péter (Robot), Anna, Márs, Fondü, Droll, Angyal, Barták Gábor egy olyan világ útvesztőibe vezetik az olvasót, ahová csak némi félelemmel képes követni őket. Félelemmel, olykor undorral, olykor szánalommal. Szóval olyan érzelmekkel, amelyekkel ők maguk, a hajléktalanok már rég nem tudnak mit kezdeni.

A regény elsődleges „üzenete” talán az, hogy megpróbálja körüljárni azt a fentebb már emlegetett senkiföldjét, azt a világot, amelyben azok élnek, akik kihullottak a mi úgynevezett normális világunkból. És nemcsak hogy körüljárja, de szuggesztív nyelvezetével arra is képes, hogy be is lépjen erre a tiltott területre. *A harmadik híd* ott jár, ahol magyar regény eddig nem nagyon járt. Fontos pillanat a kortárs magyar irodalom egésze számára is, hogy Szilasi László beemelte ezt a világot oda, ahonnan eddig száműzve volt.

Bátor és nagyszerű regény *A harmadik híd*, mondanom sem kell, hogy kötelező olvasmány mindazok számára, akik még szomjaznak az irodalom már-már feledésbe merülő egyik attribútumára. Nevezetesen arra, hogy élni segít.

Csuba Anita: *Melankólia III.* (2009; fotó: Novák Attila; modell: Nagy Andrea)

Az előző számunk tartalmából

Szepesi Attila, Bertók László, Kakuk Tamás, Banner Zoltán, Turczy István, Fodor Ákos, Halmai Tamás versei

Szil Ágnes, Hutvágner Éva, Kiss Ottó, Kötter Tamás prózája

Vári Fábián László, Ferdinandy György, Druzsinsz Ferenc, Bedecs László, Szokolczay Lajos, Wehner Tibor, Zalán Tibor esszéi

Szabó Zsuzsa a 12. Kortárs Drámafesztiválról

Kritikák Szabó Tibor Benjámin, Závada Pál, Péterfy Gergely, Oláh János, Géczi János kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3.000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.